

Esa Kalela

Etiikka tulkkaustilanteissa viittomakieli- ja kuulovammaisalalla

Onko tulkkien vaihtolovelvollisuus todellakin ehdotonta? Kumpi vastaa siitä, että lapsi ymmärtää: tulkkipäi vai se henkilö, joka lapsen kanssa puhuu? Voiko tulkki toimia omien vanhempiensa parisuhde-terapiassa tulkkina ja mitä ongelmia tästä seuraa? Tämän kaltaiset kysymykset ovat tulkkaustilanteiden keskeisiä eettisiä kysymyksiä, joihin tässä kirjassa pureudutaan.

Tutkimuksen perustana ovat sekä tulkkien että eri tulkinkäyttäjien näkemykset ja kokemukset. Kirjassa peräänkuulutetaan viittomakielentulkkien ammattisäännösten päivittämistä tämän päivän asiakkaiden tarpeiden ja tulkkien työn tasalle. Jotta eettisiin kysymyksiin saadaan yhtenäinen, selkeä ohjeisto sekä käytännössä toimivia periaatteita, tulkkien ja tulkinkäyttäjien tulee keskustella työn eettisistä kysymyksistä yhdessä, samoin kuin pohtia tulkin roolia ja valtaa sekä selkeyttää tulkin ja asiakkaan yhteistyön muotoja.

Esa Kalela

ETIIKKA TULKKAUSTILANTEISSA viittomakieli- ja kuulovammaisalalla

Esa Kalela

ETIIKKA TULKKAUSTILANTEISSA viittomakieli- ja kuulovammaisalalla

Esa Kalela

ETIIKKA TULKKAUSTILANTEISSA

viittomakieli- ja kuulovammaisalla

Kustantaja

Kuuloliitto ry
 Ilkantie 4
 00400 Helsinki
 Puhelin: 09-58031
 Palautteet sähköpostiosoitteeseen:
 viestinta@kuuloliitto.fi

Toimitus ja kieliasun tarkistus: Taina Ruottinen, Sanataika ky

Ulkoasu: Monika Holmström, MediaMode

Paino: Premedia Helsinki Oy, 2010

ISBN 978-952-9725-39-7 (nid.)

ISBN 978-952-9725-40-3 (PDF)

Tulkkaukseen koetaan laadukkaaksi yleensä silloin, kun tulkinkäyttäjä pystyy keskittymään itse käsiteltävään asiaan tarvitsematta miettiä tulkkaukseen liittyviä asioita. Tällaisen onnistuneen tulkkaustilanteen luomiseksi tulkki saattaa kuitenkin joutua tekemään useita ratkaisuja ja valintoja, joihin ammattisäännöstökään ei aina anna tarvittavaa vastausta. Kyse on tulkkaustilanteen eettisistä kysymyksistä, siitä mikä on oikein, mikä ei.

Ratkaistavat kysymykset liittyvät yleensä tulkkauksen vastuukysymyksiin, tulkin vaitiolovelvollisuuteen, pätevyYTEEN, jääviYTEEN tai tulkin ammatti- ja vapaa-ajanroolien erottamiseen. Kysymykset eivät kosketa vain tulkkeja, vaan myös tulkinkäyttäjiä, joihin kuuluvat myös kuulevat asiakkaat. Heillä ei välttämättä ole riittävästi tietoa tulkin toimenkuvasta, roolista, vastuusta tai vaikkapa tulkin vallankäytön mahdollisuuksista. Harvoin tulkinkäyttäjät myöskään pohtivat tulkkaustilanteiden eettistä luonnetta yhtä laajasti kuin tulkit tekevät. Näistä asioista tarvitaankin nykyistä enemmän tulkkien ja tulkinkäyttäjien välistä vuoropuhelua ja kokemusten vaihtoa. Tarvitaan myös tutkittua tietoa, jotta ongelmallisiin eettisiin kysymyksiin saadaan perusteltuja vastauksia ja ratkaisumahdollisuuksia.

Tiedon puute tulkkaukseen liittyvistä eettisistä haasteista ja niiden ratkaisumahdollisuuksista on ollut keskeisin lähtökohta Esa Kalelan tekemälle tutkimukselle. Se toteutettiin osana Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa viisivuotista Tulkkipalvelun kehittämisprojektia, jonka tavoitteena oli kehittää kuuroutuneiden ja vaikeasti huonokuuloisten tulkkipalvelun laatua sekä lisätä sen käyttöä.

Tutkimus perustuu laajaan haastatteluaineistoon, ja sen avulla on saatu selville tulkkien ja eri tulkinkäyttäjärühmien käsityksiä, toiveita ja arkikokemuksia monesta eettisestä teemasta. Tutkimustietoa tarvitaan jatkossa myös lisää, mutta ennen kaikkea tulkkien ja tulkkipalvelun käyttäjien välisiä keskustelufoorumeita. Toivommekin, että tämä tutkimus virittäisi nykyistä enemmän keskustelua ja pohdintaa tulkkauksen etiikasta ja antaisi myös tukea tulkkien työhön ja koulutukseen.

Helsingissä kesäkuussa 2010

Eeva Härkänen

Järjestöjohtaja

Viittomakieli- ja kuulovammaisalalla tulkkaustilanteisiin liittyvät eettiset kysymykset ovat osa tulkin ja tulkinkäyttäjän arkipäivää. Kokemuksiin perustuvaa tutkimustietoa niistä ei kuitenkaan ole juuri tarjolla. Emme tiedä, miten, mistä lähtökohdista ja millä perustein asianosaiset suhtautuvat tulkkaustilanteissa vallitseviin asioihin. Tämän tiedon puutteen paikkaaminen oli keskeisin lähtökohta tämän tutkimuksen tekemiselle.

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää tulkkaustilanteita koskevia eettisiä kysymyksiä ja niiden ratkaisumahdollisuuksia seuraavien viiden kohde-ryhmän näkemysten mukaan:

1. viittomakielentulkit ja kirjoitustulkit, 2. kuulevat järjestötyöntekijät, 3. viittomakieliset kuurot, 4. huonokuuloiset ja kuuroutuneet sekä 5. kuurosokeat. Tutkimusmenetelmänä käytettiin puolistrukturoituja ryhmähaastatteluja.

Tutkimuksen tulokset jakaantuivat viiteen osa-alueeseen:

1. Tulkin vaitiolovelvollisuus: Kaikkien haastateltavien mielestä tulkkien tulee noudattaa vaitiolovelvollisuutta, mutta noudattaminen ei ole ehdotonta. Tulkit voivat esimerkiksi kertoa toisilleen yhteistä asiakastaan koskevia tietoja, jos asiakkaalta on kysytty tähän lupa, jos tiedot helpottavat tulkin työtä ja jos kyseessä ovat yleiset asiat, jotka eivät liity henkilön persoonaan tai yksityiselämään.

2. Tulkin suhde asiakaskuntaansa: Tulkkien ja asiakkaan vapaa-ajan yhteydenpidolla nähtiin olevan sekä positiivisia että negatiivisia seurauksia. Niin ikään läheistä suhdetta tulkkiin pidettiin sekä hyvänä että huonona asiana. Pääsääntöisesti tulkit osaavat erottaa ammatti- ja vapaa-ajan roolin toisistaan. Muille ihmisille roolien erottaminen on puolestaan vaikeaa.

3. Tulkin pätevyys: Tulkin pätevyyttä luonnehtiessaan haastateltavat eivät juuri korostaneet eettisiä asioita. Sen sijaan pätevyyttä määriteltiin esimerkiksi sen mukaan, kuinka hyvin tulkki ymmärtää asiakkaan viittomista

tai kuinka hyvin hän osaa kuvailutulkkausta. Kaikkien haastateltavien mukaan henkilökohtaisesti vaikeissa, vaativissa ja tärkeissä tilaisuuksissa tulkin ammattitaidon merkitys korostuu.

4. Vastuu tulkkaustilanteissa: Tulkkaustilanteissa tulkki vastaa tulkkaamisesta ja viestin välittämisestä, asiakkaat omasta asiastaan ja kaikki yhdessä vastaavat tilanteesta kokonaisuudessaan. Vastuun jakautumisessa otetaan huomioon esimerkiksi se, jos asiakas on lapsi tai kehitysvammainen tai hyvin iäkäs henkilö.

5. Tulkin jääviys: Tulkin jääviyden esille tuomista pidettiin tärkeänä. Kuka tahansa tulkkaustilanteessa mukana oleva voi tuoda jääviyskysymyksen esille. Jääviystilanteessa nähtiin olevan useita vaihtoehtoisia menettelytapoja: tulkki voi esimerkiksi poistua tilasta asian käsittelyn ajaksi.

Tutkimuksen tulosten perusteella viittomakielentulkin ammattisäännöstö kaipaa päivittämistä ja tämän työn pohjaksi tarvitaan lisää tulkkauksen etiikkaa koskevaa tutkimusta. Myös viittomakielentulkkeja ja kirjoitustulkkeja kouluttavissa oppilaitoksissa tarvitaan aihetta käsittelevää kirjallisuutta. Tulkkiopiskelijat, tulkkeja kouluttavat opettajat ja työssä toimivat tulkit tarvitsevat kirjallisuutta ja materiaalia monien eettisesti vaikeiden tilanteiden kohtaamiseen. Lisäksi tulkit ja tulkinkäyttäjät tulisi saattaa keskustelemaan paitsi tulkkaustilanteen eettisistä kysymyksistä, niin myös tulkin ammatista, tulkin roolista, tulkin vallasta sekä tulkin ja asiakkaan välisestä yhteistyöstä.

SISÄLLYS

1. Tutkimuksen lähtökohdista.....	10
2. Tulkin ammatista.....	15
2.1 Tulkkipalvelun ja -koulutuksen kehittyminen	15
2.2 Tulkkaminen professiona.....	17
2.3 Viittomakielentulkin ammattisäännöstö	22
2.4 Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä ja tulkkirekisteri.....	26
3. Etiikasta	28
3.1. Eettiset ongelmat.....	30
3.2 Ammattietiikka ja ammattieettiset säännöt.....	32
4. Tutkimusprosessista	35
4.1 Tutkimuksen luonteesta	35
4.2 Haastattelut väylänä kokemuksiin	36
4.3 Teemaryhmähaastattelu	38
4.4 Haastatteluiden järjestäminen käytännössä	39
4.5 Aineiston analyysistä.....	42
5 Käsityksiä ja kokemuksia tulkkauksen etiikasta	44
5.1 Tulkin vaitiolovelvollisuus	45
5.2. Tulkin suhde asiakaskuntaansa.....	51
5.3. Tulkin pätevyys.....	59
5.4. Vastuu tulkkauksilanteissa	67
5.5. Tulkin jääviys.....	78
6 Pohdintaa	84
7 Jatkotoimenpiteistä	93
Kirjallisuus	98

Liitteet	103
Liite 1: Asioimistulkin ammattisäännöstö	103
Liite 2: Viittomakielen tulkin ammattisäännöstö	104
Liite 3: Ryhmähaastatteluiden kysymykset.....	106
Liite 4: Ryhmähaastatteluiden kutsu.....	109
Liite 5: Ryhmähaastatteluiden aihealueet ja pääkysymykset.....	110

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDISTA

Vuodesta 1988 lähtien viittomakielisten ja erikuulovammaisryhmien tulkin käyttäjämäärät ovat kasvaneet vähitellen (HE 220/2009 vp, 10). Varsinkin viime vuosina tulkkitilausten määrä on ollut jatkuvassa kasvussa (Heiskala 2008, 4). Tämän olen itsekin huomannut työssäni Kuuloliitossa, kun aika ajoin kuulen, että joku huonokuuloinen tai kuuroutunut on saanut tulkin käyttöön oikeuttavan päätöksen. Tulkin käytössä on kyse tulkkipalvelusta, joka on niin sanottu subjektiivinen oikeus: kunnalla on siihen erityinen järjestämisvelvollisuus, eikä kunta voi esimerkiksi määrärahojen puutteen vedoten kieltäytyä järjestämästä palvelua.

Kuluva vuosi 2010 on tulkinkäyttäjän, tulkkien kuten myös viittomakielisten ja kuulovammaisten etujärjestöjen kannalta merkittävä. Syyskuun ensimmäisestä päivästä lähtien 2010 tulee voimaan uusi tulkkauspalvelulaki (Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 133/2010). Lain myötä palvelun järjestämisvastuu siirtyy kunnilta valtiolle, tarkemmin Kansaneläkelaitokselle (Kela). Uudistuksen jälkeen puhutaan tulkkipalvelun sijasta tulkkauspalvelusta. Nimenmuutoksen taustalla on halu korostaa tuotettua palvelua, eikä yksittäisen työntekijän tekemää työtä (SVT 2007). Tulkinkäyttäjien näkökulmasta palvelun saannin edellytysten ja kohde-ryhmien ei pitäisi kuitenkaan muuttua. Palvelu tulee esimerkiksi pysymään edelleen subjektiivisena oikeutena, eivätkä minimituntirajat tule muuttumaan. (HE 220/2009 vp, 1.)

Uuden tulkkauspalvelulain 5 §:n mukaan tulkinkäyttöön on oikeus ”henkilöllä, jolla on kuulonäkövamma, kuulovamma tai puhevamma ja joka vammansa vuoksi tarvitsee tulkkausta työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen”. Käytännössä tulkkia voi siis käyttää minkälaisessa tilanteessa tahansa. Tulkin käyttäminen edellyttää kyseisen lain 14 §:n mukaan Kelaan toimitettavaa sosiaali- tai terveydenhuollon asiantuntijan tai muun asiantuntijan lausuntoa tulkkauspalvelun tarpeesta ja vamman laadusta.

Viittomakielisten ja kuulovammaisten kohdalla ei kuitenkaan puhuta vain yhdenlaisesta tulkkauksesta, vaan tulkkauksen muotoja ja lajeja on monenlaisia. Yleisin tulkkauksen muoto, joka on tuttu suurimmalle osalla

valtaväestöä, on viittomakielen¹ tulkkauk. Tätä käyttävät nimensä mukaisesti kaikki viittomakieliset kuurot, mutta myös pieni osa huonokuuloisista ja kuuroutuneista. Suurin osa huonokuuloisista ja kuuroutuneista käyttää kuitenkin pääasiassa viitotun puheen² tulkkausta ja varsinkin kirjoitus-tulkkausta³, jos he kokevat sille tarvetta. Kuurosokeat voivat käyttää niin ikään kirjoitustulkkausta⁴ tai viittomakielen ja viitotun puheen tulkkausta, joko vapaaseen tilaan viitottuna tai taktiilisti tuntoaistia hyväksi käyttäen⁵. Myös ympäristössä tapahtuvien asioiden tai tilanteiden kuvailu eli kuvailu-tulkkauk on monille kuurosokeille tärkeää. Tulkkausmenetelmä valitaan henkilön äidinkielen tai sopivimman kommunikaatiomenetelmän perusteella.

Tulkin palvelujen käyttäjistä unohdetaan usein suurin ryhmä, nimittäin kuulevat. Viittomakielinen tai kuulovammainen henkilö on tilannut tulkin ja liikkuu tilaisuudessa (esim. oppitunneilla tai hääjuhlassa) paikasta toiseen tulkin kanssa. Hän saattaa kuitenkin olla tilaisuuden ainoa kuulovammainen, kun taas kuulevia voi olla useita kymmeniä. On siis harhaanjohtavaa ajatella, että tulkkia tarvitsee ja sitä myötä käyttää vain tulkin tilannut henkilö. Kuulevat tarvitsevat ja käyttävät viittomakielentulkkia, koska eivät osaa viittomakieltä. Tulkin asiakkaista puhuttaessa kuulevat ovat keskeinen ryhmä, vaikka he eivät usein sitä itse tiedostakaan.

1 Viittomakielet ovat itsenäisiä kielijärjestelmiä samoin kuin puhutut kielet. Viittomakielet ovat kansallisia, ja ne ovat syntyneet spontaanisti kuurojen yhteisöissä (ks. lisää esim. Jantunen 2001). Joissakin maissa on jopa useita viittomakieliä, esim. Suomessa suomalainen viittomakieli ja suomenruotsalainen viittomakieli. (Kuurojen Liitto 2010.)

2 Viitottu puhe on huuliolukua tukeva kommunikaatiomenetelmä. Puhutun kielen sanat joko lausutaan ääneen tai artikuloidaan äännettömästi huuliolla. Viittomakielen viittomia viitotaan samanaikaisesti puheen rinnalla ja puheen tueksi. Viittominen noudattaa puhutun kielen sanajärjestystä (Fast & Kalela 2006).

3 Kirjoitustulkkauk on tulkkausmuoto, jossa tulkki välittää puhujan suullisen viestin kirjoitettuun muotoon. Kirjoitustulkkauk on yhden kielen sisäistä tulkkausta. Pyrkimyksenä on puhutulla kielellä ilmaisun viestin saattaminen kirjoitettuun muotoon mahdollisimman täydellisesti joko tietokoneella tai käsin kirjoittaen (Suomen kirjoitustulkit ry. 2010).

4 Kuurosokeiden käyttämässä kirjoitustulkkauksessa kirjoitettua tekstiä voidaan muotoilla monin tavoin, esim. näytön taustan väriä tai kirjainten kokoa muuttaen. Kirjoitustulkkauk voidaan käyttää myös taktiilisti vastaanottaen, tekstiä luetaan pistekirjoituksena pistenäytöltä (ks. lisää esim. Marttila 2006, 29–30).

5 Taktiilisti viitottaessa viittomat otetaan vastaan tunto- ja liikeaistimusten kautta, jolloin viittomakieleen tai viitottuun puheeseen kuuluvat visuaaliset piirteet (ilmeet, eleet, kasvojen ja vartalon liikkeet) on muutettava tunto- ja liikeaistilla havaittaviksi. Taktiiliviittomisessa kuurosokean kädet ovat viittojan käsien päällä ja hän seuraa viittojan käsien ja sormien liikkeitä (Marttila 2006, 29–30).

Tulkin käyttö sujuu usein ongelmitta mitä erilaisimmissa tilanteissa. Aika ajoin tulkinkäyttäjät, sekä kuulovammaiset että kuulevat, kohtaavat kuitenkin ongelmallisia tilanteita, jotka saattavat olla kiusallisia, vaikeita, noloja, arveluttavia ja usein erittäin haasteellisia. Mitkä asiat kuuluvat tulkin vastuulle, mitkä puolestaan asiakkaille ja muille tilanteessa mukana oleville? Miten suhtautua henkilöön, tulkkiin, joka näyttää viettävän myös vapaa-aikaansa asiakkaitensa kanssa? Miten luottaa ulkopuoliseen henkilöön, tulkkiin, jolla ei ole oikeastaan mitään osuutta kyseiseen asiaan tai tilanteeseen? Entä minkälainen on tulkin rooli, minkälainen sen asiakkaan mielestäni tulisi olla, ja onko asiakkaalla samanlainen käsitys kuin tulkilla itsellään? Muun muassa tämäntyyppiset kysymykset ovat tulkkeja käyttäville henkilöille tuttuja. Samat asiat ovat ongelmallisia luonnollisesti myös tulkeille. He joutuvat jatkuvasti kohtaamaan monia vaikeita ja ristiriitaisia tilanteita, joihin ei ole selkeitä vastauksia tai ohjeita. Sekä asiakkaat että tulkit joutuvat ratkaisemaan ongelmia ja niissä osallisina olevien ihmisten luomia haasteita tiedostamattaan tai tiedostaen, ja tekevät sekä hyviä että huonoja, oikeita että väärä ratkaisuja. Kyse on tällöin tulkkaustilanteen eettisistä kysymyksistä, niiden ratkaisusta ja ratkaisujen perusteluista.

Mutta mitä me tarkkaan ottaen tiedämme tulkkaustilanteissa tehdyistä ratkaisuksista, valinnoista, vaihtoehtoista, mahdollisuuksista ja perusteluista? Vastaus on valitettavan murheellinen: emme juuri mitään, koska kokemuksiin perustuvaa tutkittua tietoa ei juuri ole. Aiempi tutkimuskirjallisuus koostuu pääsääntöisesti viittomakielentulkkiopiskelijoiden opinäytetöistä ja näistäkin harvoista töistä suuri osa on tehty viime tai sitä edeltävällä⁶ vuosikymmenellä. Jos ammattietiikkaa tai ammattisäännöstöjä on jotenkin tarkasteltu, niin kohderyhminä ovat usein olleet vain viittomakielentulkkit ja viittomakieliset kuurot⁷. Kuulevien, huonokuuloisten, kuuroutuneiden tai kuurosokeiden kokemuksia ei ole selvitetty juuri lainkaan. Lisäksi aiemman kirjallisuuden⁸ vertaaminen tämän tutkimuksen tuloksiin on ongelmallista, koska vertailussa joutuisi tekemään laajaa yleistystä ja tulkintaa eikä se siksi tarjoaisi käytännön kannalta tarkoituksenmukaista informaatiota. Ulkomaistakaan tutkimustietoa ei ole liiemmäti tarjolla.

6 Esim. Pynnönen, M. 1988. Tulkinkäyttäjien tietämys tulkin roolista ja työnkuvasta.

7 Esim. Taimo, A. 1991. Ammattieettisen säännösten arviointia käytännön tilanteissa.

8 Esim. Selin-Grönlund, P. 2005. Tulkin valta – vaiettu näkökulma tulkkauksen laadun määrittelyssä.

Tiedon puutteen paikkaaminen on ollut tutkimukseni lähtökohta. Jotta tulkkaustilanteessa mukana olevien eettisiin kysymyksiin saadaan perusteltuja vastauksia ja ratkaisumahdollisuuksia, tarvitaan niistä ensin tutkittua tietoa. Vasta tämän jälkeen voidaan kestävästi lisätä tulkkien, tulkkiopiskelijoiden ja asiakkaiden tietoa tulkkaukseen liittyvistä hyvistä toimintatavoista. Tulkinkäyttäjillä, tulkeilla ja tulkkeja kouluttavilla oppilaitoksilla ei ole tähän menneessä ollut riittävästi tietoa tulkkaustilanteisiin liittyvistä eettisistä kysymyksistä, niihin liittyvistä asioista ja ennen kaikkea asianosaisten kokemuksista. Laaja-alaista ja syvempää tietoa siis kaivataan, ei pelkästään tämän tutkimuksen muodossa vaan myös muissa, tätä tutkimusta seuraavissa töissä.

Tutkimuksen rakenteesta

Tämä tutkimus on osa Kuuloliiton Tulkkipalvelun kehittämisprojektia (Tupu 2004–2008), jossa nimensä mukaisesti kehitetään kuulovammaisten tulkkipalvelua ja sen laatua. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää tulkkaustilanteisiin liittyviä eettisiä haasteita ja niiden ratkaisumahdollisuuksia eri ryhmien (kuulovammaiset, tulkit, kuulevat) näkemysten ja tarpeiden mukaan. Tarkempaan tutkimuskysymyksenä on alusta lähtien ollut seuraava tiedon intressi: Minkälaisia käsityksiä ja kokemuksia eri tulkinkäyttäjärhyillä ja tulkeilla on tulkkaustilanteeseen liittyvistä eettisistä kysymyksistä ja tulkin ja asiakkaan välisistä suhteista?

Tutkimus jakaantuu kuuteen osaan. Olen ensiksi halunnut tarkastella tulkin ammattia, tulkkipalvelua ja -koulutusta: milloin ja miten se on Suomessa syntynyt ja kehittynyt sekä varsinkin minkälainen merkitys viittomakielentulkin ammattisäännöstöllä on sen harjoittajille? Nämä tarkastelut tapahtuvat luvussa kaksi. Toiseksi on ollut syytä käsitellä, mitä etiikalla tarkoitetaan, miten sitä jaotellaan ja sovelletaan. Lisäksi selvittelen, minkälainen on ammattietiikan luonne ja ammattieettisten sääntöjen merkitys yleisellä tasolla. Nämä käsittelet tapahtuvat luvussa kolme. Tarkoituksenani on näissä juuri mainituissa luvuissa avata sitä laajaa kokonaisuutta – tulkin ammattia ja etiikkaa – johon viittomakielisten ja kuulovammaisten sekä tulkkien ja kuulevien kokemukset tässä tutkimuksessa linkittyvät.

Neljännessä luvussa kuvaan tutkimusprosessin eri vaiheita sekä tutkimuksen luonnetta. Pysin perustelemaan tutkimusprosessin aikana tehtyjä valintoja sekä osoittamaan, miten ja mistä lähtökohdista nämä ratkaisut ovat syntyneet. Laajaa haastatteluaineistoa avaan puolestaan luvussa viisi. Esitelen edellä mainittujen ryhmien käsityksiä ja kokemuksia tulkkauksilanteiden erilaisista eettisistä kysymyksistä. Nämä kysymykset jakautuvat viiteen teemaan: 1. tulkin vaitiolovelvollisuuteen, 2. tulkin suhteeseen asiakaskuntaansa, 3. tulkin pätevyyteen, 4. tulkkauksilanteiden vastuukysymyksiin sekä 5. tulkin jääviyteen. Lopuksi, luvussa kuusi, pohdin, mistä analysoidut kokemukset kertovat ja mitä niiden pohjalta voidaan ajatella, sekä luvussa seitsemän, mitä kehittämiskohteita viittomakielisten ja kuulovammaisten tulkkauksialalla on etiikan näkökulmasta katsottuna.

2 TULKIN AMMATISTA

Viittomakielentulkit ja varsinkin kirjoitustulkit ovat ammattikuntana hyvin nuoria. Kolmenkymmenen vuoden ikään ehtineeseen viittomakielentulkikoulutukseen mahtuu monia virstanpylväitä. Myös tulkkipalvelu on laajentunut ja sen laatu on kehittynyt huomasti alkuaikoihin verrattuna. Mutta onko tulkin ammatti viittomakieli- ja kuulovammaisalalla saavuttanut jo professioaseman ja mitä professio tarkoittaa tulkkien kontekstissa? Yksi professioihin vahvasti linkittyvä elementti on ammattisäännöstö, joka viittomakielentulkeilla on ollut jo pidemmän aikaa. Ammattieettisen säännösten ja tulkin työn välinen suhde ei kuitenkaan ole ongelmaton. Miten esimerkiksi ammattisäännösten lyhyet ohjelunehdinnat riittävät vastaamaan niihin lukemattomiin ongelmatilanteisiin, joihin tulkit työssään joutuvat?

2.1 Tulkkipalvelun ja -koulutuksen kehittyminen

Tulkkipalvelu käynnistyi Suomessa virallisesti vuonna 1979, kun invalidihuoltolakiin tehtiin lisäys tulkkipalvelusta (Lappi 2000, 74). Tätä ennen tulkin tehtäviä hoitivat lähinnä kuurojen lähiomaiset ja tuttavat (Lukkarinen 2001). 1980-luvun Valtava-uudistus koski valtionosuuksia ja palvelujen tuottamisen tapaa. Useiden palvelujen järjestämisvastuu siirrettiin valtiolta kunnille. Näin tapahtui myös tulkkipalvelulle, jolloin sen järjestämisvelvollisuus siirtyi kunnille vammaispalvelulain perusteella. Tämä siirtyminen tapahtui lopullisesti kuitenkin vasta 1994, vaikka vammaispalvelulaki oli tullut voimaan jo vuonna 1988 (Lappi 2000, 75). Tänäpäin, runsaan kymmenen vuoden jälkeen, tulkkipalvelu on jälleen muutosvaiheessa – palvelu tulee siirtymään takaisin valtiolle, tarkemmin Kansaneläkelaitokselle syksyllä 2010 (STM 2009).

Viittomakielentulkkien koulutus käynnistyi samoihin aikoihin invalidihuoltolain muutoksen kanssa. Kuurojen Liitto aloitti viittomakielentulkkien koulutukset lyhyillä muutaman viikon asioimistulkkikursseilla vuonna 1978. Muutama vuosi myöhemmin, vuonna 1983, alkoi vuoden pituinen (32 opintoviikkoa) ammatillissivistävä tulkkikoulutuslinja Turun Kristillisessä opistossa (Diak 2003). Vuonna 1998 viittomakielentulkkien

koulutus muuttui ammattikorkeakoulututkinnoksi. Monien muutosten jälkeen⁹ viittomakielentulkkien koulutus on tänä päivänä 240 opintopisteen laajuinen ammattikorkeakoulutus ja koulutusta järjestetään kolmella paikkakunnalla: Helsingissä ja Kuopiossa Humanistisessa ammattikorkeakoulussa sekä Turussa Diakonia-ammattikorkeakoulussa (SVT 2010a). Lisäksi vuoden 2009 alussa käynnistyi yhteiseurooppalainen master-tason koulutusohjelma ”Degree Programme in Sign Language Interpreting” (EUMASLI) sekä syksyllä 2009 viittomakielialan ylempi ammattikorkeakoulututkinto (HUMAK 2010b).

Viittomakielentulkkien koulutuksen rinnalla on järjestetty myös muita alan koulutuksia. Kuurojen Liitto on kouluttanut vuodesta 1978 alkaen viittomakielisiä kuuroja kuurosokeiden vapaa-ajan tulkeiksi (Diak 2003) ja Kuuloliitto vuodesta 1995 alkaen kirjoitustulkkeja lähinnä huonokuuloisten ja kuuroutuneiden tarpeisiin. Kuurosokeiden vapaa-ajan tulkkien koulutus on nyttemmin lopetettu ja kirjoitustulkkien koulutus on siirtynyt ammattikorkeakoulujen vastuulle vuodesta 2007 alkaen (S. Laurén, henkilökohtainen tiedonanto 8.5.2009).

Tulkkipalvelun alkuvaiheessa tulkit toimivat usean työnantajan palveluksessa freelancer-periaatteella ilman pysyvää työsuhdetta. Tilajina olivat kuten nytkin tulkinkäyttäjät ja maksajana useimmiten kuntien sosiaalitoimi. Ensimmäiset päätoimiset tulkin virat saatiin tulkikeskukseen, joita on perustettu 1980-luvun puolesta välistä lähtien (STM 2001). Näitä virkoja ei ollut kaikille tarjolla, mutta silti yhä useampi pystyi elättämään itsensä tulkkinä ja siirtyi kokopäiväiseen tulkkaustyöhön. 2000-luvulla on yhä useampi tulkit perustanut oman toiminimen tai siirtynyt tulkkipalveluja tarjoavan yrityksen tai kunnan palvelukseen kokoaikaiseksi tai tuntityöläiseksi (STM 2001). Tämä suuntaus tulee luultavimmin jatkumaan, kun tulkkipalvelun järjestämisvastuu siirtyy Kansaneläkelaitokselle ja palvelujen kilpailutus laajenee koko maan kattavaksi.

Tulkikoulutuksen ja tulkkipalvelun käynnistyessä 1970- ja 1980-luvun vaihteessa tarvittiin uuden ammattikunnan toiminnan perustaksi ammattieettiset säännöt. Ammattisäännöstö toi myös turvallisuutta ja laatua palvelun käyttäjille. Kuurojen Liiton Tulkkitoimikunnassa luotiin ”Viittomakielen tulkin eettiset ohjeet”, jotka julkaistiin vuonna 1982, ja

kuurosokeiden tulkkausta koskevat eettiset ohjeet, jotka julkaistiin vuonna 1984 (Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä 2008). Tähän aikaan Sosiaaliali hallitus piti luetteloa viittomakielentulkeista. Kun Valtava-uudistuksen yhteydessä Sosiaaliali hallitus lakkautettiin, jäi tulkki luettelon ylläpitäminen ilman viranomaisvastuuta. Kuurojen Liiton Tulkkitoimikunta muuttui samoihin aikoihin (v. 1990) Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmäksi (ks. s. 26-27), johon eri järjestöt ja yhteistyötahot tulivat mukaan. Sen tehtäväksi järjestöt antoivat muun muassa tulkki luettelon eli nyttemmin tulkki rekisterin (ks. s. 27) ylläpitämisen. Mikään viranomaistaho ei ollut ottanut tätä tehtävää hoitaakseen, koska valtio voi pitää rekisteriä vain lainsäädännöllä määrätystä ammateista. Tätä asemaa ei viittomakielen eikä muillakaan kuulovammaisalan tulkeilla ole vielä tänäkään päivänä (Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä 2008).

Viittomakielentulkin ammattisäännöstö (ks. liite 1) on kiinteä osa tulkki rekisteriä. Kaikki tulkit sitoutuvat tulkki rekisteriin liittyessään noudattamaan ammattisäännöstöä. Vaikka säännösten nimi on viittomakielen tulkin ammattisäännöstö, noudattavat sitä kaikki rekisterissä olevat tulkit, myös esimerkiksi kirjoitustulkit. Ammattisäännöstöä on päivitetty vuosina 1999 ja 2005, mutta sisältö on säilynyt pitkälti alkuperäisessä 1980-luvun muodossaan (Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä 2008). Suomen Viittomakielen Tulkit ry:n jäsenten tulee toiminnassaan noudattaa myös asioimistulkkien ammattisääntöä (ks. liite 2). Tämä säännöstö on sisältönsä pitkäälle yhteneväinen viittomakielentulkkien ammattisäännösten kanssa, joskin se on hieman laajempi (SVT 2010b).

2.2 Tulkkaaminen professiona

Vaikka viittomakielentulkin ammatti ja siihen valmistava koulutus on kehittynyt huomattavasti, ei ammatti näytä edelleenkaan nauttivan yleistä arvostusta. Toki on muistettava, että ammattikunta on verrattain nuori ja edelleenkin valtaväestölle jokseenkin tuntematon, mutta onko se riittävä peruste arvostuksen puuttumiselle? Asiakkaiden keskuudessa tulkki en työtä pidetään äärettömän tärkeänä yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumisen näkökulmasta. Monet asiakkaat, varsinkin nuorempi sukupolvi, saattavat kuitenkin nykyään pitää tulkin työtä turhankin itsestään

⁹ Viittomakielentulkin koulutuksen muutoksista ks. tarkemmin esim. Mikkonen 2009, 2.

selvänä, eikä ammatin arvostus välttämättä näy ulospäin. Tulkeilla puolestaan itsearvostus tekemäänsä työtä kohtaan on korkea, joskin se on myös haavoittuva. Professionasemaa tulkin työllä ei vielä ole, mutta onko ammatin kehittyminen menossa suuntaan, jossa tämä voisi toteutua? Mitä professionaseman saavuttaminen edellyttäisi ja olisiko tulkin ammattikunnalla siihen realistiset mahdollisuudet?

Professiolla viitataan yleisesti ammattiin, jolla on vahva ja arvostettu yhteiskunnallinen asema. Idea professioista syntyi keski-ajan yliopistoissa, joissa luotiin lääkärin, papin ja tuomarin professiot. Professiotutkimuksessa perinteiset professioammatit, kuten lääkärin ammatti, ovat profiloituneet myös sukupuolinäkökulmasta. Esimerkiksi lääkärin professio on profiloitunut keski-ikäisen mieslääkärin mielikuvaan, jota vasten muita hoitoalan ammatteja, kuten sairaanhoitajan ammattia, on verrattu. (Henriksson 2000, 85.) Myös viittomakieli- ja kuulovammaisalan tulkkien ammattikunta on vahvasti sukupuolijakautunut – selkeä enemmistö tulkeista on naisia. Tulkkausala hallitsevat mielestäni samat piirteet kuin muillakin naisvaltaisilla aloilla: alhainen palkka, heikko työn ja ammatin arvostus sekä vaativa ja raskas työ. Miesten vähäisyys tulkkausrintamalla saattaa edellisten lisäksi selittyä sillä, että kyseessä ei ole perinteinen ”miesten” ammatti ja ihmisillä on etukäteistieto siitä, että kyseessä on naisvaltainen ammatti.

Suomen kielessä ei ole vakiintunutta käyttötarkoitusta tai edes suomenosta profession käsitteelle, mutta englannin kielessä sillä viitataan yleensä julkiseen tunnustamiseen ja henkisen työn ammattiin, toimeen tai virkaan, joka vaatii erikoiskoulutusta. Professionista on kehittynyt myös jonkinlaisia normeja, joihin muita ammattikuntia verrataan. Ammatillisuutta laajasti tutkinut akatemiututkija Lea Henriksson (2000, 86) on esittänyt, että professiokieltä, sen normeja, väittämiä ja oletuksia käytetään ammatillistumisen eri areenoilla, esimerkiksi kamppailtaessa ammatillisista reviiereistä ja yhteiskunnallisista asemista, muotoiltaessa ammattikulttuurisia toiminta- ja ajatustapoja ammattikuntien sisällä tai pohdittaessa yksittäisten ammattilaisten suhdetta omaan ammattiinsa.

Kasvatustieteen professori Hannele Niemi (2004) on tuonut esiin, että ammatin yhteiskunnallinen status ja ammattiin sisältyvä valta ja vastuu määrittävät ammatin arvoaseman muiden ammattien joukossa. Perinteisesti ammatit on jaettu karkeasti suoritustason ammatteihin ja professioi-

hin. Keskeinen ero näiden välillä on se, kuinka vahvaa pätevyyttä ammatin edustajalta edellytetään eli kuinka säädelty koulutuksen luonne ja taso on. Monesti koulutukseen liittyy myös ajallisen keston vaatimus: vaativiin tehtäviin ei voi valmistua nopeasti ja ammattiin kypsyminen vaatii myös ammattiin liitettyjen arvojen sisäistämistä. Professio-ajatteluun liittyy myös käsitys, että profession harjoittajat valtuutetaan toimimaan tehtävissä koulutuksen ja usein myös ammattikunnan omien sisäisten laatuvaatimusten mukaan. Oleellista professio-ajattelussa on myös vaatimus sellaisesta koulutuksesta, joka tuottaa valmiudet ammatin jatkuvaan kehittämiseen. Niemi käyttää käsitettä ”ammatin autonomia”, jolla hän tarkoittaa sitä, että ammattikunnan edustajat kehittävät omaa tehtäväaluettaan jatkuvasti, koska vain heillä on koulutuksen tuomat valmiudet siihen. Lisäksi Niemen mukaan professioon on perinteisesti liitetty vahva eettinen koodisto; ammattikunta kontrolloi jäsentensä eettistä toimintaa.

Syväällisemmin pohdittuna professiota ei pysty määrittelemään yhtä tyhjentävästi. Ammattietiikan asiantuntija Asa Kasher (2005) on kirjoittanut ammatillisista toimenpiteistä (acts) ja käytännöistä (practice) ja nostanut ammatilliset käytännöt ensisijaisiksi määriteltäessä professioita – professio määrittyy tiettyjen ammatillisten käytäntöjen kautta. Jokainen ammatillinen toimenpide suoritetaan sopivan ammatillisen toimintakontekstin sisällä. Käytäntö on säännelty tietoisien toiminnan alue. Ammatillinen käytäntö pitää sisällään Kasherin mukaan viisi elementtiä: tiedon, pätevyyden, kehittämisen, ymmärtämisen ja etiikan. Jokaisella profession harjoittajalla tulee olla kattava tietämys oman professionsa alueelta. Profession harjoittajalla tulee myös olla riittävä asiantuntemus ja ammatillinen ote (proficiency), eli hänen on kyettävä ratkaisemaan toimintakentällään nousevat tyypilliset ja tavanomaiset ongelmat. Kasherin mukaan tietämys ja pätevyys eivät ole koskaan ammatillisen toiminnan alueella staattisia, jolloin jatkuva kehittyminen omalla alalla on yksi ammatillisen käytännön elementistä. Edellä mainitut kolme elementtiä ovat Kasherin mukaan helpompia ymmärtää kuin ammatillisen käytännön loput elementit eli ymmärtäminen ja etiikka. (Kasher 2005, 68–69.) Kun tarkastellaan viittomakieli- ja kuulovammaisalan tulkkien ammattia ja siinä tehtäviä valintoja, ratkaisuja ja päätöksiä, voidaan myös huomata selkeitä viitteitä ymmärtämisen ja etiikan vaikeuksista.

Ymmärtäminen on enemmän kuin tietoa. Profession harjoittaja kykenee selittämään itselleen ja muille, mitä hän on tekemässä ja minkä vuoksi on syytä tehdä juuri tietty toimenpide eikä toista. Hän pystyy selittämään tekemänsä toimenpiteen syyt ja perusteet ja näin ollen oikeuttamaan ratkaisunsa. Ymmärtäminen on oikean vastauksen tietämistä miksi-kysymykseen tietyn ammatillisen toiminnan olosuhteissa. Ymmärtäminen tarjoaa vahvan pohjan toiminnalle sekä lisäksi tehokkaita työkaluja lisäongelmien ratkaisuun, varsinkin sellaisten ongelmien, joihin ei ole totuttu, koska ne ovat uusia, epätavallisia tai yllättäviä. Kasherin mukaan ammatillinen pätevyys mahdollistaa tavallisten ongelmien ratkaisemisen, kun taas ammatillinen ymmärtäminen mahdollistaa myös epätavallisten ongelmien ratkaisemisen. (Kasher 2005, 71–74.)

Kasherin kuvailema ymmärtäminen muistuttaa sisällöltään hyvin paljon opetuslallalla käytettyä käsitettä opettajuus, joka on oman opetustyön ja opettajaidentiteetin löytämistä. Opettajuuden keskeisenä sisältönä on juuri oman toiminnan syvempi ymmärtäminen. Voisiko myös tulkkauslalla puhua samankaltaisesta ammatillisesta ymmärtämis- ja kasvuprosessista – tulkkiluudesta? Sitä voisi luonnehtia prosessiksi, jossa on keskeistä muun muassa arvoihin pohjautuva päätöksenteko. Tulkkiluden sisältö, ymmärtäminen ja taidot kehittyvät niissä lukemattomissa ratkaisuissa, joita tulkki joutuu tekemään tulkkaustilanteeseen valmistautuessaan, tulkkaustillanteen aikana ja sen jälkeen. Jokainen asiakasta, käännöstä tai tulkkauksmenetelmää koskeva päätös perustuu joko tietoiisiin tai tiedostamattomiin arvoihin. Jokainen tulkki on vastuussa siitä, että arvostukset ja periaatteet eivät ole ristiriidassa alan ammattisäännösten ja työnantajansa julkilausuttujen arvokäsitysten kanssa. Tulkkikoulutus pyrkii kehittämään tulkkia, jotka ovat sisäistäneet omat arvostuksensa ja tulkkausta koskevat periaatteet toimivaksi käytännön teoriaksi.

Viides Kasherin mainitsemista ammatillisen käytännön elementeistä on etiikka. Kasher esittää, että ammattietiikan ydin on ammatillisten käytäntöjen olemuksen kokonaisvaltainen (proper) ymmärtäminen. Kasher pitää perinteisiä ammattisäännöstöjä vääränlaisena kuvauksena ammattietikasta. Hänen mielestään ammattietiikka on kaikkien ammattikäytäntöjen ymmärtämistä. Toimintasäännöt ovat tämän ymmärtämisen tuote, eivät perustava aines. Riittävän syvällinen ammattikäytäntöjen ymmärtäminen

antaa aihetta ammattitoimintaan kohdistetuille käytännön rajoituksille. Tällaisten rajoitusten järjestelmällinen rypäs luo käsityksen ammatillisen toiminnan käytännön ideaalista. Sitä voidaan ilmaista ammatillisen käytännön perusarvoina ja tuon ammatillisen käytännön kehityksen sisällä myös oikeanlaisen käyttäytymisen periaatteina ja sääntöinä. Ammattinormien seuraaminen merkitsee samaa kuin ammatillisten arvojen käsittäminen. Tiivistettynä Kasher siis esittää, että ammatillinen toimenpide suoritetaan ammatillisen käytännön toimintakontekstin sisällä, joka pitää sisällään erillisen järjestelmällisen tietämyksen kokonaisuuden, erillisen järjestelmällisen pätevyyden, jatkuvan kehittymisen, ammatillisen tietämyksen ja pätevyyden ymmärtämisen sekä ammatillisten käytäntöjen laajemman ymmärtämisen, johon liittyy ammattietiikka. (Kasher 2005, 68–74.)

Tulkin valtaa ansiokkaasti tarkastellut Pirkko Selin-Grönlund (2005) on verrannut tulkkien ammatin kehitystä opettajien professiopyrkimyksiin. Hänen mukaansa opettajat ovat ammattikehityksessään paljon lähempänä profession määritelmää kuin tulkkien nuori ammattikunta. Tulkkien kamppailu arvostuksen saamiseksi sekä yritys samaistua muihin Selin-Grönlundin sanoin ”oikeisiin” ammatteihin ja jopa asiantuntijoihin nousee tulkin ammattikunnan sisältä, kun ulkoista arvostusta ei voi saada. Ammatin oikeuttamisella eli legitimaatiolla tavoitellaan yhteiskunnallisen instituution asemaa, joka osoittaisi toiminnan olevan uskottavaa, yleispätevää sekä hyväksyttävää.

Selin-Grönlund tuo esille, että pyrkimyksestä asiantuntija-ammattiin seuraa myös asiantuntija-ammatteihin kohdistuva kritiikki, esimerkiksi syytökset vallan väärinkäytöksistä tai yleisen luottamuksen menetys. Selin-Grönlundin mielestä oman jännitteensä luottamuksen tarkasteluun viittomakielentulkkauksen viitekehityksessä tuo se, että tulkit edustavat ”vastapuolta” eli kuulevia. Hänen mielestään voidaan kuitenkin pitää normaalina tällaisen kritiikin osumista asiantuntijuutta ja professionaalistumista tavoitteleviin tulkkieihin, koska samantyyppistä kritiikkiä kohdistuu tutkimusten mukaan muihinkin asiantuntija-ammatteihin. Viittomakielentulkit ottavat kuitenkin Selin-Grönlundin mukaan kritiikin usein tarpeettoman henkilökohtaisesti.

Tulkin ammatillistumiseen liittyy monia muitakin elementtejä, esimerkiksi valta ja arvovalinnat. Tulkit käyttävät niin sanottua epäsuoraa valtaa,

joskus tiedostaen, toisinaan tiedostamattaan. Selin-Grönlundin mielestä tulkki saattaa joskus väittää toimivansa ja uskoakin toimivansa ammattieettisen säännösten mukaisesti, vaikka ei tunne noudattamiensa toimintaohjeiden alkuperää. Hän on saattanut kuulla ohjeet esimieheltään, joka on samoin kenties kuullut ne muilta, ja alkuperä on hämärtynyt. Tällöin tulkki ei enää tule miettineeksi, mikä on hänen todellinen vastuunsa ongelmanratkaisua kaipaavassa tilanteessa. (Selin-Grönlund 2005, 22–23.)

2.3 Viittomakielentulkin ammattisäännöstö

Viittomakielentulkin ammattisäännösten päämääränä on tulkkipalvelun laadun ja luotettavuuden sekä ammatillisesti yhtenäisten käytäntöjen varmistaminen. Käytännön tavoitteena on, että palvelua käyttävä asiakas voi luottaa tulkkiin ja tulkkaukseen (esim. Marttila 2006, 41). Päämäärä on ihailtava ja todellakin tavoiteltava, mutta kuinka realistista sen tosiasiallinen toteutuminen on? Riittävätkö ammattisäännösten 10 ohjetta (ks. liite 1) takaamaan asiakkaille laadukkaan ja luotettavan palvelun, varsinkin kun säännösten tulkitusajat eli tulkit ja asiakkaat, samoin kuin tilanteet vaihtelevat jatkuvasti? Kyseenalaista on myös yhtenäisten käytäntöjen varmistaminen. Eikö ohjesääntöjen tulkitseminen riipu aina lukijasta ja kontekstista? Laajempia julkilausuttuja tai -kirjoitettuja yhtenäisiä käytäntöjä ei tulkkausalalla tietääkseni ole, ei sen enempää tulkkien roolista ja tulkin vallankäytöstä kuin yleisesti tulkkaukseen liittyvistä eettisistä kysymyksistäkään. kuten luottamuksellisuudesta, neutraalisuudesta, tarkkuudesta tai uskollisuudesta. Ammattisäännöt ja niitä koskevat lyhyet selitysosat ovat varsin köyhiä ”ohjeistamaan” tulkkeja ammatilliseen ja yhä professionaalisempaan toimintaan ja käyttäytymiseen. Samaan tulokseen ovat päätyneet myös englantilaiset viittomakielentulkit Tate ja Turner (2002, 381–383). Heidän mukaansa ammattisäännöt eivät sellaisenaan riitä, vaan tulkit tarvitsevat niiden tueksi selkeästi auki kirjoitettuja ohjesääntöjä ja enemmänkin kuvauksia eri tilanteista sekä selkeää koulutusta, kuinka soveltaa ammattisäännöstöä eri konteksteissa. Tate ja Turner päätyvätkin toteamaan, että muutettavaa ei ole niinkään ammattisäännösten sisällössä vaan ammattikunnan kulttuurissa, jota säännöstö toisaalta peilaa ja yhtäältä synnyttää. Keskeistä tämänkaltaisessa muutoksessa on ensinnäkin

se opetusprosessi, jossa tulevat ammatinharjoittajat saadaan jäsentämään ja ymmärtämään toimintakulttuuriaan, ikään kuin ”kasvamaan kulttuuriin sisälle”. Toiseksi ratkaisevaa on tapa, jolla esitetään ne ammattikunnan eettiset arvot, jotka tukevat julkilausuttua säännöstöä.

Viittomakielentulkin ammattisäännöstöä on pidetty tärkeimpänä ammatillista käyttäytymistä ohjaavana työkaluna. Säännösten tulisi olla ajanmukainen ja ottaa huomioon tulkkaukset käytäntöjen muuttuvat kokemukset kuten myös alaa koskeva teoreettinen keskustelu. (Tate & Turner 2002, 373.) Suomessa ammattisäännöstö on pysynyt sisällöltään jokseenkin muuttumattomana sen ensimmäisestä laadinnasta lähtien (v. 1982). Tästä ei kuitenkaan suoraan päätellä, etteikö säännösten laadinnassa olisi otettu huomioon myös juuri mainittuja asioita. Merkittävää on kuitenkin se, että ne eivät tule näkyviksi. Eksplisiittistä muutosta ei nimittäin näy ammattisäännösten tämänpäiväisessä versiossa. Pienen poikkeuksen tekee asioimistulkin¹⁰ ammattisäännöstö, jossa näyttää olevan mukana myös tulkkaukset käytäntöjen muuttuneita kokemuksia sekä alan teoreettista keskustelua. Muutokset ovat kuitenkin pieniä ja noudattavat viittomakielentulkin ammattisäännösten tapaan lähes täysin alkuperäistä säännöstöä.

Asioimistulkin ammattisäännösten eduksi tulee lukea myös sitä varuten tehdyt asioimistulkkausohjeet¹¹, jotka pyrkivät avaamaan, mitä kulttuurisellakin ohjeella tarkoitetaan. Huolimatta hyvästä yrityksestä jää asioimistulkkin säännösten moni kohta täysin lukijan tulkittavaksi eikä säännöstöstä löydy suoraa ohjeistusta erilaisiin eettisiin pulmiin. Konkreettisena esimerkkinä mainittakoon vaikka ”vaitiolovelvollisuus”, jonka yhteydessä ei ohjeisteta, voiko tulkkauksessa käsiteltäviä asioita kertoa toiselle tulkkille, joka tulkkauksessa seuraavan kerran. Alkuperäisessä ”Viittomakielen tulkin eettiset ohjeet” -kirjasessa tästä sen sijaan on ohjeistus: ”Tulkin on aina pyydettävä lupa kuuloilta, jos hän vie kuuron asiaa eteenpäin esim. toiselle tulkkille tai kuurojen työntekijälle” (Kuurojen

10 Asioimistulkilla tarkoitetaan henkilöä, joka toimii tulkkina esim. asiakkaan ja viranomaisen tai ammatihenkilön välillä. Kyse voi olla myös täysin päivittäisistä arkielämän tilanteista kuten koulunkäynnistä tai lääkärin vastaanotosta. Asioimistulkki on ammatinpuhujia. Häneltä edellytetään soveltuvuutta ja harjaantuneisuutta kasvokkaiseen viestintään, selkeää artikulointia ja häiriötöntä, miellyttävää puheilmiasua. Asioimistulkilla on kaiken kaikkiaan paremmat kieli-, kulttuuri- ja viestintätaidot kuin tavallisella kielenpuhujalla. Asioimistulkin ammattitaito hankitaan opiskelemalla ammattiin. (SVT 2010b.)

11 Asioimistulkkausohjeet löytyvät Suomen viittomakielen tulkit ry:n (SVT) sivuilta osoitteesta <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/asioimistulkkausohjeet/> (SVT 2010b).

Liitto 1982). Tässä samaisessa kirjasessa avataan myös monia muita viittomakielentulkin eettisiä ohjeita, usein jopa kuvaavammin, ymmärrettävämmiin ja laajemmin kuin myöhemmissä versioissa.

Sytä siihen, miksi viittomakielentulkin ammattisäännöstö on pysynyt jokseenkin muuttumattomana kohta jo kolmenkymmenen vuoden ajan, voi vain arvailla. Yksi syy on ammattikunnan nuoruus. Aiemmin mainittuja tulkkauskäytäntöjen muuttuvia kokemuksia ja alaa koskevaa teoreettista keskustelua ei ole ehtinyt kertyä vielä riittävästi, ei ainakaan niin paljon, että näkyvää muutosta olisi syntynyt. Toinen syy saattaa löytyä ammattikunnan lukuisista kehityspyrkimyksistä; voimia on suunnattu koulutukseen, työllistymiseen ja yleisen arvostuksen saamiseen. Ammattisäännöstöllä on ollut vakiintunut paikkansa ja asemansa, mutta sen kehittäminen ja päivittäminen ovat jääneet muiden asioiden ja kehittämistarpeiden varjoon. Tässä on tosin nähtävissä selkeää muutosta, sillä viime vuosina on jo keskusteltu viittomakielentulkkiin ammattisäännöstöstä ja varsinkin joistakin sen ohjeista, esimerkiksi vaitiolovelvollisuudesta. Viimeisin kannanotto on Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmän lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle sekä Kansaneläkelaitokselle, jossa vaadittiin tulkkipöytäkirjojen säilyttämistä. Lausunnossa sanotaan lyhyesti: ”Myös ammattikunnan eettiset säännöt kaipaavat päivittämistä.” (Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä 2009.)

Mitkään ammattisäännöt eivät kuitenkaan pysty ennakoimaan kaikkia niitä tilanteita, joihin tulkit työssään törmäävät. Säännöt eivät tarjoa valmiita vastauksia tai ratkaisuja työssä esiintyviin ongelmatilanteisiin. Tästä johtuen tulkit yrittävät käsittää ja ratkaista vastaan tulevia ongelmia parhaan ammattisäännösten ja kokemuksen mukaisesti sekä kulloisessakin tilanteessa kehitetyin strategioin. Nämä ratkaisut ja strategiat eivät kuitenkaan ole aina ammattisäännösten mukaisia. Kun englantilaisten tulkkiin käsityksiä eri ongelmatilanteista selvitettiin kuviteltujen esimerkkien ja ongelmien avulla, selkeän enemmistön näkemykset ja toimintatavat eivät noudattaneet tulkkiin ammattisäännöstöä konemaisen tiukasti. Tulkit pitivät eettisiä ohjeita enemmänkin rajoittavina ja ajattelivat niiden estävän ”järkevää” ongelmanratkaisua. (Tate & Turner 2002, 373–383.)

Juuri mainittu ”konemaisuus” viittaa tulkin työtä kuvaavaan metaforaan: tulkki on pääasiallisesti vain kone, joka välittää viestejä niiden ihmis-

ten välillä, joilla ei ole yhteistä kieltä. Koneet tekevät, mitä niille määrätään. Ne noudattavat ohjeita: jos ohjeita ei ole, ei ole myöskään toimintaa. Koneet reagoivat vain etukäteen ohjelmoituihin ulkoisiin ärsykkeisiin kuten napin painallukseen. (Tate & Turner 2002, 374.) Omien kokemusteni perusteella tämänkaltaisen käsitys tulkin työstä ei ole kovin kaukana todellisuudesta. Muistan hyvin, kun viittomakielinen ystäväni kymmenkunta vuotta sitten pyysi minua tulkiksi lääkärin vastaanotolle. Minua hän pyysi siksi, ettei ollut tulkkipulan vuoksi saanut ”virallista” tulkkiä. Koska en itse ollut koulutukseltani tulkki, kysyin, minkälaista käytöstä tai toimintaa hän minulta odottaa tai onko hänellä jotain toiveita. Vastaus oli hyvin yksiselitteinen: ”Tulkki on vähän niinku opaskoira, se istuu missä mä sanon ja tekee mitä mä pyydän.”

Laajasti ajateltuna viittomakielten ja puhuttujen kielten välinen tulkkaus on ollut yksi viittomakielisten kuurojen voimaantumisen väline. Tämän voimaantumisen näkökulmasta tulkit ja tulkkaus ovat mahdollistaneet laaja-alaisen osallistumisen yhteiskunnan eri areenoilla. Viittomakieliset ovat kuitenkin saattaneet pelätä kone-tulkin roolista poikkeavan tulkkauksen heikentävän ja riskeeraavan kuurojen voimaantumista (Tate & Turner 2002, 374.) Tulkin itselleen voisi olla turvallisempaa olla ”vain kone”, koska silloin viittomakielinen asiakas tekee päätökset eikä tulkkiä voida syyttää holhoavasta suhtautumisesta. Tämä turvallisuushakuisuus on ymmärrettävää myös siitä näkökulmasta, että tulkkiin ammattia on kehitetty ikään kuin vastapainoksi sosiaalityölle ja hyväntekeväisyydelle (Selin-Grönlund 2005, 9.)

Turvallisuushakuisuutta voi perustella myös ammattisäännöstöllä, sillä toisaalta sen mukaan ”Tulkki kunnioittaa ja tukee asiakkaan itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta” ja yhtäältä ”Tulkki on puolueeton eikä anna henkilökohtaisten asenteidensa tai mielipiteidensä vaikuttaa työnsä laatuun”. Tiukasti säännöstöön nojautuva toiminta saattaa kuitenkin estää tai hankaloittaa tulkin työskentelyä, koska tulkin mielestä tehokkain ja sopivin toimintatapa voi joskus olla ristiriidassa säännösten kanssa (Tate & Turner 2002, 375). Tulkin rooliin suhtautuminen ja sen näkeminen ”konemaisena” saattoi kuvastaa ajan henkeä vielä 1990-luvulla, mutta ei juurikaan enää 2000-luvulla. Sitä mukaa kun tulkkiin ammattikunta on noussut alistetusta asemastaan ”tottelevaisena koneena” ja luonut itse am-

matillisuuden kriteerejä, on vallan jännite kuulevan enemmistön ja kuoron vähemmistön välillä vahvistunut (Selin-Grönlund 2005, 9.)

Tulkkaukseen linkitetyn kone-metaforan taustalla on normatiivinen ideologia, jonka mukaan maailma on mustavalkoinen ja siinä pätevät yksiselitteiset ohjeet. Ideologia kieltää tulkin inhimillisen osallistumisen ja läsnäolon tulkkaustilanteessa; mekaaninen osallisuus on toiminnan välttämättömyys. Tämä ajattelutapa on tuottanut tilanteen, jossa tulkit eivät ole avoimesti halunneet tarkastella, mitä heidän mielestään eri tilanteissa tosiasiallisesti tapahtuu. Tarkastelua on hankaloittanut ammattisäännösten edellyttämä ehdoton vaitiolovelvollisuus, joka on vaikeuttanut, jos ei tehnyt jopa mahdottomaksi, sellaisen ammattifoorumin löytämistä, jossa voi keskustella tulkin roolin ja ammattisäännösten välisestä suhteesta. Konemaisen tulkkaamisen hegemonia on synnyttänyt ”vaikenemisen salaliiton” (conspiracy of silence) ja vaientanut keskustelun niistä todellisista ongelmista, joita konemaisuus on tuottanut ja tuottaa edelleen. Tämä ”salaliitto” on tuskin sellainen, jota kukaan tulkki haluaisi, mutta joka tapauksessa he joutuvat sitä moraalisesta velvoitteestaan tukemaan. Hegemonia on johtanut myös haluttomuuteen keskustella, millä tavalla tulkit tosiasiallisesti osallistuvat ja ovat osallisia tulkkaustilanteissa sekä millä tavoin he vaikuttavat tilanteisiin, miten he tekevät valintoja ja miten he käyttävät ratkaisevaa valtaa, joko näkyvästi tai ei niin näkyvästi. ”Vaikenemisen salaliitto” pakottaa tulkit tekemään harkinnanvaraisia valintoja ja käyttämään valtaansa salassa ja muilta piilossa. He joutuvat selviytymään työstä aiheutuvista väistämättömistä roolikonflikteista ja ongelmista yksin ja muista eristyksissä. (Tate & Turner 2002, 374–375.)

2.4 Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä ja tulkkirekisteri

Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmän tavoitteena on tulkkipalvelun kehittäminen. Yhteistyöryhmällä on useita tehtäviä: toimia viittomakielen tulkkausalaan liittyvän keskustelun ja tiedon vaihdon välineenä, antaa tulkkipalvelua koskevia lausuntoja ja suosituksia sekä ylläpitää tulkkirekisteriä. Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä koostuu Suomen Kuurosokeat ry:n, Kuurojen Liitto ry:n, Kuuloliitto ry:n, Suomen Viittomakielen Tulkit ry:n, Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry:n, Kuurojen Palve-

lusäätiön ja viittomakielentulkkeja kouluttavien ammattikorkeakoulujen valitsemista edustajista. (Kuulokynnys 2010.)

Mikäli tulkkipalvelun käyttäjä kokee tulkin toimineen ammattisäännösten vastaisesti, hän voi tehdä tulkkitoiminnan yhteistyöryhmälle kirjallisen selvityspyynnön. Selvityspyyntöä ei voi tehdä nimettömänä. Se toimitetaan yhteistyöryhmän puheenjohtajalle tai jäsenelle. Yhteistyöryhmä käsittelee selvityspyynnön kokouksessaan, ja mikäli se toteaa asian vaativan jatkokäsittelyä, nimetään selvitystyöryhmä. Selvitystyöryhmän tavoitteena on löytää sopuratkaisu palvelun käyttäjän ja tulkin välille. Selvitystyöryhmä esittelee tulokset tulkkitoiminnan yhteistyöryhmälle, joka voi antaa tulkille moitteen, mikäli hänen katsotaan toimineen ammattisäännösten vastaisesti. Jos asiassa ei ole moitittavaa, mutta tilanteessa olisi voinut toimia paremmin, kirjataan yhteistyöryhmän pöytäkirjaan suositus paremmasta toimintatavasta. Tällöin asiasta tiedotetaan viittomakielialan toimijoille ja muistutetaan eettisesti hyvistä työtavoista. (Laurén 2005.)

Tulkkirekisteriin kootaan tiedot niistä tulkeista, jotka ovat suorittaneet tulkkitoiminnan yhteistyöryhmän hyväksymän koulutuksen ja joita järjestöt suosittelevat antamaan vammaispalvelulain 8 §:ssä tarkoitettua tulkkipalvelua. Tulkin on haettava rekisteriin hyväksymistä täyttämällä yhteistyöryhmän laatima liittymislomake. Tulkiksi opiskeleva voidaan hyväksyä rekisteriin merkinnällä ”opiskelija” silloin, kun hän on hyväksytysti suorittanut oppilaitoksen järjestämän tulkkirekisterikokeen. Mikäli yhteistyöryhmällä on perusteltua aihetta epäillä tulkin tahallisesti rikkoneen yhteistyöryhmän hyväksymää tulkin ammattisäännöstöä, yhteistyöryhmä antaa tulkille mahdollisuuden tulla kuulluksi ja pyrkii selvittämään asiaan vaikuttaneet tekijät. Mikäli tulkin todetaan toimineen ammattisäännösten vastaisesti, hänelle osoitetaan yhteistyöryhmän jäsenten päätöksellä moite, joka kirjataan tiedoksi yhteistyöryhmän pöytäkirjaan. Jos tulkki on tuomioistuimessa tuomittu tulkin työhön tai tulkkipalvelun asiakaspiiriin liittyvästä rikoksesta, voidaan hänen rekisteritietoihinsa lisätä merkintä, ettei tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä enää suosittele häntä käytettäväksi tulkkina. (Marttila 2006, 44.)

Etiikka on tutkimusala, joka tutkii moraalialia ja siihen liittyviä kysymyksiä kuten eettisen toiminnan periaatteita, oikeaa ja väärää, hyvää elämää sekä arvojen ja eettisten väittämien luonnetta. Etiikan tutkimus on kiinnostunut selvittämään seuraavanlaisia kysymyksiä: Pyhittääkö hyvä tarkoitus koskaan pahoja keinoja? Millä perusteilla jotkin teot ovat oikeita ja toiset väriä? Ovatko kaikki hyvät teot oikeita ja kaikki oikeat teot hyviä, missä tilanteissa ja kuinka yleistettävissä ne ovat? Usein sanotaan, että eettisesti perusteltu ratkaisu edellyttää vastauksia moniin yleisiin ja periaatteellisiin kysymyksiin. (Räikkä, Kotkavirta & Sajama 1995, 7–8.)

Etiikka ei ole sama asia kuin moraalialia. Moraalialia tarkoitetaan usein ihmisten ajattelu- ja toimintatapoja, ne ovat siis ”etiikkaa käytännössä”. Ihmisten käsitykset siitä, miten viime kädessä tulisi toimia, edustavat heidän moraalialiaa. Etiikka taas on moraalialin filosofiaa. Etiikka pyrkii kertomaan, minkälainen on oikea moraalialia eli minkälaiset tavat ovat hyviä ja oikeita. On tärkeää huomata, että se, minkä uskotaan olevan oikein, ei välttämättä ole tosiasiaa oikein. (Räikkä ym. 1995, 8.)

Perinteisesti länsimainen etiikka on filosofian osa-alue, jota kutsutaan myös nimillä moraalialifilosofia, moraaliooppi tai filosofinen etiikka. Etiikka on tapana jakaa vähintään kolmeen osaan: normatiiviseen etiikkaan, metaetiikkaan ja soveltavaan etiikkaan. Normatiivisen etiikan kysymykset koskevat sitä, mitä ihmisen pitäisi viime kädessä tehdä ja minkälaisia päämääriä hänen tulisi tavoitella. Kysymys, pitääkö ihmisen kavaltaa rahaa, jos hän näin voi pelastaa toisen ihmisen hengen, on normatiivisen etiikan kysymys. Metaetiikan ongelmat liittyvät esimerkiksi eettisten käsitteiden merkityksiin ja eettisen tiedon saantiin. Kysymys, miten voimme tietää, onko rahan kavaltaminen oikein, jos kavaltamisen tarkoitus on ihmishengen pelastaminen, on metaeettinen ongelma. (Räikkä ym. 1995, 8.) Soveltava etiikka pyrkii soveltamaan ”teoreettista” etiikkaa, kuten utilitarismia¹², yhteiskuntasopimusteorioita tai velvollisuusetiikkaa, tosielämän ongelmiin. Monet soveltavan etiikan kysymykset tulevat esille myös ihmisoikeuksista käytävissä keskusteluissa. Mitkä ovat ihmisoikeuksia,

kuinka määritämme ne ja millä perustein? Soveltavaa etiikkaa käytetään myös lakien, säädösten ja toimintatapojen määrittämiseen. Esimerkkejä soveltavan etiikan kysymyksistä ovat esimerkiksi abortin tekemisen ja eutanasian moraalialinen hyväksyttävyyys. Oikeuden, politiikan ja sovintomenettelyjen tasapainottaminen olisi paljon vaikeampaa ilman tällaisia kysymyksiä ja ilman ihmisten yhteistä moraalialikäsitysten lähtökohtaa. (Airaksinen 1987.)

Tämä tutkimus pohjautuu enimmäkseen soveltavaan etiikkaan, sillä kiinnostuksen kohteina olevien kysymysten taustalla ovat ensinnäkin viittomakielentulkin ammattieettiset ohjeet ja toiseksi niiden soveltaminen käytäntöön¹³. Soveltavan etiikan tulee pystyä valottamaan teorioiden (esim. ammattieettisten ohjeiden) tiukasta soveltamisesta seuraavia ongelmia. Tiukasti periaatteisiin sidotut eettiset lähestymistavat johtavat usein sovelluksiin, jotka eivät ole yleisesti hyväksyttävissä. Esimerkiksi tulkkausetiikassa tiukka velvollisuusetiinen lähestymistapa ei sallisi koskaan tulkin vaitiolovelvollisuuden rikkomista, kun taas utilitaristinen lähestymistapa voisi sallia sen, että tulkki jakaa asiakkaaseen liittyviä yleisiä asioita toisen tulkin kanssa, jos se on hyväksi tulevaa tulkkaustilannetta ajatellen. Tämä esimerkki osoittaa, että velvollisuusetiikka voi päätyä erilaiseen käytännön ratkaisuun kuin utilitaristi. (Airaksinen 1987.)

Toinen etiikan osa-alue, johon tämä tutkimus niin ikään pohjautuu, on deskriptiivinen eli kuvaileva etiikka. Siinä kiinnostuksen kohteena ovat ihmisten moraalialinen toiminta ja ajattelu. Lisäksi deskriptiiviseen etiikkaan voi kuulua esimerkiksi eettisten koodien (ammattieettiset ohjeet), oikeus- ja sovittelukäytäntöjen ja tavallisten yksilöiden tavallisissa elämäntilanteissa tekemien arvovalintojen tutkiminen. Kysymys tässä tutkimuksessa on nimenomaan eri ihmisten ajatuksista, käsityksistä ja näkemyksistä sekä niiden perusteluista, jotka koskevat tulkkaustilanteen eettisiä kysymyksiä. (Airaksinen 1987.)

13 Viittomakielin- ja kuulovammaisalan tulkkeja koskevat lait jätetään tässä työssä tietoisesti käsittelemättä. Näitä lakeja ovat esim. laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä hallintolaki (434/2003). Juuri mainittujen lakien tarkasteleminen suhteessa tulkkaustilanteessa vallitseviin eettisiin kysymyksiin edellyttäisi lainopillista tulkintaa ja se johtaisi huomattavasti laajempaan analyysiin kuin mihin tässä työssä on ollut mahdollista ja tarkoituksenmukaista paneutua.

12 Utilitarismissa teon seurauksia voidaan arvioida niiden tuottaman hyödyn perusteella.

3.1. Eettiset ongelmat

Kun ihmiset pohtivat oikeaan ja väärään liittyviä kysymyksiä, keskustelua eivät herätä aiheet, joista kaikki ovat yhtä mieltä ja jotka tuntuvat ongelmattomilta. Esimerkiksi kysymys, onko mielivaltainen tappaminen väärin, ei kiinnosta juuri ketään, koska tuntuu jokseenkin itsestään selvältä, että se on väärin. Kun oikeaan ja väärään liittyviä kysymyksiä pohditaan, keskustellaan tavallisesti eettisistä ongelmista. Näitä ongelmia on hyvin monenlaisia, ja ne voidaan jakaa esimerkiksi seuraavaan neljään ryhmään kuten Räikkä kollegoineen (1995, 11–14) on tehnyt teoksessa *Hyvä ammattilainen, Johdatus ammattietiikkaan*. Seuraavat luonnehinnat perustuvat lähtökohdiltaan juuri mainittuun teokseen.

1. Kiistoihin liittyvät ongelmat

2. Päätöksentekoon liittyvät ongelmat

3. Velvoitteiden ristiriitaan liittyvät ongelmat

4. Valvontaan liittyvät ongelmat

1. Kiistoihin liittyvät ongelmat

Eettiseen keskusteluun joudutaan useimmiten siksi, että ihmiset ovat eri mieltä tietyn teon tai käytännön hyväksyttävyydestä. Tulkkausrintamalla esimerkiksi ehdoton vaitiolovelvollisuus on herättänyt varsinkin viime aikoina keskustelua. Jotkut ovat sitä mieltä, että vaitiolovelvollisuutta ei saa rikkoa missään tilanteessa, missään olosuhteissa eikä millään perusteilla. Kyse on tällöin henkilön (asiakkaan) ehdottomasta yksityisyyden kunnioittamisesta. Toiset taas ovat sitä mieltä, että vaitiolovelvollisuuden voi rikkoa tietyissä tilanteissa, tietyissä olosuhteissa, tiettyjen henkilöiden kesken ja tietyillä perusteilla. Koska vaitiolovelvollisuuden rikkomattomuudesta tai rikkomisesta ei vallitse yksimielisyyttä, voidaan sanoa, että se on edelleen kiistanalainen eettinen ongelma.

2. Päätöksentekoon liittyvät ongelmat

Ihmiset joutuvat toisinaan tilanteisiin, joissa he eivät kerta kaikkiaan pysty päättämään, miten heidän tulisi eettisesti ajatellen toimia. Esimerkkinä toimikoon tilanne, jossa viittomakielinen henkilö on ostamassa autoa tulkin välityksellä. Tulkki on autoalan harrastaja ja saanut tietoonsa, että

autonmyyjä on huijari, joka yrittää huiputtaa viittomakielistä autonostajaa. Kysymys kuuluu, pitäisikö tulkin paljastaa tietonsa vai pysyä vaiti ja hoitaa vain tulkkaaminen. Jos hän kertoo tietonsa, ei hän silloin ”kunnioita ja tue asiakkaidensa itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta”, kuten hänen ammattisäännöstössään kehoitetaan. Säännösten mukaan hänen tulee kunnioittaa kaikkia asiakkaitaan, sekä autonostajaa että autonmyyjää. Tulkin eettinen ongelma on, että hän ei tiedä, mitä hänen pitäisi eettisesti ajatellen tehdä.

3. Velvoitteiden ristiriitaan liittyvät ongelmat

On mahdollista joutua tilanteeseen, jossa on pakko toimia eettisesti kyseenalaisella tavalla. Tulkkauslalla tällaisiin tilanteisiin törmääminen ei ole niinkään jokapäiväistä, mutta ei missään nimessä myöskään mahdotonta. Esimerkkitalanteessa tulkki ja asiakas ovat siirtymässä tulkkaus-tilanteesta toiseen. Siirtyminen tapahtuu jalkaisin Helsingin keskustassa. Tulkki ja asiakas tuntevat toisensa hyvin jo vuosien takaa, myös muuten kuin vain ammatillisesti. Yhtäkkiä asiakas joutuu bussin tönäisemäksi, loukkaantuu ja menettää tajuntansa. Ambulanssi kutsutaan paikalle. Ensihoitajat kyselevät tulkilta asiakkaaseen liittyviä tietoja, sellaisiakin, joita tulkki on saanut tietoonsa juuri äskeisellä tulkkauskäynnillä lääkärissä. Tulkki ei epäröi antaa tietoja eteenpäin, koska kyse on ihmishengestä. Päätös on osaltaan vaikea, koska tulkki tietää rikkovansa vaitiolovelvollisuutensa. Jos hän ei olisi sitä kuitenkaan tehnyt, olisi hänen asiakkaansa ja ystävänsä saattanut menehtyä väärän hoidon takia. Asioimistulkin ammattisäännösten (ks. liite 2) kohdan 14 mukaan tulkin tulisi toimia myös ”tilanteen luonne huomioonottaen”. Eettisesti tällaiset tilanteet voivat kuitenkin olla ongelmallisia. Vaitiolovelvollisuuden rikkominen voi joskus olla eettisistä syistä välttämätöntä, vaikka viittomakielentulkin ammattisääntöön sen noudattaminen on kirjattu ehdottomana.

4. Valvontaan liittyvät ongelmat

Tulkkauslalla useita asioita voidaan nimittää eettisesti ongelmallisiksi. Esimerkiksi tulkki voi tulkkaustilanteessa saada tietoonsa hyvän myytävänä olevan asunnon ja ostaa sen asiakkaansa nenän edestä. Tällainen eettinen ongelma ei kuitenkaan ole eettinen siinä mielessä, etteikö tiedettäisi,

onko tulkin käyttäytyminen eettisesti tuomittavaa. Sanoohan jo viittomakielentulkin ammattisäännöstö, että ”tulkki ei käytä väärin mitään tulkkauksen yhteydessä tietoonsa tullutta”. Tulkin toiminta on eettinen ongelma vain siinä mielessä, että tämäntyyppisiä väärinkäytöksiä ei voida valvoa eikä estää, mikäli joku niin haluaisi toimia.

3.2 Ammattietiikka ja ammattieettiset säännöt

Keskusteltaessa ammattietiikasta yksi oleellisimmista kysymyksistä on, minkälainen toiminta on ammattia harjoitettaessa eettisesti hyväksyttävää ja suositeltavaa. Ammattieettiset kysymykset koskevat siis ammatillisten tekojen eettisyyttä. Mistä ja minkälaisista asioista työntekijä ammattiaan harjoittaessaan on vastuussa? Minkälaisiin asioihin hän vaikuttaa ja mitkä asiat vaikuttavat häneen? Minkälaisia ratkaisuja hän voi tehdä ja joutuu tekemään ja minkälaisia seurauksia näillä ratkaisuilla on?

Vaikka eri ammattien herättämät ammattieettiset kysymykset ovat usein samanlaisia, joudutaan joissakin ammateissa eettisiin ongelmiin erityisen herkästi. Viittomakielentulkin ammatti on yksi tällainen. Tämän ammatin eettiseen herkkyyteen vaikuttaa ensinnäkin se, että tulkki joutuu tekemään paljon itsenäisiä valintoja ja hänellä on ammattiaan harjoittaessaan paljon valtaa, esimerkiksi suhteessa asiakkaisiinsa¹⁴. Toiseksi tulkin työtuloksiin suhtaudutaan usein hyvinkin tunneperäisesti ja siksi ne synnyttävät herkästi eettisiä kysymyksiä. (Räikkä ym. 1995, 14–16.)

Ammattietiikan yhteydessä mainitaan usein niin sanotut eettiset säännöt tai koodit (code of ethics). Nämä säännöt ovat tavallisesti käskymuotoon kirjattuja, esimerkiksi ammattiliittojen laatimia toimintaohjeita liiton jäsenille. Eettisillä säännöillä ei ole lain voimaa, ne eivät siis ole lakeja, vaan säännöt on tarkoitettu eettisistä syistä noudatettaviksi. On kuitenkin tärkeätä muistaa, että sitä, mikä on eettisesti oikein ja väärin, ei voi määrätä yksikään ammattiliitto tai muukaan auktoriteetti. Valmiita ja kiistatta oikeita vastauksia ammattieettisiin kysymyksiin säännöistä ei voi edes periaatteessa löytää. (Räikkä ym. 1995, 17.)

Eri ammattialojen eettisissä säännöissä on paljon yhtäläisyyksiä. Ensinnäkin kaikkien alojen säännöt tuntuvat varsin *itsestään selviltä* (Räikkä

ym. 1995, 18). Olisi outoa jos viittomakielentulkkia kehoitettaisiin ”toimimaan epäsolidaarisesti ammattikuntaansa kohtaan” tai ”käyttämään väärin tulkkauksen yhteydessä tietoonsa tullutta”. Toinen yleinen piirre säännöissä on se, että ne ovat *tulkinnanvaraisia* (Räikkä ym. 1995, 18). Kun viittomakielentulkin sanotaan olevan vaitiolovelvollinen, on epäselvää, mitä tilanteita, asioita ja henkilöitä velvollisuus koskee. On tulkinnanvaraista, mitä vaitiolovelvollisuudella tarkemmin ottaen tarkoitetaan. Kolmas eettisiä sääntöjä usein määrittävä seikka on niiden *ristiriitainen luonne* (Räikkä ym. 1995, 18). Viittomakielentulkin sääntökoelmassa painotetaan, ettei tulkki ”ota vastaan toimeksiantoa, johon hänellä ei ole tarpeellista pätevyyttä tai jossa hän on jäävi”. Mutta entä jos tulkki ja hänen työnantajansa ovatkin eri mieltä pätevyydestä? Tai entä jos tulkki ei saa ennen ”keikkaansa” tietää tilanteeseen osallistujien nimiä eikä esimerkiksi siksi voi etukäteen jäävätä itseään? Eikö tällöin vallitse selkeä ristiriita: joko noudattaa ammattikunnan säännöstöä ja on solidaarinen ammattikuntaansa kohtaan tai pyrkii turvaamaan työpaikkansa säilymisen?

Koska eettiset säännöt ovat useimmiten itsestään selviä, tulkinnanvaraisia ja ristiriitaisia, on järkevää kysyä, mikä sääntöjen tarkoitus sitten loppujen lopuksi on. Minkä vuoksi monet ammattialat ovat laatineet omat eettiset sääntönsä? Vastauksia tähän kysymykseen on useita. Ensinnäkin ammattieettiset säännöt ovat apukeino, joita voidaan käyttää eettisessä harkinnassa esimerkiksi pohdittaessa ammatin keskeisiä arvoja ja velvoitteita sekä niiden keskinäistä tärkeysjärjestystä. Säännöt on siis luotu perustaksi ammattiryhmän ja yksilön pohdiskelulle, mikä ammattia harjoittaessa on oikein ja mikä taas väärin. Toinen tapa suhtautua eettisiin sääntöihin on ymmärtää ne ammattia määrittäviksi periaatteiksi. Sääntöjen tarkoitus on kertoa ammatin harjoittajalle, mikä hänen ammatinnsa tarkoitus lopulta on. Eettiset säännöt kertovat ammattilaiselle, mihin arvoihin ja velvoitteisiin hänen ammatinnsa olemassaolo viime kädessä perustuu. Toisaalta tiukat, joskin selkeästi muotoillut ammattieettiset säännöt johtavat helposti niin koviin moraalisiin vaatimuksiin, että arkitutiini häiriintyy pahasti. Ihanteet eivät nimittäin aina sovi todellisuuteen (Airaksinen 1993, 18). Kolmas tarkoitus, joka eettisillä säännöillä voidaan nähdä olevan, on sääntöjen poliittinen merkitys. Tietty ammattiryhmä haluaa osoittaa muille ammattiryhmille, että ainakin se toimii tavalla, joka

¹⁴ Tulkin vallankäytöstä ks. tarkemmin Selin-Grönlund 2005, 11–16.

voidaan eettisesti perustella. Eettiset säännöt pyrkivät oikeuttamaan ammatin. Kun ammatti on eettisesti hyväksyttävä, se voi hyvin perustein kilpailulla muiden ammattien kanssa palkkojen suuruudesta ja muista eduista. (Räikkä ym. 1995, 19–20.)

4 TUTKIMUSPROSESSISTA

Miten päästä käsiksi niihin vastauksiin, joita tässä tutkimuksessa tavoitellaan, ja varsinkin miten esittää ne oikeat kysymykset, jotka ohjaavat vastausten äärelle? Entä miten suunnitella ja rakentaa tutkimusprosessi sen kaltaiseksi, että haluttu tavoite saavutetaan? Pyrin seuraavassa avaamaan niitä oleellisia osa-alueita, jotka ovat olleet merkityksellisiä koko prosessin toteutuksen kannalta. Tarkoituksena on selittää, kuvata ja perustella valintoja ja päätöksiä, joita olen tämän tutkimuksen aikana tehnyt.

4.1 Tutkimuksen luonteesta

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut päästä käsiksi eri tulkinkäyttäjryhmien ja tulkkien käsityksiin ja kokemuksiin tulkkaustilanteisiin liittyvistä eettisistä kysymyksistä sekä tulkin ja asiakkaan välisistä suhteista. Tutkimuksen tavoitteena ei ole ollut tuottaa tietoa siitä, kuinka usein tulkkaustilanteissa tulee vastaan eettisiä ongelmia, vaan pikemminkin ymmärtää syvällisemmin niitä eettisiä kysymyksiä, joita tulkkaustilanteissa voidaan kohdata. Tällöin, kun halutaan päästä syvemmälle jonkin ilmiön kuvaamisessa, on perusteltua tehdä laadullista tutkimusta sekä käyttää laadullisia tutkimusmenetelmiä. Kasvatustieteilijät Jari Eskola ja Juha Suoranta (2005, 15) ovat esimerkiksi ehdottaneet laadullisen tutkimuksen tunnusmerkeiksi aineistonkeruumenetelmää, tutkittavien näkökulmaa, harkinnanvaraista tai teoreettista otantaa, aineiston laadullis-induktiivista analyysiä, hypoteesittomuutta, tutkijan keskeistä asemaa sekä narratiivisuutta.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu, analyysi, tulkinta ja raportointi kietoutuvat helposti yhteen, kuten tässäkin tutkimuksessa. Tutkimusprosessia ei ole helppoa pilkkoa toisiaan seuraaviin vaiheisiin, kuten monesti tilastollisessa tutkimuksessa tehdään. Suurelle osalle laadullista tutkimusta on keskeistä osallistuvuus ja tutkittavien näkökulman painottaminen. Juuri nämä ovat olleet keskeisimmät tavoitteet tässä tutkimuksessa. Osallistuvuuteen ja tutkittavien näkökulman painottamiseen linkittyy läheisesti kysymykset objektiivisuudesta ja subjektiivisuudesta. Laadulli-

sessä tutkimuksessa objektiivisuus syntyy oman subjektiivisuuden tunnistamisesta. Tärkeää on siis, että tutkija yrittää tuoda omat arvostuksensa ja ennako-oletuksensa riittävän selkeästi esiin. Laadullisen aineiston piirre on harkinnanvarainen otanta, eli tarkoitus ei ole löytää syy-seuraussuhteita tiettyjen muuttujien välillä, vaan pikemminkin analysoida rajatumpaa määrää tapauksia mahdollisimman perusteellisesti. Aineiston määrän sijasta on tärkeämpää sen laatu eli käsitteellistämisen kattavuus. Tutkittava ilmiö on pyrittävä sijoittamaan yhteiskunnalliseen yhteyteensä, ja siitä on pyrittävä antamaan tarkka ja historiallisesti yksityiskohtainen kuva. Laadullisten tutkimusten kohdalla puhutaan myös harkinnanvaraisesta näytteestä erotuksena tilastollisiin otantamenetelmiin. Myös tämän tutkimuksen empiirinen aineisto on harkinnanvarainen näyte. (Eskola & Suoranta 2005, 15–18.)

Laadulliseen tutkimukseen liitetään aineistolähtöinen analyysi, jossa teoriaa rakennetaan empiirisestä aineistosta lähtien. Tässäkin tutkimuksessa on lähdetty liikkeelle melkoisen puhtaalta pöydältä, aiempaa tutkimusta aiheesta ei löydy. Tästä syystä olen analysoinut ryhmähaastatteluja hyvin aineistolähtöisesti, koska tutkimuksen tarkoitus on ollut tuottaa perustietoa tulkaukseen liitetystä eettisestä kysymyksistä. Laadullisessa tutkimuksessa ei aseteta ennakkoon hypoteeseja, joita sitten testattaisiin. Tutkijalla ei ole lukoon lyötyjä ennakkokäsityksiä esimerkiksi tutkimuksen tuloksista. Totta on, että jokaisen tutkijan havainnot ovat latautuneet aikaisemmillä kokemuksilla, mutta näistä ei kuitenkaan saisi muotoutua sellaisia asetelmia, jotka rajaavat tiettyjä tutkimuksellisia toimenpiteitä. Laadullisessa analyysissä tutkijan tulisi yllättyä tai oppia tutkimuksen edetessä. Aineistojen kautta tutkija voi löytää uusia näkökulmia ilmiöön eikä pelkästään todentaa aiemmin epäilemäänsä. (Eskola & Suoranta 2005, 19–20.)

4.2 Haastattelut väylänä kokemuksiin

Kertominen on olennainen keino jäsentää kokemuksia ja käsityksiä, se on perustavanlainen malli ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Haastattelut ovatkin yksi käytetyimmistä laadullisen tutkimuksen menetelmistä. Laadullisessa tutkimushaastattelussa tieto rakentuu haastattelijan

ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa. Laadullinen haastattelu on merkittävä tilanne, jossa tutkimuksen subjektit voivat selvittää kokemuksiaan ja ymmärtämystään maailmasta tai tutkimuksen kohteena olevasta aiheesta. Haastattelun kautta on mahdollista päästä käsiksi tutkimuksen subjektien elettyyn maailmaan, kun he omin sanoin ja omasta näkökulmastaan kuvaavat toimintojaan, kokemuksiaan ja mielipiteitään. (Kvale 2007, 1–11.)

Laadullisessa haastattelussa pyritään ymmärtämään, millainen merkitys tutkimuksen subjektien keskeisillä kokemuksilla on heidän elämismaailmassaan. Haastattelussa tutkija rekisteröi, mitä sanotaan, mutta myös sen, miten se sanotaan. Laadullinen haastattelututkimus pyrkii ymmärtämään itse todelliset tapahtumat, mutta myös niiden merkityksellisyyden. Laadullisella haastattelulla pyritään laadulliseen tietoon, ei tiedon kvantifioimiseen. Laadullinen haastattelu toimii siten sanojen eikä numeroiden kanssa. Laadullinen haastattelu pyrkii kannustamaan subjekteja kuvailemaan kokemuksiaan ja tuntemuksiaan mahdollisimman tarkasti. Tarkoituksena on siis saavuttaa vivahteikkaita kuvauksia, jotka tuovat esiin laadullisen monimuotoisuuden eli tutkittavan ilmiön monet muunnelmat. Haastatteluissa haastateltavien mielipiteet ovat joskus moniselitteisiä, jolloin tutkijan tehtäväksi jää selvittää, johtuuko moniselitteisyys haastattelun ongelmista vai ilmiön aidosta moniselitteisyydestä. (Kvale 2007, 11–13.)

Haastattelussa haastateltava pyritään näkemään tutkimustilanteen subjektina. Hänelle annetaan mahdollisuus tuoda itseään koskevia asioita mahdollisimman vapaasti esille (s.o. käsityksiään ja kokemuksiaan tulkauksilanteista ja niihin linkittyvistä asioista). Hän on tutkimuksessa merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli. Koska tulkauksilanteeseen liittyvät eettiset kysymykset ovat vähän kartoitettu, tuntematon alue, on tutkijan vaikeata tietää etukäteen vastausten suuntia. Tämä onkin yksi haastattelumenetelmän keskeinen etu. Lisäksi haastattelun valintaa aineistonkeruun menetelmäksi perusteli oletus, että tutkimuksen aihe tuottaa monitahoisesti ja moniin suuntiin viittaavia vastauksia. Haastattelussa on mahdollista selventää ja syventää näitä vastauksia, esimerkiksi pyytää esitettyjen mielipiteiden perusteluja tai esittää lisäkysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 35.)

Haastattelun haittoina pidetään esimerkiksi seuraavia asioita: haastattelijalta vaaditaan taitoa, koulutusta ja kokemusta, haastattelu vie aikaa

(haastatteluista sopiminen, haastateltavien etsiminen, haastatteluiden toteutus ja litterointi), haastattelun luotettavuutta saattaa heikentää haastattelutavan taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia, haastatteluaineiston analysointi, tulkinta ja raportointi on usein ongelmallista, koska valmiita ”malleja” ei ole olemassa. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 35.) Haitoista huolimatta haastatteluvaihtoehto tuntui tässä tutkimuksessa selkeästi perustelluimmalta aineistonkeruumenetelmältä.

4.3 Teemaryhmähaastattelu

Haastattelulajiksi valikoitui puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jota voidaan kutsua myös teemahaastatteluksi, koska haastatteluissa keskustellaan tietyistä teemoista (Hirsjärvi & Hurme 2004, 47). Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit eli teema-alueet on etukäteen määrätty, mutta teemahaastattelussa ei ole strukturoidulle haastattelulle tyypillistä kysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä. Jokaisessa haastattelussa käydään etukäteen päätetyt teema-alueet läpi, mutta teemojen laajuus ja järjestys voivat vaihdella haastattelusta toiseen. (Eskola & Suoranta 2005, 86.) Myös Kvale (2007) on kuvannut, että laadullinen tutkimushaastattelu keskittyy tiettyihin teemoihin: se ei ole siis tiukasti strukturoitu haastattelu, muttei täysin ”ohjaamatonkaan” keskustelu. Avointen kysymysten kautta haastattelu keskittyy tutkimuksen aiheeseen, ja haastatteluun osallistujat tuovat ulottuvuuksia haastattelun eri teemoihin. Tutkijan tehtävänä on ohjata haastateltavia tiettyjä haastatteluteemoja kohti, muttei kuitenkaan mielipiteitä kohti. (Kvale 2007, 12–13.)

Haastattelujen käytännön toteutukseen oli lähinnä kaksi vaihtoehtoa. Tavallisin tapa on tehdä yksilöhaastatteluja, mutta varsinkin 2000-luvulla myös ryhmähaastattelujen suosio on lisääntynyt. Koska tutkimuksen tavoitteena oli selvittää eri asiakasryhmien ja tulkkien käsityksiä ja kokemuksia, tuntui ryhmähaastattelu jo lähtökohtaisesti sopivimmilta. Ryhmähaastattelussa saadaan nopeasti tietoa samanaikaisesti usealta vastaajalta. Jos menetelmäksi olisi valittu yksilöhaastattelu, olisi niitä jouduttu tekemään useampia kymmeniä. Keskeisimmät kriteerit ryhmähaastattelun valinnalle olivat siis kattavuus ja kustannukset. Ryhmähaastattelun keskeisimpänä haittana voidaan pitää ryhmädynamiikkaa ja erityisesti valta-

rarkiaa, jotka vaikuttavat siihen, kuka puhuu ja mitä sanotaan. Erityinen ongelma syntyy silloin, kun yksi tai kaksi henkilöä dominoi ryhmässä. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 61–63.)

Lopulliseksi haastattelumenetelmäksi muotoutui täsmäryhmähaastattelu. Sitä määrittelevät ja kuvaavat muun muassa seuraavanlaiset piirteet, joista kaikki toteutuivat tämän tutkimuksen haastatteluissa:

1. Ryhmä koostuu muutamasta ihmisestä. Tavallisimmin ryhmän koko vaihtelee kuudesta kahdeksaan.
2. Ryhmän jäsenet kutsutaan keskusteluun. Heidät on tarkasti valittu. He ovat usein alan asiantuntijoita tai henkilöitä, joiden mielipiteet ja asenteet vaikuttavat tarkasteltavaan ilmiöön ja jotka voivat myös saada aikaan muutoksia.
3. Ryhmällä on tarkoin määritelty tavoite, ja se on ilmoitettu myös ryhmän jäsenille.
4. Ryhmällä on puheenjohtaja, joka selvittää ryhmäistunnon tarkoituksen ja helpottaa ideoiden vaihtoa ryhmässä.
5. Ryhmän istunnot pyritään saamaan mukaviksi ja rennoiksi. Nauhoitus- ja videolaitteita voidaan käyttää apuna.

Täsmäryhmiä käytetään tavallisimmin silloin, kun tarkoituksena on kehittää uusia ideoita, paljastaa kuluttajien tarpeita tai asenteita tai kehittää uusia palveluja. Täsmäryhmätyyppejä on erilaisia, kuten esimerkiksi arvioiva/kuvaileva tyyppi, joka on tavallisin ryhmäkesustelun tyyppi ja myös tässä tutkimuksessa käytetty. Osallistujia pyydetään esittämään näkemyksensä, ajatuksensa ja kokemuksensa, esimerkiksi jostakin uudesta tuotteesta, palvelusta tai tilanteesta. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 61–63.)

4.4 Haastatteluiden järjestäminen käytännössä

Haastattelukysymysten ja -teemojen syntyyn vaikutti monta seikkaa. Ensinnäkin pohjan loivat omat kokemukseni tulkin käytöstä, tulkkien työn seuraaminen sekä keskustelut eri tulkinkäyttäjien kanssa. Merkittävässä roolissa olivat myös Kuuloliiton Tulkkipalvelun kehittämisprojektin (Tupu 2004–2008) päällikön Sirpa Laurenin kokemukset ja näkemykset. Viitto-

makielentulkkien ammattisäännöstö, kuten myös tulkkauksen etiikkaan löyhästi sijoittuva vähäinen aiempi kirjallisuus ja materiaalit, vaikuttivat omalta osaltaan kysymysten syntyyn, muotoon ja valikoitumiseen. Tuloksesta syntyi pitkä lista kysymyksiä, joihin olisi tärkeää ja mielenkiintoista etsiä vastauksia. Lista oli kuitenkin niin pitkä, ettei kaikkia kysymyksiä voisi millään käsitellä. Siksi jouduinkin jäsentämään, ryhmittelemään ja tarkentamaan ja ennen kaikkea rajaamaan jo kirjattuja kysymyksiä. Toimenpiteitä tarvittiin useampi kierros ennen kuin lopulliset kysymykset olivat muotoutuneet. Kysymysten yhteismääräksi tuli 24 (ks. liite 3).

Haastateltaviksi kohderyhmiksi valikoitui viisi erillistä ryhmää: 1. viittomakielentulkit ja kirjoitustulkit, 2. kuulevat järjestötyöntekijät, 3. viittomakieliset kuurot, 4. huonokuuloiset ja kuurotuneet sekä 5. kuurosokeat. Ryhmien haluttiin edustavan mahdollisimman kattavasti kaikkia niitä osallisia, jotka ovat mukana erilaisissa viittomakieli- ja kuulovammaisalan tulkkaustilanteissa. Ryhmien erittelyn perustana oli selvittää, eroavatko eri tulkinkäyttäjryhmien näkemykset toisistaan ja jos, niin miten ja miksi.

Haastateltavien valinnassa suurin kriteeri oli se, että heillä on kokemuksia tulkin käytöstä. Haastateltavien tavoittamisessa käytin apuna eri tahoja, esimerkiksi Kuurojen palvelusäätiötä, Kuurojen liittoa, Kuurosokeat ry:tä ja tulkkipalvelua tuottavia yrityksiä (Evantia Oy, Viittomakielialan Osuuskunta VIA, Sign Line Oy ja Omnivis Oy). Tämä ensinnäkin siksi, että en halunnut vaikuttaa siihen, keitä haastateltavat tulisivat olemaan. Toiseksi, sopivien haastateltavien tavoittaminen ei missään nimessä ollut helppo tehtävä eikä se olisi onnistunut ilman edellä mainittujen apua. Tavoitettavuuden vaikeutta kuvastaa esimerkiksi se, että alun perin kuulevien ryhmän tuli jakautua kahteen, kuuleviin sosiaali- ja terveysalan työntekijöihin ja kuuleviin opetusalan työntekijöihin. Monista yrityksistä huolimatta ryhmistä ei saatu riittävän montaa edustajaa. Siksi kuulevien ryhmä koostui eri kuulovammaisjärjestöjen työntekijöistä. Muut haastateltavat, tulkkeja lukuun ottamatta, olivat keskeisistä tulkinkäyttäjryhmistä, joilla kaikilla oli arvokkaita omakohtaisia kokemuksia.

Haastateltaville ryhmille haastatteluja markkinoitiin keskustelutilaisuuksina, jotta osallistumisen kynnystä saataisiin madallettua. Kaikille ryhmille lähetettiin alustavat ja lopulliset kutsut (ks. liite 4). Lisäksi ryhmille lähetettiin haastatteluissa läpikäytävät aiheet ja niitä koskevat pääky-

symykset (ks. liite 5). Osallistujia ohjeistettiin myös pohtimaan esitettyjä kysymyksiä etukäteen.

Ryhmähaastatteluiden keskustelut haluttiin dokumentoida mahdollisimman tarkkaan, ja tähän tarvittiin avuksi ylimääräisiä resursseja. Etukäteen oli nimittäin tiedossa, että dokumentoitava aineisto tulisi olemaan laaja. Apuun pyydettiin Humanistisen ammattikorkeakoulun viittomakielentulkkiopiskelijoita, jotka kirjasivat kädyt keskustelut muistiin. Tulkkiopiskelijat ohjeistettiin huolellisesti, jotta he tietäisivät tarkkaan tehtävänsä ja sen, mihin asioihin pitää kiinnittää huomiota. Jokaisessa ryhmähaastattelutilaisuudessa oli läsnä neljä kirjaajaa, jotka toimivat pareittain. Kukin pari kirjoitti muistiin osallistujien keskustelut, heidän näkemyksensä ja niitä tukevat perustelut. Kirjaajien tukena olivat myös haastatteluiden ääni- ja videotallenteet. Kaikki haastattelut nimittäin nauhoitettiin sekä ääni- että videonauhoille, joista kirjaajat tarkensivat keskusteluiden aikana kirjoittamaansa muotoa. Lopulliset kirjoitetut haastattelut olivatkin lähes kauttaaltaan litteroituja versioita.

Viittomakielisten ryhmähaastattelutilaisuus tulkattiin viittomakielen ja suomen kielen välillä, lähinnä siksi, että ääneen puhuminen helpotti kirjaajien tehtävää. Muutoin kirjaajat olisivat joutuneet kääntämään viittomakielen suomeksi ja kirjoittamaan sen muistiin saman tien, mikä olisi ollut vaikeaa, jos ei jopa mahdotonta. Niin ikään huonokuuloisten ja kuurotuneiden tilaisuudessa käytettiin kirjoitustulkkia, jotta kaikki osallistujat pystyisivät täysipainoisesti seuraamaan keskustelua. Samoin kuurosokeiden tilaisuudessa käytettiin viittomakielen yleistulkkia ja muutamalla osallistujalla oli myös henkilökohtainen tulkki.

Ennen varsinaisia ryhmähaastatteluja haluttiin testata haastatteluiden käytännön toteutusta (esim. rakenne, kysymykset, järjestys, kesto). Sitä varten viittomakielentulkkien viimeisen vuoden opiskelijoille (n. 10 henkeä) järjestettiin koehaastattelu. Esitestauksen tulokset otettiin huomioon ja tarvittavat muutokset tehtiin. Nämä muutokset olivat lähinnä teknisiä, ja ne liittyivät esimerkiksi ajankäyttöön, keston, taukoihin ja muihin käytännön asioihin.

Varsinaisissa haastattelutilaisuuksissa osallistujien määrä vaihteli kuudesta kymmeneen. Kestoltaan ne olivat kaikki noin neljä tuntia. Kaikilla ryhmillä oli samat teemat ja samat kysymykset, joskin niiden käsittelyjär-

jestys ja painotus saattoivat poiketa. Huomioitavaa oli, että kuurosokeiden kanssa ei tulkin jääviys -aihetta suunniteltu käsiteltäväksi lainkaan, koska tulkkauksista johtuen muiden aiheiden käsittely vaati jo käytössä olevat neljä tuntia¹⁵.

4.5 Aineiston analyysistä

Sue Wilkinson (2004) on tuonut esiin, että täsmäryhmähaastatteluiden toteuttamisesta löytyy kirjallisuutta, mutta hyvin vähän tietoa on tarjolla siitä, miten niistä saatua aineistoa voisi analysoida. Wilkinson itse ehdottaa kahta tapaa: sisällönanalyysiä ja etnografista analyysia. Sisällönanalyysillä aineistosta saadaan suhteellisen systemaattinen ja kattava yleiskuva, ja joskus siinä on myös kvantitatiivista tietoa. Etnografinen täsmäryhmähaastattelun analyysi on Wilkinsonin mukaan valikoivampi, siinä voidaan esimerkiksi analysoida syvemmin ja yksityiskohtaisemmin, mitä aiheen käsittelyn aikana eri osallistujien välillä tapahtuu. Erilaiset analyysitavat liittyvät tietenkin erilaisiin tutkimuskysymyksiin. Näin ollen erilaiset analyysitavat tuottavat erilaiset tuloksetkin. (Wilkinson 2004, 182–183.)

Sisällönanalyysissa tarkastellaan, esiintyykö aineistossa tiettyjä tapauksia toistuvasti. Jos esiintyy, tapaukset etsitään systemaattisesti koko aineistosta ja ryhmitellään koodausjärjestelmän avulla. Etnografinen analyysi puolestaan kattaa harvoin koko aineiston. Etnografisen analyysin etuna on Wilkinsonin (2004) mielestä kuitenkin se, että sosiaalisen maailman tavanomaisia piirteitä voidaan kuvailla yksityiskohtaisesti ja laajasti. Etnografinen analyysi pyrkii olemaan kontekstuaalinen: tulkinta liittyy tiiviisti tilanteeseen ja sosiaalinen maailma esitetään tutkittavien näkökulmasta. (Wilkinson 2004, 182–183.)

Kvalen (2007) mukaan haastatteluja ei useinkaan analysoida yhden tavan mukaan, vaan työssä voidaan vaihdella eri analyysitapoja ja tekniikoita. Kvalen käyttää tästä tavasta nimitystä ”bricolage”, joka tarkoittaa jonkin luomista tai rakentamista käyttämällä mitä vaan on käytettävissä kunakin aikana. Haastatteluja analysoidessaan tulkitsija eli tutkija luo aineiston pohjalta merkityksiä käyttämällä erilaisia analyysitekniikoita. Kvalen

esimerkissä ”bricolage” voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, kun tutkija ensin lukee haastattelut saadakseen yleisvaikutelman, palaa sitten kiinnostaviin kohtiin ehkäpä laskien lauseita, jotka osoittavat ilmiöön liittyvien mielipiteiden määrän. Tutkija voi lisäksi muotoilla osan haastatteluista narratiivin muotoon, kehitellä erilaisia metaforia kuvaamaan tutkimuksen päälöydöksiä tai vaikkapa yrittää kuvata löydöksiä erilaisilla diagrammeilla. Eri tekniikoita yhdistelemällä haastatteluista, joista ei ensilukemalla saa yleiskäsitystä, voi löytää yhteyksiä ja rakenteita, jotka ovat merkittäviä tutkimusprojektin kannalta. (Kvale 2007, 115.)

Tämän tutkimuksen täsmäryhmähaastatteluista saatiin laaja aineisto, jonka analysoiminen on ollut haasteellista. Pääsääntöisesti olen käyttänyt juuri sisällönanalyysiä. Analyysiini on sisältynyt myös etnografisen analyysitavan piirteitä, joten analyysini ei ole noudattanut vain yhtä tapaa. Kvalen (2007) kuvaama ”bricolage”-menetelmä on siis ollut myös yksi osa tämän tutkimuksen analyysiä. Haastatteluiden jälkeen luin aineistoa useaan otteeseen saadakseni mahdollisimman kattavan yleisvaikutelman. Tämän jälkeen olen palannut kiinnostaviin ja tutkimuksen tavoitteen kannalta merkittäviin kohtiin ja pyrkinyt osoittamaan esimerkiksi yhteneväisyyksiä ja eroja ryhmien välillä. Olen pyrkinyt myös luokittelemaan aineistoani ja yhdistellyt sitä etsimällä säännönmukaisuuksia ja samankaltaisuuksia syntyneiden luokkien väliltä huomioiden säännönmukaiset vaihtelut ja muista poikkeavat tapaukset. Aineiston moninaisella analyysillä on ollut tarkoitus saavuttaa tiivis, selkeä, ymmärrettävä ja hallittava kokonaisuus. Aineiston jatkuva käsittely ja tulkinta ovat kuitenkin pysyneet alkuperäisessä viidessä teemassa, joita käsittelen yksityiskohtaisemmin seuraavassa luvussa.

¹⁵ Kuurosokeiden haastattelutilaisuuden järjestämiseen saatiin neuvoa Kuurosokeat ry:stä, lähinnä Jaana Marttilalta.

5 KÄSITYKSIÄ JA KOKEMUKSIA TULKKAUKSEN ETIIKASTA

Tämä luku jakaantuu viiteen teemaan: 1. tulkin vaitiolovelvollisuuteen, 2. tulkin suhteeseen asiakaskuntaansa, 3. tulkin pätevyyteen, 4. tulkkaustilanteen vastuukysymyksiin ja 5. tulkin jääviyteen. Olen enimmäkseen eritellyt esiteltäviä tuloksia vastaajaryhmien mukaan, koska olen halunnut saada selville, minkälaisia näkemyksiä kullakin ryhmällä on ja miten ne mahdollisesti eroavat muista ryhmistä tai miten yhtenäisiä ne ovat muiden ryhmien kanssa. Ilman tätä erottelua eivät erot tai yhtäläisyydet tulisi näkyviksi. Tulosten erittelyyn vastaajaryhmien mukaan on vaikuttanut myös käsiteltävä aihe sekä se, miten asiat on haluttu esittää.

Erityisesti haluan korostaa, että vaikka esitän jonkin näkemyksen muodossa: ”Viittomakieliset olivat sitä mieltä, että...”, tai ”Kuurosokeat puolestaan...”, niin näkemys ei välttämättä edusta koko ryhmää. Näkemyksen on saattanut tuoda esille yksittäinen ryhmän jäsen tai muutama jäsen. Mitään takeita ei siis ole siitä, että kaikki ryhmässä olijat olisivat samaa mieltä. Kaikista ryhmähaastatteluista jäi kuitenkin sellainen käsitys, että haastateltavat toivat eriävät mielipiteensä hyvin esiin. Enimmäkseen näkemykset olivat kuitenkin samansuuntaisia.

Toinen huomioitava asia tuloksista on se, että vaikka haastateltu ryhmä olisi ollut jostain asiasta yksimielinen, kaikki suomalaiset, joita ryhmä edustaa, eivät suinkaan välttämättä ajattele samalla tavoin. Esimerkiksi yksittäinen kuurosokea voi tuloksia lukiessaan olla toista mieltä kuin haastateltavat, ja näin hän saakin olla. Yleistettävyyttä ei ole ollut tämän tutkimuksen tavoite. Tarkasteltavia asioita on paremminkin haluttu ymmärtää syvällisemmin, päästä käsiksi haastateltavien elettyyn maailmaan, toimintoihin, kokemuksiin ja mielipiteisiin sellaisina kuin he omin sanoin ja omasta näkökulmastaan ovat ne kuvanneet.

Kolmas seikka, jonka haluan tuloksista nostaa esiin, koskee käsiteltävien teemojen laajuutta. Vaikka kaikkien haastateltavien ryhmien kanssa käytiin läpi samat kysymykset ja teemat, niin vaihteluakin oli. Haastattelun kulkuun vaikutti se, missä järjestyksessä teeman osa-alueet käytiin läpi ja kuinka kauan kustakin asiasta innostuttiin keskustelemaan. Variaatiota

aiheuttivat myös ryhmän keskinäinen dynamiikka ja käytännön järjestelyt sekä tekninen toteutus.

5.1 Tulkin vaitiolovelvollisuus

Tämän teeman tarkoituksena on selvittää, minkälaisia käsityksiä haastateltavilla on tulkin vaitiolovelvollisuudesta. Miten ehdottomana he vaitiolovelvollisuutta pitävät, minkälaisissa tilanteissa vaitiolovelvollisuudesta voidaan joustaa, ja miten vaitiolovelvollisuus vaikuttaa tulkin työn hoitamiseen? Osion lähtökohtana on ollut viittomakielentulkki ammattisäännösten ensimmäinen ohje: *Tulkki noudattaa ehdotonta vaitiolovelvollisuutta.*

Vaitiolovelvollisuuden rikkominen

Kaikkien ryhmien mielestä vaitiolovelvollisuutta ei yleisesti ottaen saa rikkoa, paitsi joissakin erityistilanteissa. Tällaisiksi tilanteiksi esitettiin enimmäkseen harvinaisempia ”kovia” tilanteita. Kovina tilanteina lähes jokainen ryhmä toi esille muun muassa rikokset, erityisesti jos ne liittyvät lastensuojeluun. Esimerkiksi viittomakieliset, huonokuuloiset ja kuuroutuneet kertoivat ilmoittamisen olevan tällaisissa tilanteissa kansalaisvelvollisuus. Tulkki ei kuitenkaan saa puhua tulkkaustilanteessa tapahtuneista asioista muiden kuin viranomaisten kanssa. Muita esimerkkejä ”kovista” tilanteista olivat hengenvaaralliset tilanteet, onnettomuudet, sairaskohtaukset ja rasistiset tilanteet, joissa on fyysistä tai psyykkistä väkivaltaa.

”Mun mielestä jos kyseessä on rikos, silloin voi tulkin vaitiolovelvollisuus päättyä. Sen takia, että jos asiakas suunnittelee jotain rikosta ja tulkki saa sen tietää, niin tulkki on mun mielestä velvollinen ilmoittamaan siitä viranomaisille.”

”Toinen tilanne, jossa tulkin täytyy rikkoa vaitiolovelvollisuutta on, kun tulkki opastaa kuulonäkövammaista ja sattuu joku onnettomuus. Jos tulkki on tilanteessa ainoa silminnäkijä, hänen pitää näkevänsä ihmisenä kertoa, mitä oikeasti tapahtui.”

Tulkit esittivät tiedostavansa, milloin rikkovat vaitiolovelvollisuuden, mutta silloin heidän moraaliset arvonsa ylittävät tulkkien ammattisäännösten. Samaa perustetta käyttivät myös kaikki kuulovammaisryhmät, esimerkiksi kuurosokeat kertoivat, että tulkin yleisen eettisen harkintakyvyn ja ihmisoikeuksien tulee mennä ammattisäännösten edelle.

”Olen 20 vuotta käyttänyt tulkkia, eikä tulkki ole minun asioitteni hoitaja, eikä hän puutu tulkkauksilanteissa asioihin: hänen pitää olla puolueeton. Pitää kuitenkin ajatella eettisyyttä yleensä ja ihmisoikeuksia ja tällaisia ylempiä eettisiä sääntöjä. Tarkoitan, että onnettomuustilanteessa, jos sillä on vaikutusta hoitoon pääsemiseen, niin kyllä tulkin pitää kertoa, mitä on nähnyt, siinä missä muidenkin ihmisten. Muutenkin, jos tulkki on näkevänsä ihmisenä nähnyt, mitä on esim. onnettomuustilanteessa tapahtunut, kyllä hänen pitää esim. poliisille kertoa se asia sellaisena kuin se on. Sen asian selittäjänä ei ole enää tulkkauksilanteessa.”

Kaikkien ryhmien mielestä tulkit voivat jakaa asiakkaaseen liittyviä tietoja keskenään, jos heillä on yhteinen asiakas. Sitä rajoitti kuitenkin kaksi seikkaa: 1) Tietojen tulee olla tulkkauksilannetta koskevia tai helpottavia yleisiä asioita, eivätkä ne saa liittyä henkilön persoonaan tai yksityiselämään. 2) Asiakkaalta tulee kysyä lupa tietojen jakamiseen. Lisäksi esimerkiksi viittomakieliset toivat esille, että tietojen jakaminen on pitkälle tilannekohtaista.

Vaitiolovelvollisuus ja tulkin työn kannalta välttämättömät tiedot

Tulkin työn kannalta välttämättöminä pidettiin monenlaisia tietoja (ks. taulukko 1). Kaikkien ryhmien esittämät asiat liittyivät tulkkauksilanteen yleisiin piirteisiin, jotka helpottavat tulkkauksia. Tällaisia olivat muun muassa aiheeseen liittyvä viittomisto ja henkilöviittomat, kirjoitustulkkauksen fontti, sanasto ja lyhenteet, asiakkaan istumapaikka ja aikaisemmin käsitelty ja tulevat asiat. Viittomakieliset ja kuurosokeat toivat kuitenkin esille, että tulkin työn toimivuuden kannalta varsinaisesti asiakasta koskevat asiat eivät ole oleellisia. Vastuu näiden kertomisesta on asiakkaalla

Taulukko 1: Tulkin työn toimivuuden kannalta välttämättömät tiedot. Tulkit voivat kertoa ne toisilleen, jos heillä on yhteinen asiakas.

Tulkit	• vaara- ja uhkatilanteisiin liittyvät asiat • asiakkaan tavat, vahvat maneerit, vastaanottotavat, kielitaito sekä tarvittaessa sairaudet • asiakkaan istumapaikka • tiedot esimerkiksi siitä, jos asiakkaan on tapana poistua paikalta kesken tai jos hän ottaa henkilökohtaista kontaktia tulkkiin kesken tulkkauksen • sisäpiirijutut, esim. se, kuka on asiakkaan paras kaveri • tulkkauksilanteessa esille tulevat asiat • (kuurosokean) tulkin vaatetus ja korut • kirjoitustulkkauksessa käytetty fontti tai asiakkaan istumapaikan sijainti • yhteisesti sovitut viittomat • mitä on käsitelty ja tullaan käsittelemään
Kuulevat	• edelliseen lääkärikäyntiin tms. liittyvät asiat, jos ne ovat tärkeitä seuraavaa kertaa varten • kommunikointimenetelmät • liikkumistavat • oppaan tarve • asiakkaaseen liittyvä yleistieto, esim. millainen hän on • aiheeseen liittyvä erityisviittomisto tai henkilöviittomat • kieltä koskeva informaatio • mitä on käsitelty ja tullaan käsittelemään
Viittomakieliset	• aiheeseen liittyvät asiat • viittomisto ja yleisesti tilanteesta • ei asiakkaan persoonallisuuteen tai tapoihin liittyviä asioita – niiden kertominen on asiakkaan omalla vastuulla
Huonokuuloiset ja kuuroutuneet	• mitä on käsitelty ja tullaan käsittelemään • taustatieto tulkkauksia helpottavista asioista • mistä on puhuttu, jos esim. tulkki vaihtuu kesken päivän • tulkkauksilanteesta • asiakkaan toiveet tulkkauksesta, esim. se, että asiakas tarvitsee hyvin selkeän huulion tai että hänen viittotun puheen taitonsa eivät ole hyvät • tulkin käyttämä sanasto ja lyhenteet
Kuurosokeat	• tulkkaukseen liittyvät yleiset asiat, jotka helpottavat tulkkauksia • asiakkaan toimintatavat • näkökyky • liikuntakyky • kommunikaatiomenetelmät • ei henkilökohtaisia asioita

itsellään, kuten eräs viittomakielinen asian ilmaisi. Tämä yksilöllisyyden suojele saattaa linkittyä viittomakielisten kuurojen ja kuurosokeiden historialliseen asemaan erilaisten toiminnan ja palveluiden kohteina, ei omista asioistaan päättävänä ja kykenevinä kansalaisina (ks. lisää esim. Salmi & Laakso 2005). Eksplisiittinen oman aktiivisen subjektiuden korostaminen kuvastaa mielestäni irrottautumista toiminnan kohteena olemisesta. Se on oman koskemattomuuden esille nostamista ja sen kunnioittamisen peräänkuuluttamista sekä irrottautumista holhousmentaliteetista.

Keskusteluissa ei määritelty, mitä viittomakielisten ja kuurosokeiden mainitsemat yksilöllisyyttä koskevat asiat tarkemmin ovat. Kuurosokeat nostivat nimittäin esille myös asiakkaan toimintatavat, näkö- ja liikuntakyvyn sekä kommunikaatiomenetelmän. Äkkiseltään niiden voisi helposti ajatella kuuluvan juuri yksilöllisiin piirteisiin. Kuurosokeat eivät olleet kuitenkaan ainoa ryhmä, joka toi esille asiakkaan persoonaan ja yksilöllisyyteen liittyviä asioita. Tulkit tunsivat tarvitsevänsä tietoa asiakkaan tavoista, maneeereista, sairauksista ja esimerkiksi parhaasta kaverista. Kuulevien mukaan yksilöä koskevaa tarpeellista tietoa olivat kommunikointimenetelmät, liikkumistavat, oppaan tarve sekä se, millainen asiakas on ihmisenä. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet eivät pitäneet asiakkaan persoonaan liittyviä tietoja tärkeinä vaan puhuivat vain tulkkausta helpottavista yleisistä asioista. Näitä olivat muun muassa tulkkaustavat ja asiakkaan toiveet tulkkauksesta, esimerkiksi tieto siitä, että asiakas tarvitsee hyvin selkeän huulion.

Vaitiolovelvollisuuden esteellisyys

Vaitiolovelvollisuuden ei yleisesti ottaen katsota estävän välttämättömän tiedon saamista. Tästä aiheesta ei tullut kuitenkaan täysin suoria mielipiteitä, joten kyse on enemmänkin tutkijan tulkinnasta. Viittomakielisten mielestä vaitiolovelvollisuus voi kuitenkin olla este; heidän mielestään sitä ei saisi rikkoa missään tilanteessa tai vähintään tietojen välittämiseen pitää kysyä asiakkaalta lupa. Toisaalta he toivat myös esille, että tulkit voivat kertoa toisilleen tulkkaustilannetta koskevia tai helpottavia yleisiä asioita, silloin kun asiakas on yhteinen. Sama koskee myös huonokuuloisia ja kuuroutuneita sekä kuurosokeita. Tulkkien mielestä tiedon voi välittää asianosaisille, ei muille. Samaa mieltä olivat kuulevat, eivätkä he pitäneet vaitiolovelvollisuutta esteenä.

”Mun mielestä tiedot mitä tulkki voi toiselle tulkille kertoa, rajoittuu työhön esim. jollekin ei kannata sormittaa, koska se ei saa selvää, tai asiakas on sellanen et saa selvää sormiaakkosviestinnästä. Oleellinen tieto, joka helpottaa sen toisen työtä.”

Vastaajaryhmät suhtautuivat eri tavoin vaitiolovelvollisuuden noudattamiseen tilanteessa, jossa asiakkaan henki tai terveys on vaarassa. Tulkkien, huonokuuloisten, kuuroutuneiden ja kuurosokeiden mielestä tulkin tulee pääsääntöisesti silloin rikkoa vaitiolovelvollisuutensa. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet nostivat esille tilanteet, jotka vaikuttavat suoraan tulkkaustilanteessa toimimiseen, esimerkiksi jos asiakas käyttäytyy aggressiivisesti. Tapahtumia ei kuitenkaan saa kertoa eteenpäin.

”No sitten se kysymys, että saako asiakkaasta kertoa jotain henkilökohtaista tietoa, jos asiakas on esimerkiksi väkivaltainen tms. Jos konkreettisesti voidaan nähdä, että asiakas saattaa olla hyvin aggressiivinen, saa mielestäni kertoa. Mutta muut luonteenpiirteet sitten... mielestäni on parempi, ettei kerro ihmisten yksityisiä asioita. Tykkään siitä, että kertoo jotain infoa uudelle ihmiselle tai tulkille, joka kertoo jotain työkäytäntöön liittyviä asioita, muttei ihmiseen itseensä liittyviä asioita. Ne täytyy itse löytää.”

”Olen sitä mieltä, että väkivaltaa kohdannut tulkki... hänellä on oikeus laittaa asiakkaan tietoihin tästä asiasta, samoin kuin sosiaaliviranomaisellakin. Tulkilla on oikeus omaan työturvuaan.”

Vaitiolovelvollisuudesta keskusteltaessa nousivat esille myös tilanteet, joissa tulkki ”puuttuu asioiden kulkuun”. On jokseenkin kyseenalaista, toimiiko tulkki silloin viittomakielentulkin ammattisäännösten mukaisesti. Ammattisäännöstyössä, kohdissa neljä ja kahdeksan, nimittäin sanotaan: ”Tulkki kunnioittaa ja tukee asiakkaidensa itsemäärittämis- ja itsemääräämisoikeutta” ja ”Tulkki on puolueeton, eikä anna henkilökohtaisten asenteidensa tai mielipiteidensä vaikuttaa työnsä laatuun”.

Tilanne, jossa tulkki ”puuttuu asioiden kulkuun”, tuli esille muun muassa kuurosokeiden ryhmässä, ja heidän esimerkkinsä oli lääkkeiden ostaminen. Jos asiakkaalle tarjotaan apteekissa väärää lääkettä, tulkki voi

kuurosokeiden mielestä puuttua asiaan. Hän voi huomauttaa siitä asiakkaalle esimerkiksi lukemalla lääkepurkin tekstin.

”Jos olen käyttänyt samaa tulkkia ja kysyn esim. apteekissa jotain tuotetta ja jos olen aikaisemmin ostanut sitä tuotetta ja farmaseutti tarjoaa väärää lääkettä, niin voisikohan tulkki silloin oikaista, että nyt on väärä purkki?”

”Tulkkihan voi ihan hyvin ottaa lääkepurkin, kertoa mitä siinä lukee ja kysyä asiakkaalta, että haluatko varmasti tätä lääkettä. Siinähan on kyse kommunikaatiovirheestä, johon tulkin pitää puuttua!”

Kunnioittaako tulkki tällaisessa tilanteessa asiakkaan itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta ja onko hän ”tilanteeseen puuttuessaan” puolueeton? Asiaa voi lähestyä niin ammattisäännösten toteutumisen kuin kommunikaatiovirheen korjaamisenkin näkökulmasta. Kuuluuko tulkin puuttua asioihin, missä määrin ja millä perusteilla, ja vaihtelee asioihin puuttumisen oikeutus asiakasryhmittäin? Voisiko esimerkiksi ajatella, että kuurosokeiden kohdalla ”tulkin puuttuminen käynnissä oleviin tilanteisiin” eroaa muista ryhmistä? Edellä kuvatussa esimerkissä nimittäin tulkki toimii oikaistakseen virheen, joka pääsee syntymään asiakkaan heikon näkökyvyn vuoksi.

Kuulevien ja viittomakielisten ryhmissä nousi esille hieman samankaltainen tilanne, mutta siitä keskusteltiin enemmänkin vaitiolovelvollisuuden näkökulmasta. Tässä esimerkkitilanteessa lääkäri on määräämässä asiakkaalle reseptiläkettä. Tulkki tuntee asiakkaan, joko aiemmista tulkkauksista tai henkilökohtaisesti, ja tietää, ettei lääke sovi asiakkaalle. Hän mainitsee asiasta lääkärille. Kysymys kuuluu, voiko tulkki rikkoa vaitiolovelvollisuutensa tämänkaltaisessa tilanteessa. Kuulevien ja viittomakielisten mukaan ei voi, ei edes tällaisessa tilanteessa. Esimerkiksi kuulevien mielestä tulkki ei voi asettaa itseään lääkärin tai muun asiantuntijan rooliin.

”Jos se olis kuuleva, joka hakee väärää reseptiä, ei siellä olis ketään välissä. Kyllä se kuuluu lääkärin ammattitaitoon tutkia se potilas niin,

että hän on 100 % varma, että hän määrää oikean lääkkeen. Ei tulkki voi tietää, mikä lääke tälle ihmiselle on hengenvälikappale, vai ei. Eihän asiakas välttämättä halua kertoa kaikkea, jonka lääkäri voi papereista nähdä. Aikamooiseen lääkärin asemaan tulkki itsensä asettaa, jos lähtee kommentoimaan.”

Viittomakielisten mielestä tapahtumista ja epäselväksi jääneistä asioista voisi mahdollisuuksien mukaan keskustella jälkeenpäin. Heidän mielestään kyse on kuitenkin loppukädessä asiakkaan omista päätöksistä.

5.2. Tulkin suhde asiakaskuntaansa

Tässä teemassa keskitytään tarkastelemaan tulkin yhteyttä asiakaskuntaansa vapaa-ajallaan sekä yhteyden positiivisia ja negatiivisia seurauksia. Lisäksi tarkastellaan, miten tulkilta tai esimerkiksi kuulovammaisilta onnistuu tulkin ammatti- ja vapaa-ajan roolien erottaminen toisistaan ja mitä erottamisesta seuraa. Entä mitä seurauksia on tulkin ja asiakkaan mahdollisella läheisellä suhteella sekä miten siitä johtuvia ongelmia voidaan ratkaista?

Yhteydenpito asiakaskuntaan

Kaikki ryhmät toivoivat tulkkien pitävän yhteyttä asiakaskuntaansa myös vapaa-ajalla, mutta se ei ole velvollisuus, minkä esimerkiksi huonokuuloiset ja kuuroutuneet toivat esille. Tulkkien ja asiakkaiden vapaa-ajan toiminnan positiiviset ja negatiiviset seuraukset ilmenevät taulukosta 2.

Vapaa-ajan toiminnan seurauksissa ei ollut ryhmien välillä merkittäviä eroja. Ryhmät nostivat esiin hieman erityyppisiä asioita. Selkeä ristiriita esiintyy kuitenkin tulkin ja asiakkaan välisessä suhteessa. Toisaalta asiakkaan tuttuuden ajatellaan helpottavan tulkkausta, mutta yhtäältä sillä nähdään myös varjopuolia ja nimenomaan moraalifilosofisesta näkökulmasta. On esimerkiksi eettisesti hyvin kyseenalaista, jos tulkki hoitaa sosiaalisia suhteitaan töiden lomassa. Läheiset suhteet asiakkaisiin voivat aiheuttaa ongelmia sekä asiakkaalle että tulkille.

Taulukko 2. Positiiviset ja negatiiviset seuraukset, jos tulkki on vapaa-ajallaan kanssakäymisissä asiakaskunnan kanssa

Positiiviset seuraukset	Negatiiviset seuraukset
• ymmärtää miten kieli kehittyy (esim. slangi)	• puolueellisuus: jos tulkki ja asiakas tulevat tilaisuuteen yhdessä, muut saattavat luulla tulkin olevan asiakkaan puolella • esim. muut osallistujat eivät ole tietoisia tulkin roolista tai he eivät luota tulkin vaitiolovelvollisuuteen
• kasvattaa yhteisön ja kulttuurin tuntemusta	• jos asiakas on tuttu (esim. seurustelukumppani tai muuten läheinen), tulkki joutuu jatkuvasti miettimään, mitkä asiat on kuullut työtehtävissä ja mitkä taas vapaa-ajalla • työasioista ei vaitiolovelvollisuuden takia voi puhua yleisesti, vapaa-ajalla kuulluista asioista taas voi
• tulee avarakatseisemmaksi	• tulkki hoitaa sosiaalisia suhteitaan töiden lomassa
• oppii tuntemaan asiakkaidensa "käsialaa"	• kaveri/asiakas ei osaa erottaa työ- ja kaverisuhdetta
• tietää mistä yhteisössä puhutaan ja mitä yhteisössä tapahtuu	• tulkki jää tulkkaustilanteen jälkeen juhlimaan asiakkaiden kanssa, hän voi saada tietynlaisen leiman
• tekee työskentelystä sujuvampaa, jos asiakas ja tulkki ovat toisilleen tuttuja	

Haasteltavat eivät kuitenkaan tarkentaneet, millaisia negatiiviset seuraukset voisivat olla. Esimerkiksi tulkin sosiaalisten suhteiden hoitamisella töiden lomassa tarkoitetaan luultavimmin sitä, ettei tulkki keskity vain varsinaiseen työhönsä vaan seurustelee samalla muiden ihmisten kanssa. Vaikkei esimerkiksi juhlassa olisikaan jatkuvasti tulkkausta vaativia tilanteita, tulee tulkin olla orientoitunut ja valmiina seuraavaan tulkkaukseen. Jos tulkki seurustelee tuttaviensa kanssa, hänen asiakkaansa saattaa jäädä

kokonaan vaille tulkkausta tai sitten joutuu huomauttamaan tulkkille tulkkaustarpeesta. Jos taas tulkki tulkkaustilanteen jälkeen jää juhliin ja esimerkiksi juo itsensä vahvaan humalaan ja toimii epäasiallisesti, niin hänen toimintansa jättää väistämättä jälkensä häneen myös tulkkina. Häntä ei välttämättä enää tilata minkäänlaisiin tulkkaustilanteisiin, joissa hän on toiminut ja voisi aivan hyvin toimia edelleenkin. Leima on ehtinyt tulla ja epäluulo ammatillisuutta kohtaan herätä. Haastateltavien tulkinkäyttäjäryhmien yhteisöissä myös ”puskaradio” toimii tehokkaasti: sana leviää ja asiat saattavat matkan varrella paisua ja vääristyä. Epäilevät asiakkaat saattavat olla myös niitä, jotka ovat olleet tulkin kanssa juhlimassa, he voivat olla hänen ystäviään ja tuttujaan, mutta eivät kykene erottamaan työ- ja kaverisuhdetta toisistaan. Arkisilla sosiaalisilla kokemuksilla on usein merkittävämpi vaikutus ihmisiin kuin työelämän kokemuksilla. Työelämässä toimitaan yleensä muodollisemmin ja tietynlaisen työroolin suojassa. Vapaa-ajalla ihmisen todellinen tai henkilökohtainen persoona on enemmän esillä.

Ammatti- ja vapaa-ajan roolin erottaminen

Lähes kaikkien ryhmien mielestä tulkilta onnistuu ammattiroolin ja vapaa-ajan roolin erottaminen toisistaan. Tulkit kertoivat tämän näkyvän jo ulkoisessa käyttäytymisessä: tulkkaustilanteessa kätellään, vapaa-ajalla halataan. Samoin tulkkaustilanteen jälkeen voidaan vaihtaa ylle toiset vaatteet, vaikka pysytään samassa tilaisuudessa, esimerkiksi hääjuhlissa.

”Olen ollut juhlissa tulkkaamassa, minkä jälkeen minut on pyydetty mukaan bileisiin. Pyysin asiakkaita huomauttamaan, milloin tulkkaus on ohi ja voin vaihtaa vapaalle. Tällaisessa tilanteessa vaihdan vaatteet ja teen selväksi eron. Sen jälkeen en tulkkaa mitään.”

Kuulevien mukaan ammatti- ja vapaa-ajan roolin vaihtaminen riippuu ihmisestä ja ammattitaidosta. Myös työuran pituus ja paikkakunnan pie-
nuus vaikeuttavat eron tekemistä. Erityisen hankalaa kuulevien mukaan on ns. CODA¹⁶-tulkeilla (tulkki, jonka vanhemmat ovat kuuroja), koska

¹⁶ CODA = Children of Deaf Adults

saatetaan epäillä heidän kertovan tulkkaustilanteen asioita vanhemmilleen tai muille yhteisön jäsenille, jotka ovat tulkin ystäviä.

”Mä ajattelen tulkkia, joka on kuurojen vanhempien kuuleva lapsi. Sitä katotaan, että kertoookohan se. Sen vaitiolovelvollisuutta ja sen suhdetta muihin katsotaan tarkemmin. Se, joka on kuulevasta perheestä, siihen luotetaan, koska ajatellaan, että sillä ei ole ketään kelle se kertois.”

Viittomakielisten mukaan opetusta tulkkaavat tulkit pystyvät puolestaan helposti erottamaan, milloin tehdään töitä ja milloin puhutaan niitä näitä. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet esittivät muista poiketen, että tulkit (oletettavasti kirjoitustulkit tai viitotun puheen tulkit) saattavat vapaa-ajalla ollessaan ottaa tulkin roolin ja kääntää kerrotun vitsin. Heidän mukaansa tulkeilla ei siis ammatti- ja vapaa-ajanroolit pysy aina erillään.

”Olen hyvin paljon tulkkien kanssa tekemisissä. Jopa siinä määrin, että kutsun heitä meille kylään ja samalla siellä saattaa olla joukko kuuroutuneita. Täytyy sanoa, että usein sielläkin he ottavat tulkin roolin. Siis kahvipöytäkeskusteluissa he monta kertaa tulkkaavat esim. jonkun vitsin.”

Huonokuuloisten ja kuuroutuneiden ryhmässä esiin noussut käsitys siitä, että juuri kirjoitustulkeilla ja viitotun puheen tulkeilla roolit sekoituvat keskimääräistä helpommin, saattaa johtua jo pelkästään näiden tulkkien ammattikunnan nuoruudesta. Kirjoitustulkkeja on koulutettu vain 15 vuoden ajan, kun viittomakielentulkkeja yli puolet kauemmin. Merkityksellisempää kuin se, että kuinka kauan koulutusta on ollut tarjolla, on kuitenkin koulutuksen pituus. Kirjoitustulkkien koulutus on laajuudeltaan vain 20 opintopistettä, kun taas viittomakielentulkkien koulutuksen laajuus on 240 opintopistettä. Tulkin työhön liittyviä eettisiä kysymyksiä voidaan pohtia sitä enemmän, mitä pidempi koulutus on. Tosiasialliset syyt kirjoitustulkkien ja viitotun puheen tulkkien roolien sekoittumiseen saattavat kuitenkin löytyä huonokuuloisista ja kuuroutuneista itsestään ja heidän ryhmistään. Verrattuna esimerkiksi viittomakielisiin kuuroihin, huonokuuloiset ja kuuroutuneet ovat jokseenkin uusia tulkinkäyttäjärhyh-

miä. Heille ei välttämättä ole itselleenkaan selvää, mikä on tulkin rooli missäkin tilanteessa tai mikä on heidän oma suhteensa tulkkiin. Yhteistä keskustelua tämänkaltaisista asioista ei ole ehditty käydä.

Jos huonokuuloisten ja kuuroutuneiden tilannetta voi edes jollakin tapaa yleistää, niin näissä ryhmissä ei laajasti ottaen korosteta oman ryhmän tärkeyttä ja merkitystä yksilölle itselleen tai ryhmälle. Tämä ei ainakaan näy eksplisiittisesti ulospäin. Näille ryhmille ei näytä muodostuvan esimerkiksi kuurojen yhteisön kaltaista sosiaalista tukirankaa, eikä näissä ryhmissä välttämättä korosteta oman ryhmän koskemattomuutta, oikeutta omaan yhteisöön, kulttuuriin ja historiaan. Ryhmät tai ainakin osa niiden jäsenistä on saattanut ehdollistaa huonokuuloisiin ja kuuroutuneisiin kohdistuneeseen asiantuntijavaltaan. Yksi osa tätä asiantuntijavaltaa on lääketieteellinen käsitys huonokuuloisista, jonka mukaan huonokuuloisuus on epänormaali tila, ongelma, jota terveellä ihmisellä ei ole¹⁷. Ehdollistumisen seurauksena huonokuuloinen voi olla tottunut siihen, että häneen suhtaudutaan enemmänkin objektina kuin subjektina. Tähän toiminnan kohteena olemiseen kuuluu huonokuuloisille suunnatut palvelut, heidän ”auttamisensa” ja holhoamisensa. Kun asia esitetään näin, en usko, että monikaan huonokuuloinen tai kuuroutunut allekirjoittaisi väitteen. Kyse on heidän kohdallaan enemmänkin tiedostamattomasta, opitusta ja totutusta ajattelutavasta ja käyttäytymisestä. Jos esittämäni ilmiö kuitenkin pitää paikkansa, niin silloin ryhmän jäsenten käsitykset heijastuvat myös väistämättä ryhmän ulkopuolelle, myös viitotun puheen tulkkeihin ja kirjoitustulkkeihin. Tulkin roolin ottaminen myös vapaa-ajalla on osa juuri mainittua ”auttamista” ja holhoamista, joka usein tapahtuu tiedostamattomalla tasolla.

Pääsääntöisesti kaikkien vastaajaryhmien mukaan muiden ihmisten (esim. kuulovammaisten, perheenjäsenten, ystävien) saattaa olla vaikea erottaa tulkin rooli vapaa-ajan roolista. Esimerkiksi tulkit kertoivat joidenkin kuulevien pitävän tulkkia asiakkaan avustajana ja siksi eroa ei osata tehdä. Avustajan voidaan luulla tarkoittavan henkilöä, jonka ammattiin kuuluu myös olla asiakkaan ystävä. Tulkin voidaan luulla olevan ”asiakkaan puolella”, koska he ovat saapuneet tilaisuuteen samaan aikaan. Kir-

¹⁷ Huonokuuloisiin kohdistuneesta asiantuntijavallasta ja lääketieteellisestä näkemyksestä suhteessa huonokuuloisiin, ks. lisää Kalela 2002, 18–19.

joitustulkit nostivat kuitenkin erikseen esille, että heidän kohdallaan eron tekeminen on helpompaa kuin viittomakielentulkkien kohdalla. Tulkatesaan kirjoitustulkki on nimittäin fyysisesti ja näkyvästi ”työssä” eli tietokoneen ja näppäimistön ääressä.

”Kirjoitustulkeilla on helpompaa, kun irrottaa laitteiston ja laittaa sen pois, se ero on niin paljon suurempi, esim. juhlissa se tulee selkeämmin näkyviin ja kun vielä vaihtaa sitten paidan niin silloin se ero tulee vielä selkeämmin, mutta vk-tulkeilla tämä on isompi kysymysmerkki.”

Kuulevien ja viittomakielisten mukaan kuulevien perheenjäsenten saat-
taa joskus olla vaikea tehdä eroa. Se saattaa johtua jo pelkästään tottumat-
tomuudesta. Heille tulkki on aina tulkki.

”Kuulevien perheenjäsenten on vaikea ymmärtää eroa. Heille tulkki on aina tulkin roolissa. Minulla on kuitenkin mukavia kokemuksia tulkeista, että he ovat halunneet jäädä tulkkauksen jälkeen seurustelemaan lasten ja heidän vanhempiansa kanssa. Kuurot erottavat roolit paremmin.”

”Olisi outoa, jos kuuleva ymmärtäisi tulkin roolin hyvin, sillä keskimäärin heille tulkin käyttö tulee ensimmäistä kertaa tai harvoin vastaan. Keskitytään olemaan sensitiivisiä.”

Tulkin oma käyttäytyminen tulkkaustilanteessa vaikuttaa myös ammatti- ja vapaa-ajan roolien erottamiseen. Esimerkiksi jos tulkki seurustelee muiden ihmisten kanssa, on eron tekeminen vaikeampaa. Viittomakielisten mielestä eron tekemistä saattaa helpottaa jo pelkästään tulkin nimikyltin käyttäminen. Sekä kuulevien että viittomakielisten mielestä viittomakieliset kuurot osaavat erottaa tulkin roolit pääasiassa hyvin, joskin poikkeuksiakin löytyy. Viittomakieliset esimerkiksi kertoivat, että tulkkia saatetaan pyytää tulkkaamaan, vaikka tiedetään hänen olevan vapaalla. Tällöin on kyse heidän mukaansa kaveripalvelusta. Kuurosokeiden mielestä muut ihmiset onnistuvat tekemään eron.

Tulkin läheisyyden merkitys ja seuraukset

Kaikkien vastaajaryhmien mielestä läheisen tulkin tai niin sanotun ystävä-
tulkin tilaaminen esimerkiksi lääkäriin, velka-asioiden hoitoon tai muihin
henkilökohtaisiin asioihin riippuu tilanteesta ja asiasta. Mitään yksiselit-
teistä linjaa ei noussut esiin yhdestäkään ryhmästä. Läheistä tulkkia pidet-
tiin sekä hyvänä että huonona asiana.

”Vähän riippuu. Johonkin edustustilanteeseen tuttu tulkki olisi parempi, jotta tulkkaus sujuisi paremmin, mutta en mielelläni lääkäriin ottaisi häntä. Pankkiin, kyllä luultavasti.”

”Kun Esa kyselit eri tilanteista, että mihin ottaisin tutun tulkin ja mihin en. Niin nämähän ovat makuasioita. Me itse mietimme, kuka tulkki sopii parhaiten mihinkin. Johonkin toivoo sellaista turvallisempaa ja lempeämpää tulkkia, kun taas joihinkin tilanteisiin toivoo hyvin asiallisen tulkin. Jos tulkista tulee ystävä, niin ystävyys vaikuttaa minkälaisiin tilanteisiin tulkin tilaa. Esimerkiksi ei tilaa tulkkia tilanteeseen, josta on häiritsevää ystävyydelle tai joka olisi molemmille kiusallinen. On kuitenkin kyse kahdesta ihmisestä, jotka molemmat voivat päättää sopiiko tulkki tilanteeseen vai ei. Tärkeämpi kysymys on tulkin jääviyskysymys, tulkin pitää osata itse kieltäytyä, jos on jäävi. Ylipäätään pitäisi unohtaa ajatus, ettei kuurosokea pysty itse ajattelemaan. Me ollaan tuntevia ja ajattelevia ihmisiä!”

Perustelut läheisen tai tutun tulkin käytölle nojautuivat yleisesti luottamukseen, tulkilta saatavaan tukeen ja tilanteen sujuvuuteen. Viittomakieliset esittivät myös, että jos kyseessä on pitkäkestoisen asian hoitaminen, niin sama tulkki on parempi, koska hänellä on tietoa aiemmin tapahtuneesta. Kuulevien mukaan tämä ei kuitenkaan aina johdu ystävyys-suhteesta, vaan syynä voi olla tulkin ammattitaito.

Luja luottamussuhde tulkkiin saattaa kuitenkin johtaa siihen, ettei haluta käyttää muita tulkkeja, koska epäillään liian monen saavan tietoa henkilökohtaisista asioista. Pienellä paikkakunnalla, jossa tulkkeja ei ole paljon, voi olla helpompaa hoitaa asioita vieraan tulkin kanssa, jotta ”tutut” tulkit eivät tule tietämään asiakkaan henkilökohtaisia asioita.

”Varmasti on paikkakuntia, joissa on tulkkeja muutama. Ja on varmasti joskus helpompi tilata tulkki paikkakunnan ulkopuolelta, jotta ne muutamit jotka käsittelee sitä sen alueen asiakaskuntaa ja ne ei sais tietää sitä. Olis helpompi hoitaa asioita ihan vieraan ihmisen kanssa.”

Viittomakieliset epäilivät CODA-tulkkien luotettavuutta. Heitä ei välttämättä haluta tilata, etteivät juurut lähde liikkeelle. Läheisen tai vieraan tulkin tilaaminen riippuu myös hoidettavasta asiasta, esimerkiksi lääkäriin voidaan haluta mieluummin vieras tulkki. Samaisen viittomakielisten ryhmän keskuudessa esitettiin myös näkemys, että lääkäriin, esimerkiksi aids-testiin, voitaisiin haluta mieluummin tuttu tulkki, jolta voi saada tarvittaessa tukea. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet toivat kuitenkin esille, että tulkin tilaaminen lääkärille, esimerkiksi gynekologille, voi olla myös puhtaasti sukupuolisidonnaista. Kuurosokeat puolestaan esittivät, etteivät halua tulkin elävän samaa elämää kuin asiakas ja siksi tulkkeja pyritään vaihtelevaan. Lisäksi he pyrkivät välttämään tilanteita, joista on haittaa ystävyydelle tai joka on kiusallinen molemmille osapuolille. Vaitiolovelvollisuuden ei kuitenkaan haluttaisi estävän ystävyyttä. Vieraan tulkin tilaamista edellä mainittujen vaikeiden tilanteiden hoitoon perusteltiin myös sillä, että silloin ei tarvitse ujostella. Asiaan saattaa vaikuttaa myös enemmän yhteistyön sujuvuus ja henkilökemia kuin tuttuusaste.

”Kaikissa ihmissuhteissa on oma dynamiikkansa. Myös tulkkaustilanteessa on oma dynamiikka, ja toivon mukaan molemmat osapuolet tuntee sen. Aina ei ole mukava olla tulkinkäyttäjä, eikä välttämättä tulkin ole aina mukava tulkata. Kun nämä tosiasiat tunnustetaan, niin sitten osataan toimia niissä rajoissa. Ystävyysuhteissa on samat lainalaisuudet, ne toimii sillä omalla dynamiikallaan, molemmin puolin, siinä on hyvää että pahaa. Jos ihmiset vaan ymmärtävät nämä roolit ja kuinka asiat niissä rooleissa hoidetaan...”

Koska aina ei välttämättä tiedetä tilanteen luonnetta tai sisältöä etukäteen, voi asiakas saada tulkikseen henkilön, johon on läheinen suhde. Kuulevien mielestä olisi hyvä, jos asiakas ja tulkki voisivat keskustella tilanteesta jälkikäteen. Heidän mukaansa tulkit voivat myös itse katkaista

tilanteen, jos tunteet nousevat liian pintaan, tai sitten he voivat vain yrittää sinnitellä. Tulkki voi myös ilmoittaa olevansa jäävi. Viittomakieliset arvioivat, että jos tilaisuus on sellainen, josta edes ystävien ei haluta tietävän, niin sitten tilaisuus pitäisi peruuttaa tai siirtää myöhäisemmäksi. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet toivat voimakkaasti esille, että haluavat tietää etukäteen, kuka tulee tulkiksi ja tarpeen tullen vaikuttaa tulkin valintaan. Myös kuurosokeat toivoivat voivansa vaikuttaa tähän samaan asiaan. Ystävää ei välttämättä haluta tulkiksi, koska halutaan varjella itseä tai tulkkia.

”...Haluan, että tulkin voi itse valita. En halua, että johonkin tilanteeseen tulkiksi tulee juuri ystäväni. Voi olla tilanne, jossa haluan varjella itseäni tai tulkkia. Haluan, että voi päättää itse kuka tulkiksi tulee. Mutta ajatuskin siitä, ettei tulkki saisi olla ystäväni, on ihan hullua. Joistakin ihmisistä vain tulee ystäviä, ei sitä voi etukäteen päättää.”

”Olen tottunut, edellyttänyt, et kun tilaan tulkkeja yhdistyksen hallitukseen, et saisit etukäteen tietää, ketä tulee tulkeiksi. Onko käytänteet muuttuneet? Haluan tietää, et tuleeko jääviyskysymyksiä. Haluaisin lähettää etukäteismateriaalia ja en halua keskuksen kautta lähettää yhdistyksen asioita. Asiakkaalla on oikeus saada tietää kuka tulee tulkiksi.”

”Käytän paljon tulkkia kokouksissa ja seminaareissa. Vaikka kysyisin tulkin nimeä, niin en saa sitä tietää. Mutta siinä vaiheessa saan, kun tulkki kysyy materiaalia muutamaa päivää ennen... Tuntuu kyllä vähän hölmöltä, että kun tilaa, ei tiedä mitä tilaa, mutta sitten myöhemmin tulee puslista joku kysymys ja osaa henkilöidä tulkin. Tulee sellainen olo, että pidetäänkö minua hölmönä.”

5.3. Tulkin pätevyys

Miten tulkin pätevyyttä tulisi määritellä ja kuka olisi oikea henkilö tai taho tätä määrittelyä tekemään? Miten tulkin tulisi suhtautua omaan pätevyyteensä ja minkälaisia seurauksia tulkin epäpätevyydellä on ja voi olla? Muuan muassa tämänkaltaisiin kysymyksiin keskitytään tässä teemassa.

Pätevyyden määrittely

Haastatteluissa ei syntynyt yksiselitteistä listaa tulkin pätevydestä. Eri ryhmät esittivät erilaisia näkemyksiä pätevän tulkin ominaisuuksista (ks. taulukko 3). Määrittelyyn vaikutti olennaisesti asiakasryhmä. Viittomakieliset tarkastelivat pätevyyttä luonnollisesti viittomakielen näkökulmasta korostamalla esimerkiksi tulkkauksen sujuvuutta, asiakkaan viittomisen ymmärtämistä, monipuolista kielirekisterin käyttöä sekä tulkkeen¹⁸ laatua. Huonokuuloisten ja kuuroutuneiden mielestä tulkki on ollut hyvä, jos asiakas kokee tilanteen sujuneen, kuten oli halunnutkin. Hyvin tehtyjen etukäteisvalmistelujen lisäksi kirjoitustulkkiin pätevyyttä määriteltiin esimerkiksi tulkin kirjoitusnopeudella, virheettömyydellä ja korjausten tarpeella. Kuurosokeiden ryhmä korosti puolestaan opastamista, kehonkielen käyttöä, joustavaa ja luonnollista toimintaa sekä varsinkin kuvailua. Tulkit eivät tuoneet juuri esille suoria pätevyyden määritelmiä, vaan kuvasivat pätevyyttä enemmänkin yleisellä tasolla. Heidän mielestään tulkin pätevyyden mitta ei ole se, että ”hän hoitaa kaiken”. Olosuhteet vaikuttavat paljon. Kuulevat toivat eniten esille eettisiä pätevyysmääritelmiä. Näitä olivat mm. omien rajojen tunnistaminen ja niiden esilletuominen.

Mielenkiintoista kaikkien ryhmien määrittelyissä oli se, että viittomakielentulkin ammattisäännösten 10 eettisestä ohjeesta viitattiin vain kahteen. Nämä olivat kohta 3 *Tulkki ottaa vastaan toimeksiannon vain, jos hänellä on siihen tarpeellinen pätevyys ja jossa hän ei ole jäävi* ja kohta 6 *Tulkki valmistautuu ajoissa ja huolellisesti tehtäväänsä*. Haastateltavien ryhmät eivät siis ensisijaisesti korostaneet tulkin eettistä toimintaa määrittellessään hänen pätevyyttään. Tämä ei mielestäni ole kuitenkaan yllätys, vaikka olisi voinut odottaa, että eettisiä asioita koskeissa keskusteluissa myös tulkin toiminnan eettisyys tulisi puheeksi. Tulkkiin pätevyys, ”hyvän” tulkin ominaisuudet, ovat aihe, josta varmasti jokainen tulkinkäyttäjä on käynyt keskustelua. Kun haastattelutilaisuudessa keskustellaan tutusta, aina ajankohtaisesta ja itselle tärkeästä aiheesta, ei uuden ulottuvuuden mukaan ottaminen ole aina helppoa. Yhdessäkään keskustelussa en itse ohjannut keskustelua tulkin eettiseen toimintaan tulkin pätevyyttä tarkasteltaessa. Keskustelua syntyi nimittäin spontaanisti hyvin paljon ja tarkoituksena oli saada selville, nouseeko eettinen näkökulma itsestään esiin.

¹⁸ Tulkkeella tarkoitetaan tulkkauksen tuloksena syntyvää kohdekielistä puhetta, tekstiä, viittomakieltä tai viittomista (vrt. Heiskala 2008, 18).

Taulukko 3. Tulkin pätevyyden määrittely haastatteluryhmittäin

Tulkit	• pätevän tulkin määritelmä ei saa olla, että tulkki hoitaa kaiken • olosuhteet määräävät • pätevyysvaatimukset voivat tulla esille vasta paikan päällä, esim. selviää, että toinen osapuoli onkin englanninkielinen • kirjoitustulkkiin työhön vaikuttavat ulkoiset tekijät, esim. puhujan nopeus, johon ei voi vaikuttaa etukäteen
Kuulevat	• kielitaito • tietää omat rajansa ja uskaltaa tuoda ne esiin • tuntee ammattitaitonsa • osaa tulkata molempiin suuntiin, esim. viittomakieli–suomenkieli–viittomakieli
Viittomakieliset	• pystyy välittämään viittojan viestin samaan tapaan kuin kuulevat puhuisivat sen • jos tulkki kyselee paljon viittomia, on se merkki taidon puutteesta • tuntee tulkattavaa alaa, esim. tietokonealaa, ja ymmärtää perusasiat • ymmärtää asiakkaan viittomista • tulkkaus on sujuvaa • on mukana ilmeillä, vartalolla ja äänensävyllä • tyylien vaihtelut
Huonokuuloiset ja kuuroutuneet	• asiakas kokee tulkkauksen sujuneen, kuten hän oli halunnut • aktiivisuus, esim. aiheeseen liittyvän materiaalin etsiminen • tilanteiden ennakointi • etukäteen valmistautuminen • yleissivistys ja asioiden seuraaminen • hyvä yhteistyö asiakkaan kanssa • omien rajojen tunnistaminen • tulkista saa selvää • hyvä huulio esim. viitotussa puheessa • kirjoitus-tulkeilla: nopeus • virheettömyys • ei palaa • ei korjaa
Kuurosokeat	• yksilöllistä, vaikea yleistää • osaa opastaa ja kuvailla • tuntee asiakkaan kommunikoinnin, kuvailun ja opastuksen • kehonkielen käyttö • joustava ja luonnollinen toiminta • tietää opastus-merkit, esim. rappu, ovi jne. • osaa kuvailla paikkaa • opastaa istumaan • kertoo, keitä on paikalla • tilanne on mahdollisimman sujuva

Kun ihmiset ajattelevat esimerkiksi lääkärin pätevyyttä, niin väittäisin, että ensimmäiseksi heille tulee mieleen omat kokemuksensa. He reflektoivat asiaa siis omien kokemustensa myötä. Jos minulla on ollut selkä kipinä ja menen siitä syystä lääkärin vastaanotolle, niin mielestäni pätevä lääkäri pystyisi tavalla tai toisella poistamaan selkäkipuni tai tekemään selälleni jotain niin, että se tulisi kuntoon. Tähän liittyy luonnollisesti se, että lääkäri tietää selän anatomian, hän osaa analysoida kivun syitä, hän osaa tehdä tarvittavat tutkimukset, antaa suositukset kuntoutumiseen ja oikeat lääkkeet jne. Tämänkaltaisessa tilanteessa en juuri ajattele lääkärin toiminnan eettisyyttä; tärkeämpää on saada kipu pois. Samankaltainen tilanne on mielestäni tulkinkäyttäjillä. Heille on tärkeintä, että tulkkaus toimii mahdollisimman sujuvasti.

Tarkasteltaessa, kenen pitäisi arvioida tulkin pätevyyttä, ovat haastateltavien näkemykset samansuuntaisia. Tilatessaan tulkkia asiakas (kuuleva tai kuulovammainen) ilmoittaa, minkälaisesta tilaisuudesta on kysymys, ja kertoo, millaista tulkkia tarvitaan. Asiakas määrittelee siis jo tilausta tehdessään, millainen tulkki olisi tehtävään pätevä. Riippuen siitä, meneekö tulkkitilaus suoraan tulkkipalvelua tarjoavalle yritykselle vai tulkkivälitykseen, tekee seuraavan tulkin pätevyyden määrittelyn joko tulkin työnantaja tai tulkkivälitys. Haastateltavista ryhmistä tulkit ja kuulevat toivat tämän mahdollisuuden esille. Kun tieto tulkkauksilaisuudesta saavuttaa tulkin, on hänen vielä tehtävä arvio omasta pätevyydestään. Tämä näkemys tuotiin esille myös kaikissa haastateltavien ryhmissä.

Tulkkauksilanteissa asiakas voi arvioida tulkin pätevyyttä. Pahimmillaan hän voi lähteä tilaisuudesta kesken pois, jos hänen mielestään tulkin ammattitaito ei ole riittävä. Tätä ei kuitenkaan tuonut yksikään ryhmä suoraan esille. Sen sijaan palautteen antaminen jälkikäteen nousi esille viittomakielisten sekä huonokuuloisten ja kuuroutuneiden parissa. Viittomakieliset tosin kokivat suoran palautteen antamisen vaikeaksi ja kertoivatkin antavansa palautetta mieluummin tulkikeskukselle. Tulkin pätevyyden määrittelyä tekevät siis haastateltavien mukaan tulkkivälitykset, työnantaja, tulkki itse ja asiakas.

Tulkin ammattitaidon merkitys

Kaikkien haastateltavien mukaan henkilökohtaisesti vaikeissa, vaativissa ja tärkeissä tilaisuuksissa (esim. lääkäriissä, luennolla, työasioissa¹⁹) tulkin laaja-alaisen ammattitaidon merkitys korostuu. Näissä tilanteissa niin sanottu ”huono” tulkki ei ole parempi vaihtoehto kuin ei tulkkia lainkaan. Tulkin tulee osata välittää asiat juuri sellaisessa muodossa kuin asiakkaat ne ilmaisevat.

”Mielestäni monessa tilanteessa, huono tulkki on aina huono ratkaisu, sillä tulkkaus voi aiheuttaa paljon hallaa käsiteltävälle asialle ja tulkata asian väärin. Mietin, että onko montaakaan sellaista tilannetta, jossa muut paikalla olijat tyytyisivät huonoon tulkkaukseen?”

Tutkijana tulkitsen tämän niin, että tilaisuuden asiasisällöllä on suuri merkitys – sen takia tilaisuuteen on menty. Asioiden välittämässä ei saa tulla virheitä.

”Jos keskusteltaisiin asioista, jotka ovat tärkeitä minulle, haluaisin hyvän tulkin paikalle. Jos taas tietäisin, että on tulossa huono tulkki,

peruisin hänet. Mutta esimerkiksi jonnekin sukujuhliin tai vastaavaan ottaisin mieluummin huonon tulkin kuin ei mitään.”

Vähemmän tärkeissä tilanteissa (esim. kaupassa tai sukujuhlissa²⁰) riittää huonompikin tulkki, koska tilaisuudet ovat luonteeltaan toisenlaisia. Esimerkiksi sukujuhliin mennään tapaamaan sukulaisia ja juhlimaan, ei niinkään tilaisuuden asiasisällön vuoksi. Kuurosokeat tosin korostivat kuvaikutuskauksen merkitystä ja lisäsivät, että ”huono” opastaminen vielä jossain määrin menettelee. Osa heistä haluaisi mieluummin avustajan kuin huonon tulkin. Joka tapauksessa kysymys siitä, milloin huono tulkki on parempi kuin ei tulkkia ollenkaan, on pitkälle tilannesidonnainen.

¹⁹ Haastateltavien määrittelemiä

²⁰ Haastateltavien määrittelemiä

”Joskus on pakko ottaa huonompikin tulkki. Valitsen tulkin sen mukaan, että hän osaa opastaa ja kuvailla, koska en näe. Luulen, että kuvailutaito ei tule koulusta, vaan se taito on joko ihmisellä tai ei. Joskus päivän reissu on mennyt pilalle, kun tulkki ei ole osannut kuvailla. Huonompi opastaminenkin menee, mutta kuvailla pitää osata. Asiakkaalla pitää olla oikeus valita tulkki saadakseen hyvää palvelua.”

Sytä, miksi huonoa tulkkia ei välttämättä haluta lainkaan paikalle, oli monia. Esimerkiksi tulkit nostivat esille, että asiakas saattaa oppia väärin tai tilanne voi olla muuten epäsuotuisa, kun tulkkaus ei onnistu. Tulkit korostivat myös solidaarisuutta ammattiryhmäänsä kohtaan; riittämättömiensä taitojen varassa tehty tulkkaus saattaa leimata koko ammattiryhmän. Väärin tulkkauksen ongelmallisuutta korostivat myös kuulevat, jotka esittivät, ettei huonoon tulkkiin tule koskaan tyytyä. Tosin silloin saattaa menettää muulla tavoin tärkeitä kokemuksia, kuten kävi ilmi retkiesimerkissä: asiakas odottaa retkeä kauan, ja pettymys on suuri, jos se peruuntuu tulkin ammattitaidon puutteen takia. Matkakokemus olisi ollut tulkkipalvelun laatua tärkeämpi. Kirjoitustulkkien osalta kuulevat kertoivat, että ns. hyviä tulkkeja on niin vähän, että asiakas joutuu joskus tyytymään huonompaankin tulkkiin.

Viittomakieliset nostivat esiin tulkin ammattitaidottomuuden, esimerkiksi rahoitusta tms. haettaessa. Haettava tuki tai avustus voi jäädä saamatta tulkin epäonnistuneen viestin välittämisen takia. Kuurosokeat toivat lisäksi esille, että tilaisuudessa oleva induktiosilmukka voi kompensoida huonon tulkin. Myös asian kiireellisyys voi vaikuttaa: lapsen kanssa lääkärikäynnille mennään vaikka huononkin tulkin kanssa. Ideaalitulanteessa koko tilaisuus siirretään.

Kuulevien, huonokuuloisten ja kuuroutuneiden sekä kuurosokeiden mielestä tulkin tulee osata arvioida tuleva tulkkauksutilanne ja esimerkiksi kieltäytyä keikasta, jos hän ei mielestään pysty tarjoamaan korkealaatuista tulkkausta. Joskus asiakas saattaa aliarvioida tulkin taitoja, ja saman voi tehdä myös tulkki itse. Siksi olisikin suotavaa, että tulkki vaatisi tilaisuudesta riittävät ennakkotiedot, jotta hän voi arvioinnin tehdä.

Tulkin omien taitojen aliarvioiminen johtaa edellä esitetyn perusteella pahimmillaan siihen, että tulkki kieltäytyy keikasta eikä asiakas saa tulk-

kia. Realistisen arvioinnin seurauksena tulkki olisi ottanut keikan vastaan ja tilaisuus olisi saattanut sujua erittäinkin hyvin. Vastakohta aliarvioimiselle on tulkin taitojen yliarvioiminen, mikä ei tullut haastateltavien puolelta esiin. Joka tapauksessa myös yliarvioimisella voi olla hyvinkin negatiivisia seurauksia sekä asiakkaan että tulkin näkökulmasta. Tulkki huomaa vasta tulkatessaan, että taidot eivät riitäkään, eikä tulkkaus voi silloin olla laadukasta. Laadultaan heikko tulkkauksellinen vaikuttaa asiakkaan lisäksi suuresti myös tulkkien ammattikuntaan, koska tulkki tulkatessaan edustaa aina ammattikuntaansa, ei vain itseään.

Tulkit kertoivat, että jos tulkattava aihe (esim. opiskelutulkkauksessa) on liian lähellä omaa elämää, voi tulkki joutua keskittymään tilanteeseen ja ottamaan ammatillista etäisyyttä, vaikka hän ei ole tulkkaustuotoksen laadusta ollenkaan varma.

”Opiskelutulkkauksessa olen joutunut tulkkamaan asioita jotka ovat olleet liian lähellä omaa elämää. Olen kokenut ne hirveän epämiellyttäväksi tilanteiksi. Kieltäytyä tekemästä päivätyötä, täytyy vaan skarpata, mutta oon miettinyt, että näkyköhän se läpi siitä tuotoksesta. Tosin voi jopa olla parempi, kun jos asia olisi neutraali, koska joudun tsemppaamaan niin paljon. Mutta kun sitä ei kukaan pysty arvioimaan, että mitä siitä tuli. Jälkikäteen ajattelen, että ihan hyvä, että menin, mutta silloin tuntui erittäin epämiellyttävältä.”

Tulkit myös kertoivat, että on vaikeaa tietää, milloin tilaisuus on liian haastava, esimerkiksi jos ei ole riittävästi etukäteistietoa tilaisuuden sisällöstä tai luonteesta. Sekä tulkkiensa että huonokuuloisten ja kuuroutuneiden mielestä tulkkiensa yläpuolella oleva taho (työnantaja tai tulkkivälitys) on vastuussa pätevyysvaatimusten täyttämisestä, eivät tulkit itse.

”Tulkki ei voi kieltäytyä keikasta, paitsi työnantajan luvalla.”

”Niin, viime kädessä työnantaja määrää. Sitten se keskustelu käydään tulkin ja työnantajan kesken. Miten voidaan tietää, milloin on liian haastavaa?”

”Tilausta tehdessä kysytään tilaisuuden luonne. Työnantajat varmasti tietävät tulkinsa ja tarjoavat työntekijöilleen sen tiedon. Ei ole mielestäni ongelmaa, että tarvitsisi jotain vuorokeskustelua. Tulkkeja ei ole niin paljon käytössä. Työnantajat tuntevat varmasti työntekijänsä.”

Joskus saattaa tapahtua niin, että tulkki huomaa vasta tilaisuuden alettua, että hänen ammattitaitonsa ei riitä. Vaihtoehtoisia ratkaisuja tämänkaltaiseen tilanteeseen esitettiin useita, eikä niitä tässä eritellä eri ryhmien kesken. Asioimis- ja opiskelutilanteessa tulkin tulisi kertoa epäpätevyystään, minkä jälkeen asiakas voi tehdä päätöksen, jatkaako vai ei. Tulkki voi myös jättää jonkin osan tilaisuudesta tulkkaamatta, jos hänen taitonsa eivät riitä siihen. Asiakas voi myös peruuttaa tai siirtää tilaisuuden tai sitten vain yrittää sinnitellä, jos mahdollista. Tilaisuudessa mukana olevan kuulevan viittomakielentaitoisen voi olla vaikeaa huomauttaa tulkille, ettei tulkkaus toimi. Jos tämä kuuleva on tilaisuuden vetäjä, voi hän yrittää pelastaa tilanteen kertaamalla.

Syitä siihen, miksi kuulevan viittomakielentaitoisen voi olla vaikeata huomauttaa tulkille tulkkauksen toimimattomuudesta, on useita. Ensinnäkin voi olla niin, ettei hänellä ole tulkin koulutusta eikä hän tunne olevansa oikeassa asemassa arvostelemaan tulkkauksen laatua. Hän saattaa myös olla asiasta epävarma. Entä jos tulkkaus sujuukin muiden mielestä oikein hyvin? Asian esille nostamisessa joutuu olemaan aika varma näkemyksestään ja valmis perustelemaan kantansa. Toisaalta vaikka huomauttamista suunnittelevalla olisikin tulkin koulutus, ei kollegan työhön puuttuminen ole helppoa. Se voidaan nähdä toisen reviirille astumiseksi, ja seurauksena voi olla vaikean henkilön tai kritisoijan leima.

Tulkin vaihtaminen lennosta voi olla haastateltavien mukaan myös yksi ratkaisu silloin, kun tulkin ammattitaitojen riittämättömyys tulee esille vasta tilaisuuden alettua. Jos työssä on tulkipari, voi vastuun siirtää pelkästään toiselle. Myös jonkun henkilökohtaista tulkkia voidaan käyttää yleistulkkina. Kirjoitustulkit joutuvat joskus vaihtamaan menetelmää, esimerkiksi viitottuun puheeseen. Tulkkausmenetelmän vaihtaminen ei ole kuitenkaan aina yksinkertaista, kuten tulkit sanoivatkin. Asiakkaat saattavat olettaa, että viittomakielentulkki osaa automaattisesti myös viitottua puhetta, vaikka näin ei ole asian laita. Viittomakieliset olivat ainoa ryhmä,

jotka esittivät, että tulkki ei voi keskeyttää tulkkaamista, vaan hänen on jatkettava loppuun asti. Tulkkausmuotoa hän voi mahdollisesti vaihtaa. Kuurosokeat korostivat puolestaan, että heidän tulkkauksessaan on kysymys kokonaisuudesta, ei pelkästä tulkkaamisesta. Kokonaisuuteen sisältyy (taktiili)tulkkauksen lisäksi kuvailu ja opastaminen – on hallittava kaikki.

5.4. Vastuu tulkkaustilanteissa

Tässä teemassa syvennytään tulkkaustilanteessa vallitseviin vastuukysymyksiin. Mistä on vastuussa tulkki, mistä asiakas ja lähde eli se, jonka puhetta tulkataan? Milloin vastuu on kaikilla yhdessä? Vaihtelee ko tulkin vastuu eri asiakasryhmien välillä ja mitä erityisasioita tulkin vastuulle voidaan katsoa kuuluvaksi?

Tulkkaustilanteen vastuukysymyksiä eriteltiin jaotteleamalla vastuutahot neljään eri ryhmään: tulkki, asiakas, lähde ja kaikki. Tulkki yleisesti ottaen tulkkaa asiakkaiden välistä keskustelua. Asiakkaita ovat kuulevat, viittomakieliset, huonokuuloiset ja kuuroutuneet sekä kuurosokeat. Lähde eli se, jonka puhetta tulkataan, puolestaan on luonnollisesti myös tulkin asiakas, mutta tulkkausprosessin kulun ymmärtämisen helpottamiseksi haluttiin lähde erottaa asiakkaista omaksi osatekijäkseen. Lisäksi haluttiin selvittää, mistä kaikki tilanteessa mukana olevat ovat yhteisesti vastuussa.

Tulkin vastuu

Viittomakieliset, huonokuuloiset ja kuuroutuneet sekä kuurosokeat lähestyivät tulkin vastuuta lähinnä omasta eli tulkin käyttäjän näkökulmasta. Yhteistä kaikille oli näkemys siitä, että tulkin vastuulla on ennen kaikkea oman tehtävänsä hoitaminen eli tulkkaaminen ja viestin välittäminen. Viittomakieliset korostivat, että tulkin tulee viittoja ja sormittaa oikein sekä ymmärtää, mitä tulkkaa. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet olivat samaa mieltä: tulkin tulee tulkata, mitä asiakkaat sanovat. Kuurosokeat puolestaan pitivät tulkin vastuulla väärinymmärrysten korjaamista.

”Tulkki vastuussa viittomisesta, että viittoo ja sormittaa oikein esim. lääkkeit.”

”Mielestäni tulkki toimii viestin välittäjänä – mitä lääkäri sanoo, tulkki tulkkaa...”

”Kyllä tulkin on tiedettävä oma vastuualueensa. Tulkin on eettisesti vastuu kertoa, jos tilanteessa on syntynyt tai syntymässä väärinkäsitys. Asiakas ei voi sitä tietää.”

Myös tulkit ja kuulevat korostivat väärinymmärrysten korjaamista ja kertoivat, että tulkin vastuulla on tarkistaa, jos hän ei ymmärrä asiakkaan asiaa puheella tai viittomalla ilmaistuna. Kuulevat mainitsivat lisäksi, että tulkin tulee tuoda ymmärtämisongelmat selkeästi esiin ja pyytää tarvittaessa toistamaan. Keskeisin viesti tulkeilla ja kuulevilla oli kuitenkin sama kuin muillakin haastatteluryhmillä: tulkki vastaa tulkkauksesta eli viestin välittämisestä asiakkaan ja lähteen välillä. Kuulevat painottivat edelleen oikein tulkkauksista ja sitä, ettei tulkki saisi tehdä omia tulkintojaan. Hänen tehtävänään on tulkata, ei tulkita.

”Mä tarkennan, että lääkäri, potilas, tulkki -tilanteessa. Siinä vaiheessa, jos potilas viittoon ja tulkki ei ymmärrä, niin tulkin pitää kysyä. Sitten, jos tulkki on jo kysynyt kolme kertaa epäselvää lausetta potilaalta ja se on aina sama, niin sitten tulkki tulkkaa saman ja sitten on lääkärin vastuulla selvittää enemmän. Tulkki tulkkaa, ei tulkitse, se on olennaista.”

Juuri esitetty lainaus on jo siinä mielessä kuvaava, että se paljastaa, mistä tulkkauksen ja tulkin välisessä erossa on lähtökohtaisesti kysymys. Kuten haastateltavat kertoivat, tulkin vastuulla on viestin välittäminen, kyseisessä tapauksessa lääkärin ja potilaan välillä. Jos tulkki kuitenkin lähtisi arvailemaan eli tulkitsemaan, mitä potilas mahdollisesti tarkoittaa, muuttaisi hän kenties potilaan viestin alkuperäistä tarkoitusta, antaisi väärän kuvan ja johdattaisi lääkärin tarjoamaan vääränlaista hoitoa. Tulkillä ei siksi ole, eikä kuulukaan olla, vastuullaan epäselvien viestien tulkitseminen, eikä hänellä ole siihen oikeuttakaan. Kyse on pitkälti vallankäytöstä, sillä tietynlaista valtaa tulkeilla joka tapauksessa omassa ammatissaan on ja tulee aina olemaan. Oleellista on se, miten he valtaansa käyttävät ja

kontrolloivat ja kuinka tarkkaan he tiedostavat vallankäyttönsä seuraukset (tulkin vallankäytöstä ks. lisää Selin-Grönlund 2005, 11–16).

Tulkkauksen ja tulkitsemisen välisen eron esille nostamisen ohella myös realistisen kuvan välittyminen tulkattavista nousi kuulevien puheissa esille. Tulkit katsoivat tulkin vastuuksi kertoa asiakkaalle, että asiakkaan pitää tehdä tulkin työn mahdollisimman toimivaksi, esimerkiksi viittoa niin, että tulkki ymmärtää ja voi tulkata.

”Tiettyyn pisteeseen asti vastuu on tulkillä, ei kokonaan ja tilanne saa mennä mönkään muista, kuin tulkista johtuvista syistä. Toisinaan kuulee sanottavan, että mulla on oikeus käyttää kieltä ihan miten vaan, oli tulkki paikalla tai ei. Viittoa miten haluaa ja mistä asennosta tahansa, ja siinä menee se raja. Silloin se asiakas on ottanut sen vastuun ja tulke saattaa olla ihan sekavaa kuulevalle osapuolelle ja tilanne saattaa mennä solmuun. Tulkillä on ainoastaan se vastuu, et kertoo asiakkaalle, et tekisitkö mun työn mahdolliseksi. Mutta jos asiakas ei sitä halua, niin vastuu on siirtynyt.”

Lisäksi tulkkien mielestä heidän vastuullaan on kertoa, mitä tulkkauksessa tapahtuu – mitä hän itse tekee ja miten yhteistyö toimii, jos osapuolet eivät tunnu ymmärtävän tulkin roolia. Samaa mieltä olivat kuulevat, kun taas kuurosokeat kertoivat, että juuri heidän vastuullaan on kertoa tulkin roolista ja esimerkiksi ettei hän ole avustaja.

”Mielestäni mulla on tulkkina vastuu kertoa siitä, mitä tulkkauksessa tapahtuu, jos huomaa että osapuolet eivät ymmärrä tulkin roolia. Sen jälkeen vastuu siirtyy heille, toimikoot miten tahansa.”

”Mun tapani on, että lääkärissä ollessani kerron lääkärille, että minulla on viittomakielentulkki mukana. Vastuuni on selventää lääkärille, mikä tulkin rooli on. Että hän on tulkki eikä henkilökohtainen avustajani. Joskus on hermostuttanut, että lääkäri on antanut reseptin tulkkille, eikä näe minua tilanteessa...”

Asiakkaan vastuu

Lähtökohtaisesti kaikki haastateltavat ryhmät olivat samaa mieltä asiakkaan vastuusta, joka kiteytyy oman asian hoitamiseen, kuten kuulevat asian lyhyesti ilmaisivat. Tulkit tarkensivat, että asiakkaan vastuulla on tarkistaa lähteeltä asian oikeellisuus, kysyä tulkeilta, tekevätkö he muutoksia tulkkeeseen (so. muuttavat lähteen muotoa) ja pitää huolta oman ilmaisunsa selkeydestä. Samaa mieltä olivat myös kuurosokeat, joiden mielestä asiakkaiden pitää viittaa selkeästi ja rauhallisesti, jotta tulevat ymmärretyiksi.

”Jos jommallekummalle tulee se olo, et tää ei voi olla näin, niin on myös asiakkaan vastuulla tarkistaa, että onko tulkki varmasti tulkannut oikein tai onko viesti lähtenyt näin. Kaikki vastuu ei voi olla tulkilla.”

”Jos haluan selvittää jotain asiaa, on minun vastuuni kysyä lääkäriltä. Ja minun vastuuni on viittaa selkeästi ja rauhallisesti, mikäli haluan tulla ymmärretyksi.”

Huonokuuloiset ja kuuroutuneet korostivat sitä, että asiakas ottaa tiedot itsenäisesti vastaan ja myös päättää asioista itsenäisesti. Viittomakieliset alleviivasivat asiakkaan omaa aktiivisuutta ja velvollisuutta kysyä, jos ei ymmärrä. Kysyä voi joko lähteeltä ja tulkilta, ja tällöin asiakkaan katseen tulisi suuntautua siihen, kenelle asia osoitetaan. Asiakkaan omaa aktiivisuutta nostivat esiin myös kuurosokeat sanoessaan, että heidän tulee itse kertoa asiansa uudestaan, jos huomaavat, ettei asiaa ole ymmärretty oikein. Kuurosokeiden mielestä asiakkaan vastuulla on myös huomauttaa lähteelle, jos hän puhuu tulkille eikä asiakkaalle suoraan²¹.

”Monta kertaa lääkärit puhuvat tulkille, mutta meidän on silloin otettava vastuu, että lääkäri puhuu meille, eikä tulkille.”

Lähteen vastuu

Kaikkien haastateltavien ryhmien mielestä lähteen vastuu noudattaa samaa linjaa kuin asiakkaankin vastuu – lähteellä on vastuu omasta asias-

taan. Tulkkien mukaan lähteen tulee tarkistaa, menikö tulkkaus oikein, ilmaisiko hän itse oman asiansa riittävän selkeästi ja toimiiko yhteistyö tulkin kanssa.

”Potilaalla ja lääkäreillä on vastuu siitä, että heidän pitää päättää, miten selkeitä he haluavat olla. Heittelevät käsitteitä, joita ei voi tietää... tietenkin tulkki tarkistaa, että mitä tuo tarkoitti, se on tulkin vastuu, mutta jos asiakas haluaa antaa itsestään hyvän kuvan ja olla selkeä, tulee toimia yhteistyössä tulkin kanssa. Samoin lääkäri, esim. testien kanssa, pitää miettiä mitä on tekemässä.”

Kuulevien mielestä lähteen vastuulla oli ensisijaisesti asian perillemeno ja viittomakielisten, huonokuuloisten ja kuuroutuneiden mielestä taas varsinainen asia. Lääkärin vastuulla on varsinaisesti potilaan hoito. Kuurosokeat ja viittomakieliset toivat lisäksi esille, että lähteen on tärkeää kohdistaa puheensa ja tekemisensä asiakkaalle eli sille, ketä asia koskettaa. Reseptiä ei anneta tulkille eikä tulkilta kysyt, mitä hän tarkoitti.

Kaikkien vastuu

Kaikki tulkkaustilanteessa olevat ovat vastuussa tilanteesta kokonaisuudessaan ja siitä, että esitettävät asiat välittyvät mahdollisimman samanlaisina, riippumatta kielestä ja kommunikaatiomenetelmästä.

Vastuun vaihtelu

Yleisesti ottaen kaikkien haastateltujen ryhmien mielestä tulkkaustilanteessa mukana olevien (tulkki, lähde ja asiakkaat) vastuu vaihtelee asiakasryhmien kesken, esimerkiksi silloin, jos kyseessä ovat lapset, iäkkäät tai kehitysvammaiset. Kirjoitustulkit kertoivat muuttavansa tulkettaan, kun asiakkaana on kuuro henkilö. Tekstissä on tällöin vähemmän lyhenteitä ja se on selvempää suomen kieltä kuin huonokuuloiselle tulkattaessa. Muutokset johtuvat mm. siitä, että kuurot kysyvät enemmän, mitä jokin sana tarkoittaa, joten sujuvuuden kannalta on parempi muokata kieltä (esim. pottu = peruna), muuten joudutaan pysähtymään koko ajan.

²¹ Varsinkin viittomakielisten ja kuurosokeiden korostama asiakkaan oma aktiivisuus linkittyy jo aiemmin s. 54-55 kuvattuun historialliseen kontekstiin ja sen merkitykseen.

”Kerran oli tosi nopea tahti, siellä käytettiin sanaa pottu, mutta kirjoitin heti perään, että peruna. Myöhemmin pottu tuli uudelleen ja jätin sen vain potuksi ja myöhemmin kahdenkeskisessä keskustelussa kävi ilmi, ettei asiakas tiennyt mikä se oli. Ja tilanteessa oli niin kiire, niin se olis koko homma mennyt sokin sokin, jos hän olis tarttunut siihen ja mä en halunnut laittaa suoraan perunaa sinne.”

Ongelmia tämänkaltaisessa tilanteessa aiheuttaa se, että jos asiakkaana on kuuro eikä kirjoitustulkki osaa viittomakieltä, niin yksittäisten sanojen selittäminen ei ole juurikaan mahdollista.

”Eikö tulkki voi sanoa, että emmä tiedä. Jos asiakas haluaa tietää, niin kysyy sitten.”

”Aivan, mutta jos hän ei saa mulle sanottua kysymystään, kun minä en ole vk-tulkki vaan kirjoitustulkki, enkä ymmärrä mitä sä viitot.”

Tulkkien parissa pohdittiin myös seuraavanlaista ristiriitaa: tulkin pitäisi samanaikaisesti tuottaa sellaista tekstiä, mitä asiakas (lapsi, iäkäs) ymmärtää, ja sellaista, jonka kuulee.

”Kirjoitustulkkauksessa korostetaan aina sitä, pitää ottaa huomioon asiakas, että pitää tuottaa sitä tekstiä mitä asiakas ymmärtää, lapsi, vanhus, pitää tuottaa sitä kieltä, jota se ymmärtää, joka toisaalta on ristiriidassa sen kanssa, että pitäisi tuottaa sitä tekstiä jonka kuulen ja välittää sitä viestiä.”

Konsensusta herätti ajatus, että on nimenomaan lähteen vastuulla käyttää sellaista kieltä, jonka vastaanottaja (esim. lapsi) ymmärtää. Tätä samaa ajatusta korostivat myös muut haastatellut ryhmät.

”Jos lääkäri käyttää vaikeata kieltä, tulkki vain tulkkaa. On lääkärin vastuu käyttää lapselle sopivia sanoja.”

”Opettajat kääntävät kielen automaattisesti lapselle sopivaksi. Kuulevat ovat myös vastuussa. Tulkki vain välittää kielen. Kuulevan täytyy asennoitua oikealla tavalla kaikenlaisiin lapsiin, osata kommunikoida oikealla tavalla. Tulkki välittää kieltä.”

Kuulevat toivat esille, että lapset ja iäkkäät eivät pysty kontrolloimaan, tulkaako tulkki viestit oikein. Lapsen vanhempi tai hänen koulunsa työntekijä voi jakaa vastuun tulkkauksen sujuvuudesta. Samaa näkemystä esittävät myös huonokuuloiset ja kuuroutuneet.

”Kyllä se (vastuu) mielestäni vaihtelee. Esim. lapset ja iäkkäät eivät pysty kontrolloimaan onko tulkattu oikein.”

”Esim. lääkäriissäkäynti, niin lapsella voi olla oma vanhempi tai koulutyöntekijä mukana, jotka jakavat vastuun. Lapsen iällä on tietenkin myös merkitystä. Kouluikäinen lapsi, joka ottaa vastaan tulkausta, niin osavastuussa voi olla opettaja sekä tulkki ja myös lapsi itse. Kokonaisvastuu ei kuitenkaan voi olla lapsella.”

Myös kuurosokeiden tulkkauksessa tulkin vastuu on kuulevien mielestä erilainen kuin esimerkiksi viittomakielisten kanssa. Kuurosokeiden tulkki toimii kuulevien mukaan myös avustajana ja oppaana. Kuurosokeat eivät itse käyttäneet tulkeistaan avustaja-nimitystä, sen sijaan he kyllä korostivat, että tulkin rooli on erilainen kuin muilla ryhmillä, koska tulkit myös opastavat ja kuvailevat tulkkauksen lisäksi. Kuulevien ryhmästä nousi esiin myös tulkkien valppaus vaaratilanteissa. Hänen tulee toimia kuin kenen tahansa aikuisen ja kansalaisen ja pelastaa toinen ihminen esimerkiksi auton alle jäämiseltä. Samainen tulkkien valppaus vaaratilanteissa nousi esille myös viittomakielisten ja kuurosokeiden keskuudessa.

”Pitää puuttua, ettei (lapsi) jää sinne auton alle, mutta kurinpitovelvollisuutta ei ole, eli miten toimitis aikuisena joka tapauksessa.”

”Lapsi on vilkas, sitä tulee vahtia. Tulkin vastuuna on olla varuillaan, ettei tapahdu tapaturmia...”

Viittomakielisten mukaan tulkki voi selittää, mitä tulkattava tarkoittaa, jos tulkki tuntee asiakkaan jo entuudestaan. Kehitysvammaisilla on puolestaan avustaja mukana, joten hänen tehtävänään on auttaa tilanteessa ja selventää asioita, ei tulkin. Tämän näkemyksen kannalla olivat myös huonokuuloiset ja kuuroutuneet. Viittomakielisten kuten myös muiden ryhmien mielestä juuri lähteen tulisi ensisijaisesti muuttaa kieltään vastaanottajalle sopivaksi. Kuitenkin myös tulkin tulee mukauttaa kieltään, esimerkiksi eri murteiden ja viittomarekisterien eli -tyylien kohdalla. Tulkki ei ole asiakkaan holhooja tai avustaja, hän ei esimerkiksi vie lapsia tai muitakaan asiakkaita paikasta toiseen.

”Kuinka pitkälle tulkin pitää sopeuttaa kieltä? Onko lääkärin vai tulkin vastuu muuttaa kieli lapselle sopivaksi?”

”En usko, että on sellaisia lääkäreitä, jotka eivät tiedä, millä tavalla lapsille puhutaan.”

”Kyllä sellaisia lääkäreitä on, jotka puhuvat aikuisten kieltä ja tulkki tulkkaa, mitä lääkäri puhuu. Siinä tapauksessa lääkärin tulisi laskea kielen rekisteriä. Se on eräänlaista hienosäätöä. Tulkki voi itse päättää ja laskea kielen tasoa, jos se on lapselle vaikeaa kieltä. Tuo on vaikea kysymys.”

Huonokuuloiset ja kuuroutuneet esittivät, että iäkkäät vastaavat itse itsestään tai sitten heidän mukanaan on sitä varten henkilö. Iäkkäiden ja kehitysvammaisten kohdalla tulkki voi myös ottaa suuremman vastuun tulkkauksen sujumisesta, esimerkiksi kysymällä, saiko asiakas selvää, jos hänen vastaanottokykynsä on heikentynyt.

”Iäkäs, joka yksin menee lääkärille, vastaa itse itsestään ja jos hän tarvitsee jonkun mukaansa, siinä on sitten se kombinaatio.”

”Menisin iäkkäisiin ja kehitysvammaisiin. Mielestäni tulkki voi ottaa suuremman vastuun, että menikö tulkkaus varmasti perille. Voi ihan

kysyä, että saiko asiakas selvää. Itse toistan ääneen esim. lääkärissä. Toistan tulketta, jottei mikään jää epävarmaksi. Mutta tässä tapauksessa otan itse vastuun.”

Huonokuuloisten ja kuuroutuneiden ryhmissä, kuten muissakin ryhmissä, esitettiin jokseenkin ristiriitaista viestiä siitä, kumman vastuulla esimerkiksi on seurata, ymmärtääkö lapsi hänelle esitettävän asian, tulkin vai lähteen. Huonokuuloiset ja kuuroutuneet kertoivat, että tulkin ammattitaitoon kuuluu selittää asiat tekemättä kuitenkaan suuria muutoksia kieleen niin, että esimerkiksi lapsi ymmärtää. Samassa ryhmässä esitettiin myös, että lähteen, esimerkiksi lääkärin, tulee esittää asiansa sopivassa muodossa.

Huonokuuloiset ja kuuroutuneet toivat myös esille, että on mukavaa, jos tulkki muokkaa puhujan puhetta ymmärrettävään muotoon, esimerkiksi muuttamalla vierasperäiset sanat yleiskieliseen muotoon. Samassa ryhmässä esitettiin myös vastakkainen näkemys – tulkin ei tulisi tulkitä ja muokata puhujan puhetta. Kirjoitustulkkien toivottiin esimerkiksi kirjoittavan muresanat omassa asussaan. Viitotun puheen tulkki voisi puolestaan sormittaa vieraskielisen sanan ja sen jälkeen kääntää sen. Kuurosokeiden mielestä kehitysvammaisille tulee viittoa viittomataidon ja itseilmaisun mukaan, esimerkiksi tukiviittomilla.

Vastuu aiemmin tulkatusta

Kirjoitustulkkien mielestä tulkin ei tarvitse muistaa jo tulkkaamaansa eikä hänen tarvitse säilyttää tekstiä, jotta asiakas voisi palata lukemaan sen uudelleen. Joidenkin kirjoitustulkkien käyttämässä ohjelmassa teksti jopa häviää automaattisesti, kun teksti poistuu näytöltä. Huonokuuloisten ja kuuroutuneiden mukaan olisi kuitenkin mukavaa, jos teksti pysyisi ruudulla ja asiat voisi tarkistaa sieltä, esimerkiksi jos ei ole kuullut jotakin tai ei enää muista sitä. Jälleen kerran ryhmässä esitettiin myös vastakkainen näkemys, jonka mukaan kirjoitustulkki ei ole ”muistikirja”.

”Mutta tällaisessa tilanteessa tulkin olisi mielestäni pitänyt säilyttää asia taululla. Ärsyynnyin, kun tulkki pyyhki tekstin pois, vaikka taululla oli tilaa.”

”Riippuu kyllä tulkkaustavasta. Jos on kyse kirjoitustulkkauksesta, päivämäärät ja muut on kirjoitettava oikein, mutta muuten tulkki ei ole mikään muistikirja. Tulkin pitää koko ajan olla tilanteen tasalla ja muistaa entinenkin... se on jo ihmiselle mahdotonta. Ei voida olettaa, että esim. viitotun puheen tulkkauksessa tulkki muistaa kaiken tulkkaamansa. Mutta oleellisin tieto tulee olla oikein.”

Myöskään kuulevien ja viittomakielisten mielestä tulkin ei tarvitse muistaa jo tulkkaamaansa. Heidän kuten myös useimpien huonokuuloisten ja kuuroutuneiden mielestä asiakkaan tulee kysyä epäselväksi jäänyttä asiaa lähteeltä. Myös joltakin muulta tilanteessa olleelta voi kysyä ohi mennyttä asiaa, kuten viittomakieliset ja kuurosokeat mainitsivat. Kuulevat ja viittomakieliset muistuttivat lapsille tulkkaamisen erilaisuudesta. Silloin tulkin rooli on hieman toisenlainen. Hänen pitää muistaa joitakin asioita lapsen puolesta, ja hän voi joutua muistuttamaan lasta tulkkiin päin katsomisesta.

”Muutaman kerran voi huomauttaa, että katsopa tänne, ei se enemppää.”

”Riippuu paljon iästä. 5–6-vuotiaita lapsia voi yrittää pyytää katsomaan. 10–12-vuotias lapsi ymmärtää jo kuunnella.”

Kuurosokeat toivat esille heidän parissaan käytetyn jälkitulkkauksen. Tulkkaustilanteen jälkeen tulkki voi täsmentää ja kuvailla epäselviksi jääneitä asioita kuten puhujan vaatetusta ja kampausta yms. Asiasisältöön liittyvät varmistukset tulee kuitenkin osoittaa viestin lähettäjälle (Marttila 2006, 40). Kuurosokea asiakas voi ennen tilanteen alkamista kertoa, mihin asioihin hän haluaisi tulkin kiinnittävän huomiota.

Muista ryhmistä poiketen kuurosokeat olivat sitä mieltä, että jos tulkki muistaa vastauksen johonkin asiakkaan esittämään kysymykseen, voi hän sen myös sanoa, eikä hänen tarvitse jatkuvasti neuvoa kysymään lähteeltä. Heidän mielestään tuntuu luonnottomalta rasittaa jatkuvasti lähdetä, jos saman asian voi kysyä tulkilta. Tilanteista pitäisi tehdä mahdollisimman sujuvia.

”Minusta tilanteita ei tarte tehdä liian vaikeiksi. Jos tulkki sattumalta muistaa, milloin seuraava kokous on, niin hän voi sen sanoa. Ei niin, että tulkki sanoo, että kysy puheenjohtajalta, milloin seuraava kokous on. Huonon kuuloni vuoksi joudun usein pyytämään tulkkia toistamaan päivämääriä. Tuntuu luonnottomalta kysyä jatkuvasti puheenjohtajalta, että miten asia menikään, jos tulkilta voi saman asian kysyä. Tilanteista pitää pyrkiä tekemään mahdollisimman sujuvia.”

Kuurosokeiden muista poikkeava näkemys siitä, milloin asioita pitää tarkistaa lähteeltä ja milloin voi tulkki kertoa vastauksen, on mielestäni hyvin moninainen ja mielenkiintoinen. Toisaalta se on myös valaiseva esimerkki, jonka pohjalta voidaan yrittää ymmärtää, ei pelkästään kuurosokeiden, vaan myös muiden kuulovammaisryhmien käyttäytymistä ja suhtautumista erilaisissa tilanteissa.

Ensinnäkin tulkin ja kuurosokean välille saattaa helposti syntyä ristiriita, jos tulkki pitää kiinni omasta oikeudestaan olla muistamatta jo aiemmin kuulemaansa. Tulkki suhtautuu asiaan tällöin hyvin ammattimaisesti korostaen omaa tehtäväkuvaansa ja käsitystään siitä. Kuurosokeat korostavat puolestaan luontevaa käyttäytymistä, kuten edellisestä lainauksesta käy ilmi. Kyse on siis vastakkainasettelusta: ammattimaisuus vastaan luonteva käyttäytyminen. Ideaalitulanteessa tulkki ja asiakas tekevät yhdessä tilanteesta mahdollisimman toimivan. Mitään yksiselitteistä ratkaisua tai sääntöä ei edellä kuvattuun tilanteeseen ole olemassa, vaan sekä tulkin että asiakkaan tulee joustaa ja kunnioittaa niin tilanteiden inhimillistä luonnetta kuin tulkin pyrkimystä professionaaliseen työöteeseen.

Toiseksi kuurosokeat saattavat edellä kuvatussa tilanteessa pyrkiä välttämään ”hankalan” ihmisen leimaa. He saattavat joutua jo muutenkin esittämään toiveita istumapaikasta ja tulkkauksesta, materiaalien etu- tai jälkikäteen postittamisesta tai vaikkapa ylimääräisten taukojen pitämisestä sekä itsensä että tulkin takia. Ymmärtämättä jääneiden asioiden tarkistaminen lähteeltä saattaisi lisätä ”hankalaksi” leimautumista. Se, että asioita tarkistetaan mieluummin tulkilta kuin lähteeltä, saattaa johtua myös siitä, että halutaan välttää huomion keskipisteeksi joutuminen. Huomion keskipisteenä oleminen on tuttua kaikille tulkinkäyttäjille. Kuurosokeilla saattaa olla käytössään valkoinen keppi, joka sekin kerää katseita. ”Sitä on

jatkuvasti muiden ihmisten katseen alla, halusi tai ei”, kuten eräs ystäväni on asian ilmaissut. Tulkilta kysyminen ei välttämättä tule lainkaan muiden tietoon.

5.5. Tulkin jääviys

Viittomakieli- ja kuulovammaisalalla tulkkien jääviyteen liittyvät kysymykset ovat herättäneet viime vuosina ajoittain vilkastakin keskustelua. Siksi olikin aiheellista selvittää tutkimukseen osallistuvien ryhmien näkemyksiä jääviyskysymyksistä. Jäävillä tarkoitetaan esteellistä henkilöä, tässä tutkimuksessa tulkkia, jolla on sellainen läheinen suhde käsiteltävään asiaan tai asianosaisiin henkilöihin, ettei hän juridisesti tai moraalisesti voi tulkata (vrt. Haapamäki 2005, 38). Esiteltyjä asioita ei ole eritelty haastateltavien ryhmien mukaan lähinnä siksi, että merkittäviä eroja ei esiintynyt.

Jääviyden seuraukset

Kaikkien haastateltavien ryhmien mielestä kuka tahansa tulkkaustilanteessa oleva voi tuoda esille tulkin jääviyden. Jääviys pitää perustella. Jääviydestä voi huomauttaa tulkki itse, tulkin tilaaja ja/tai muut asiakkaat ja kaikki tilaisuudessa läsnä olevat. Hierarkkisilla suhteilla ei tulisi olla merkitystä jääviyden esilletuomisessa.

”...normaalissa elämässä, esim. kokouksessa, kenellä tahansa on oikeus jäävätä joku ulkopuolinen henkilö, jos hänen tiedetään olevan jäävi...”

”Tilanteen läsnäolijoista kuka vaan voi sanoa tulkin olevan jäävi. Esim. kokouksessa käsitellään asunnonmyyntiä ja tiedetään tulkin olevan mahdollisesti ostamassa sitä asuntoa. Tällöin kuka vaan kokouksessa osallistujista voi sanoa, että tulkki on jäävi ollakseen paikalla.”

”Mielestäni kuka vain voi esim. kokoustilanteessa sanoa asiasta. Tilanteessa kaikki ovat samanarvoisia eli kuka vain voi sanoa, jos sellainen tuntuma tulee.”

Kun tulkin jääviys tulee esille, on haastateltavien mukaan vaihtoehtoisia menettelytapoja useita, joskaan ne eivät ole aina helppoja toteuttaa käytännössä. Tulkki voi esimerkiksi ilmoittaa etukäteen oman jääviytensä, joka koskee koko tilaisuutta tai vain yhtä osaa siitä. Tällöin vaihtoehtoina on ottaa tilaisuuteen uusi tulkki tai, jos kyseessä on paritulkkaus, jättää tulkkaus tarpeelliseksi ajaksi vain toisen tehtäväksi.

Yksin toimiva tulkki voi yksinkertaisesti poistua paikalta asian käsittelyn ajaksi. Silloin asia jää tulkkaamatta, mutta se voidaan joko siirtää myöhemmin toisen tulkin kanssa käsiteltäväksi tai sitten yrittää hoitaa saman tien muulla tavoin. Tilaisuuden osanottajat voivat yrittää kommunikoida vaikkapa kirjoittaen tai viittoen, jos osaavat. Tilaisuus, esimerkiksi kokous, voidaan joutua siirtämään myös kokonaan toiseen ajankohtaan, jos jäävitöntä tulkkia ei ole saatu eikä keskustelua saada muulla tavoin käytyä.

Tulkin jääviyden seuraukset ovat moninaiset. Esimerkiksi liiketoiminnassa voi käydä niin, ettei asiakas voi osallistua asian käsittelyyn olleenaan, jos tulkki on jäävi eikä korvaavaa toimintatapaa keksitä.

”Minulla on oikeus sanoa, että tulkki on jäävi. Mutta jos joku kolmas osapuoli sanoo, että tulkki on jäävi...hmmm.”

”Me olemme häviäjiä, jos joku sanoo että tulkki on jäävi. Sitten tilanteessa joutuu olemaan ilman tulkkia.”

Jos tulkki jostain syystä joutuu kuitenkin tulkkaamaan tilaisuudessa, jossa hän itse tai muut epäilevät jääviyttä, ovat seuraukset negatiiviset kaikille osapuolille. Tulkin voi olla vaikea keskittyä tulkattavaan asiaan ja hän saattaa kiusaantua, kun häneen kiinnitetään huomiota. Tämä taas väistämättä heikentää tulkkauksen laatua.

”Sellaisiin tilanteisiin joutuu. Se ei ole helppoa ja oma keskittyminen herpaantuu. Useasti olen kokenut tilanteessa olemisen vaikeana. Mä kiusaannun, jos minuun kiinnitetään huomiota. Mutta emmä silti koe, että voisin sanoa, etten nyt voi tulkata. Siinä pitää vaan sinnitellä ja saada sitä ammatillisuutta, ettei ajattele, vaan tekee omat työnsä.”

Tilaisuuteen osallistuvat eivät puolestaan uskalla välttämättä sanoa kaikkea, mitä haluaisivat. He saattavat miettiä, tulkkaako tulkki niin kuin pitää. Tulkin tulisikin ottaa huomioon oma jääviytensä ja kieltäytyä tulkkauksesta, jos jääviydellä on selkeitä perusteita.

”Yks, mikä jääviydessä on ongelmana, että ei uskalleta sanoa ihan sitä, mitä ehkä muuten sanottaisiin tai haluttaisiin sanoa. Mietitään, että sanoikohan toi tulkki nyt ihan niin kuin sen piti... tilanne kärsii kaikin tavoin.”

Jäävinä tulkkaaminen ei vaikuta pelkästään tulkkaustilanteen sujumiseen ja läsnäoleviin ihmisiin vaan myös tulkkien ammattikunnan arvostukseen. Haasteltavat toivatkin voimakkaasti esille, että tulkin jääviys tulisi tuoda esille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Esille ottamisen voi tehdä tulkki itse, tulkin tilaaja tai viimeistään kuka tahansa tilaisuudessa oleva.

”Jos ajatellaan asioimistulkin ammattisäännöstöjä, että pitäisi ottaa vastaan tehtäviä, jotka ei laske oman ammattikunnan arvostusta eli jääviys tulee ottaa huomioon myös silta kannalta.”

”Mutta nyt eletään niitä aikoja, että ollaan päästy siitä tilanteesta, että ei edusteta itseä, ei taistella omasta rahasta, vaan edustetaan yritystä, niin silloin aletaan toimia enemmän ammattilaisten tavoin ja ei tarvitse pelätä, et jos olen tylsä ja ammattimainen tulkki, niin en saa enää töitä.”

Hyvänä esimerkkinä jääviydestä on kuulevien ryhmässä esille noussut asunnon osto, josta esitin lainauksen jo aiemmin. Jos tulkki on kiinnostunut samasta asunnosta kuin asiakkaansa, tulisi hänen jääviytensä tuoda ehdottomasti esille. Luvun alussa esitellyn määritelmän mukaisesti hänellä on läheinen suhde käsiteltävään asiaan, eikä hän siksi ole juridisesti eikä moraalisesti oikeutettu tulkkaamaan tilanteessa. Toinen esimerkki tulkin jääviydestä on tilanne, jossa kuurojen vanhempien kuuleva lapsi, joka on kouluttautunut myös tulkiksi, joutuu tulkkaamaan esimerkiksi vanhempiensa parisuhdeterapiaa tai avioero prosessin käsittelyä. Tulkilla on tä-

mänkaltaisessa tilanteessa selkeästi liian läheinen suhde asianomaisiin, eikä hän jääviytensä vuoksi voisi toimia tilanteessa tulkkina. Kolmantena esimerkkinä voisi olla huonokuuloisten yhdistyksen hallituksen kokous, jossa tulkkina toimiva henkilö on myös yhdistyksen jäsen tai jopa yhdistyksen hallituksen jäsen. Jos hallituksen käsittelemä asia koskee esimerkiksi jäsenmaksun korottamista, on tulkilla jälleen liian läheinen suhde käsiteltävään asiaan.

Jääviyden esilletuominen

Kuinka sitten tulkin jääviys uskalletaan tuoda esiin? Kaikki ryhmät pitivät asian esille nostamista tärkeänä (ks. taulukko 4). Varsinkin tulkit, mutta myös muut ryhmät, kertoivat, että näin ei kuitenkaan aina tapahdu, vaan tulkit sinnittelevät jääveinä läpi tulkkaustilanteen. Tarkkoja syitä tähän toimintatapaan ei esitetty, mutta epäiltiin, että henkilökohtaiset kytkökset saattavat vaikeuttaa tilannetta ja asia koetaan vaikeaksi, uskallusta ja ammattitaitoa vaativaksi. Myöskään asiakkaat eivät aina uskalla tuoda tulkin jääviyttä esille. Kun päätös on kollektiivinen, on asian ilmoittaminen helpompaa.

”Esimerkkinä, tilaan hallituksen kokoukseen kaksi kirjoitustulkkia, ja vaikka minä tilaan tulkit, tilaan heidät kaikille hallituksen jäsenille. Tällöin me kollektiivisesti päätimme tilanteesta. En olisi yksin voinut päättää, ovat tulkit jäävejä vai ei.”

”Ensimmäinen asia on se, että henkilö tai ryhmä, joka on tilannut tulkin, pitää keskustella, et onko tulkki jäävi vai ei. Olis hyvä tietää kuka tulkki tulee. Voi esim. tulla tulkki, joka on yhdistyksen jäsen ja on jäävi. Ei voi siis olla tulkkina. Esimerkkitapauksessa tulkin jääviydestä keskusteltiin ja mietittiin, voiko hän jäädä vai ei. Tulkkihan on vai tiolovelvollinen. Jos joutuu tulkitsemaan esimiehiään jne., se on hyvä jääviyden perusta.”

Taulukko 4. Tulkin jääviyden esille tuominen

	Miten tulkit tuovat jääviytensä esille?	Miten asiakkaat tuovat tulkin jääviyden esille?
Tulkit	• etukäteen helpompaa • nykyään helpompaa, ajat muuttuneet, so. tulkin professio • eivät välttämättä tuo jääviyttään esille, vaan sinnittelevät • olisi tärkeää, mutta usein joutuu tulkkaamaan, vaikka kokisi olevansa jäävi • itsensä jääväämistä voisi tapahtua useamminkin	• eivät aina kehtaa sanoa, että olisi parempi, jos tulkki poistuisi
Kuulevat	• helpointa, jos tiedetään etukäteen • henkilökohtaiset kytkökset saattavat vaikeuttaa • tulisi tuoda esille • eivät aina uskalla • on vaikeaa • vaatii ammattitaitoa • jos tulkki ei osaa arvioida jääviyttään, miten osaa arvioida ammattitaitoaan?	• itse tuon esille • esilletuominen vaatii rohkeutta
Viittomakieliset	• olisi hyvä, muuten tulkkaaminen voi olla vaikeaa • jos tulkki on epävarma jääviydestään, kannattaa asia ottaa kuitenkin esille ja selvittää • esilletuominen ja siitä keskustelu olisi toivottavaa	• osalle viittomakielisistä esilletuominen voi olla vaikeaa • voi joutua sanomaan toisen puolesta
Huonokuuloiset ja kuuroutuneet	• luultavasti osaavat jäävät itsensä • on uskallettava, kenen tahansa	• kollektiivinen päätös uskalletaan tuoda helpommin esille

Yksi merkittävä syy siihen, miksi tulkit eivät tuo jääviyttään esille, saattaa löytyä tulkin ammatillisesta ja henkilökohtaisesta suhteesta asiakkaaseen ja siihen ryhmään, jota asiakas edustaa. Oletan, että tulkit ovat hyvin tietoisia jääviyden esille tuomisen seurauksista, varsinkin, jos asia ei selviä ennen tulkkaustilannetta, vaan vasta tilaisuuden alussa tai kesken sitä. Pahimmillaanhan se johtaa siihen, että asiakas ei voi osallistua tai jatkaa osallistumistaan ilman tulkkia, kuten aiemmin esitettiin. Tämä ei ole tulkkien mielestä hyvä vaihtoehto, sillä onhan tulkin työn lähtökohtana asiakkaiden osallisuuden mahdollistaminen. Vaikka jäävinä tulkkaaminen asettaisi tulkin tukalaan asemaan, hän pitää sitä monesti parempana kuin tulkkauksen keskeyttämistä. Tulkin läheisellä suhteella käsiteltävään asiaan ei ole tällöin niin suurta merkitystä kuin sillä, että asiakas voi edelleen osallistua. Jääviyden huomiotta jättämisen seuraukset, kuten tulkin ammattikunnan arvostuksen rapautuminen, vaikeudet tulkkaamisessa ja tulkkauksen laadun heikentyminen, eivät myöskään tunnu yhtä merkittäviltä. Epäilen, että tilanne on kuitenkin toinen, kun tulkilla on käsiteltävään asiaan juridisesti tai muodollisesti läheinen suhde, esimerkiksi työnsä kautta. Oletan, että tällöin jääviys on helpompi tuoda esille, koska jääviydelle löytyy juridiset, helposti ymmärrettävät perusteet.

Jääviyden esille nostamisen vaikeutta lisää mielestäni myös tulkin oma suhtautuminen jääviyteensä. Hän saattaa olla epävarma omasta jääviydestään ja siitä, miten hän osaisi sen perustella. Entä miten muut tilanteessa olevat mahdollisesti suhtautuvat häneen, jos hän asian esille nostaa? Miten suhtautuvat muut tulkit, kun kuulevat tapahtuneesta? Tulkin päässä voi myös pyöriä ajatuksia: ”Olisikohan minun pitänyt huomata jääviyteni jo etukäteen ja jäävätä itseni?”, ”Olisiko minun sittenkin pitänyt vaatia tiukemmin niitä etukäteismateriaaleja, osallistujalistaa ja muuta tietoa, että olisin voinut huomata oman jääviyteni?”, ”Miksi en nostanut esille jääviyttäni heti kun sitä epäilin?”

Haastatteluiden aikana haastateltavat mainitsivat useasti, että kysymykset ovat vaikeita. En usko heidän tarkoittaneen kysymysten muotoa vaan aiheita. Moni toi esille, ettei ole miettinyt tämänkaltaisia asioita ja että juuri siksi on vaikeaa sanoa mielipidettään ja ottaa kantaa. Keskusteluiden edetessä tilanne muuttui ja valtaosa toivoi, että keskustelulle tarjoutuisi jatkamahdollisuuksia. Tulkkaustilanteisiin liittyvistä eettisistä kysymyksistä kun ei heidän mielestään ole käyty riittävästi keskustelua. Tulkit ja haastatteluiden esitestausvaiheessa mukana olleet tulkkiopiskelijat olivat samaa mieltä kuin muutkin ryhmät ja toivat esille, ettei heidän koulutuksessaan ole keskusteltu tämäntyyppisistä asioista riittävästi. Esille nostetut asiat olivat heidän mielestään kuitenkin juuri sellaisia arkipäivän tilanteita, joita he kohtaavat ja johon he toivoisivat koulutuksesta saavansa evästyttä, ohjeistusta ja työkaluja.

Vaitiolovelvollisuuden ehdottomuudesta

Kuten luvussa kolme kuvattiin, soveltavan etiikan tulee pystyä valottamaan teorioiden (esim. ammattieettisten ohjeiden) tiukasta soveltamisesta seuraavia ongelmia. Tiukasti periaatteisiin sidotut eettiset lähestymistavat johtavat nimittäin usein sovelluksiin, jotka eivät ole yleisesti hyväksyttävissä. Viittomakielentulkin ammattisäännösten ensimmäisen ohjeen ”Tulkki noudattaa ehdotonta vaitiolovelvollisuutta” tiukassa soveltamisessa on juuri tästä kysymys. Se on lähestymistapa, jonka soveltamiselle ei anneta tilaa – muoto on ehdoton. On kuitenkin tilanteita, joissa ohjetta yleisesti sovelletaan. Luvussa 5.1 esitetyissä kokemuksissa paljastuu monia käytännön tilanteita, joissa vaitiolovelvollisuus nimittäin voidaan rikkoa. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella vaitiolovelvollisuuden noudattaminen ei ole, eikä sen tulisi olla, ehdotonta. Ammattisäännöstö näyttääkin tältä osin jyrkältä velvollisuusetiikalta, joka ei salli ohjeen minkäänlaista soveltamista. Eri tulkinkäyttäjien ja tulkkien kokemukset noudattivat sen sijaan utilitaristista lähestymistapaa: sääntöä voidaan soveltaa, jos se on lopputuloksen kannalta järkevää.

Vaitiolovelvollisuutta koskeva problematiikka käy myös hyvänä esimerkkinä eettisistä ongelmista (joista on ollut puhetta luvussa 3.1) ja

nimenomaan juuri kiistoihin liittyvistä ongelmista. Ihmiset ovat siis eri mieltä vaitiolovelvollisuuden ehdottomuudesta ja sen käytännön hyväksyttävyydestä. Viittomakielentulkin ammattisäännösten laatijat, ainakin laatimisen ajankohtana, ovat olleet vahvasti vaitiolovelvollisuuden rikkomattomuuden puolella, samoin kuin osa tämänkin tutkimuksen haastateltavista. Vaikka osa haastateltavista olikin jyrkän ehdottomuuden kannalla, esittivät he kuitenkin myös tilanteita, joissa ehdottomuus ei olisikaan perusteltua. Heidän mukaansa tietyissä tilanteissa, tietyissä olosuhteissa, tiettyjen henkilöiden kesken ja tietyillä perusteilla vaitiolovelvollisuuden voisi rikkoa. Kyseessä on siis edelleen kiistanalainen eettinen ongelma.

Jos vaitiolovelvollisuutta tarkastelee tulkin käytännön työn näkökulmasta, ei säännön ehdoton noudattaminen tunnu perustellulta, eikä silloinkaan, kun tarkastellaan tulkin ja asiakkaan välistä suhdetta. Melko usein vaitiolovelvollisuus joudutaan rikkomaan myös yhteistyön toimuuden varmistamiseksi. Lisäksi vaitiolovelvollisuutta voidaan rikkoa erityistapauksissa, esimerkiksi rikostilanteissa, lastensuojeluun liittyvissä tapauksissa ja onnettomuuksissa. Yleinen esimerkki tilanteesta, jolloin vaitiolovelvollisuus voitaisiin rikkoa, on se, että tulkeilla on sama asiakas. Nämä kaikki juuri mainitut tilanteet ja niiden taustalla olevat syyt ovat vakava syy harkita viittomakielentulkkien ammattisäännösten ensimmäisen kohdan uudelleenmuotoilemista ja -määrittelyä. Siihen, minkälaiseen muotoon sääntö tulisi kirjoittaa, en ota tutkijana kantaa. Säännön uudelleenmäärittäminen kuuluu ennen kaikkea tulkkien yhteistyöryhmän ja Suomen viittomakielen tulkit ry:n (SVT) tehtäväksi, ja sitä ennen tulkin käyttäjien ja tulkkien on keskusteltava periaatteista ja käytännön tulkkaamisesta vastaan tulevista tilanteista.

Erinomaisen keskustelunaloituksen tästä aiheesta teki Suomen viittomakielen tulkit ry (SVT) Kuurojen lehdessä (2008/3) julkaistussa kirjoituksessa ”Vaikene kuin muuri”. SVT kysyy kirjoituksessaan, saako tulkki kertoa tärkeitä tulkkaustilanteeseen liittyviä asioita toiselle tulkille. Parani-siko tulkkauksen laatu, jos tulkit todella voisivat vaihtaa tietojaan? SVT herättääkin tulkkien ehdottomasta vaitiolovelvollisuudesta laajempaa keskustelua ja nostaa esille olennaisen käsitteen, nimittäin *kollektiivisen vaitiolovelvollisuuden*. Kollektiivisuudella tarkoitetaan luultavimmin juuri saman asiakkaan kanssa työskenteleviä ihmisiä.

Huonokuuloisten ja kuuroutuneiden ryhmässä käytiin lyhyt, mutta sitäkin mielenkiintoisempi keskustelu aiheesta, josta ehkä harvemmin keskustellaan vaitiolovelvollisuudesta puhuttaessa. Aiheen ytimessä oli tulkkivälitysten ja tulkkipalvelua tarjoavien yritysten vaitiolovelvollisuus. Tulkkivälitystä ja -palveluja tarjotessaan yritysten tulisi noudattaa alan ammattisäännöstöä siinä missä yksittäisten tulkkienkin. Tämä ei kuitenkaan aina näytä toteutuvan kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi.

”Mulla on ollut 1–2 vuotta sitten toivomuslista tulkeista (tulkkivälityksessä, EK), joita toivon käyttäväni. On niin sanottu musta lista. Olen yllättynyt, että mustan listan tulkit on nähnyt tän listan. He ovat keroneet, että ovat nähneet tän listan. Tää oli noloa ja loukkaavaa. Tää oli ehkä vuos sitten, kun tän möläytti joku tulkki.”

Tulkkivälitystä ja -palvelua tarjoavien yritysten toimintatavoista ei tiedäkseeni ole ainakaan Suomessa tehty tutkimusta tai selvitystä. Mitä siis tarkemmin ottaen tiedämme niiden toimintaperiaatteista, etiikasta tai moraalista? Varsinkin viime vuosien aikana yhä useampi tulkki on perustanut oman toiminimen tai oman tulkkipalvelua tarjoavan yrityksen. Kyseessä saattaa olla luvun 3.1 mukainen valvontaan liittyvä eettinen ongelma. Mikäli tulkkia välittävät yritykset toimivat edellä esitetyn lainauksen mukaisesti, ongelma on eettinen lähinnä siinä mielessä, että yrityksen toiminnan valvominen on hankalaa. Toiminta voi olla myös täysin epäeettistä, mutta vaikka se tiedettäisiin, sitä tuskin pystyttäisiin estämään.

Tulkin suhteesta asiakaskuntaan

Jotta tulkki voi laajentaa osaamistaan asiakkaiden kielen ja kommunikation sekä kulttuurin suhteen, hänen kannattaa osallistua asiakasyhteisönsä sosiaalisiin tapahtumiin. Samalla tulkin tulisi pitää ammatillinen etäisyys asiakkaisiinsa. Osallistuminen ei voi kuitenkaan tapahtua vain työaikana, vaan siihen täytyy käyttää myös vapaa-aikaa. Silloin syntyy helposti myös ystävyyssuhteita. Tulkin ja asiakaskunnan vapaa-ajan toiminnan seurauksissa on nähtävissä sekä huonoja että hyviä puolia.

Vaikka haastateltavien mukaan tulkilta onnistuu yleensä ammatti- ja vapaa-ajan roolin erottaminen toisistaan, sama ei päde tulkin asiakkaisiin:

kuulovammaisiin, perheenjäseniin ja ystäviin. Tämän vuoksi on yleensä tärkeää, että tulkki säilyttää ammatillisen etäisyytensä asiakkaisiinsa. Tulkki on asiakkailleen aina tulkki, halusi hän sitä tai ei. Suurin osa tulkin asiakkaita eli tavallisista kuulevista ei ole tottunut tulkin käyttöön, eikä heillä ole tietoa tulkin työstä.

Koska tulkin ja asiakkaiden välisessä vuorovaikutuksessa on aina kysymys sosiaalisesta toiminnasta, ei kaikkia sen negatiivisia seurauksia voida millään karsia. Ihmisten välinen toiminta on inhimillistä, ja siihen kuuluu sekä hyviä että huonoja seurauksia. Mutta miten tulkin ja asiakaskunnan yhteydenpito vaikuttaa hänen omaan työhönsä, asiakkaisiin sekä tulkin ja asiakkaan väliseen vuorovaikutukseen? Mitään selkeätä johtopäätöstä ei tulosten perusteella voi tehdä. Tulkin oletetaan pitävän yhteyttä asiakaskuntaansa myös vapaa-ajallaan, ja seuraukset ovat sekä hyviä että huonoja.

Pätevyydestä

Keskusteltaessa tulkin ammattitaidosta ja pätevydestä eivät haastateltavat ensisijaisesti korostaneet tulkin toiminnan eettisyyttä. Tulkintani mukaan tämä saattoi johtua siitä, että pätevyyttä tarkasteltiin enemmänkin tulkkauksilanteen toimivuuden ja sujuvuuden mukaan. Toisaalta haastateltavat eivät ole välttämättä tottuneet yhdistämään tulkin pätevyyttä ja tulkin eettistä toimintaa toisiinsa. Ne ovat käsitteitä, joista keskustellaan eri konteksteissa. Lisäksi oletan, että tulkin eettisestä toiminnasta ei käydä eikä ole käyty laaja-alaista keskustelua, eivät varsinkaan tulkinkäyttäjät. Yksittäisistä asioista, kuten vaitiolovelvollisuudesta, toki keskustellaan, mutta sen yhdistäminen ammattitaitoiseen ja pätevään tulkintyöhön voi jäädä etäiseksi.

Tulkin pätevyyden eettisiä merkityksiä ja seurauksia haastateltavat kuvasivat sen sijaan hyvinkin laveasti. Jos tulkki tulkkaa itselleen vierasta aihepiiriä epäpätevästi, se saattaa vaikuttaa kielteisesti tulkkiin itseensä sekä myös tulkkien ammattiryhmään ja asiakkaisiin. Tulkit edustavat aina koko ammattikuntaansa, ja yhden perusteella kaikki voivat leimautua epäpäteviksi. Epäpätevyys voi vähentää sitä arvostusta ja luottamusta, jota asiakkaat tuntevat tulkkia ja heidän koulutustaan kohtaan. Myös ns. puskaradion viesti kulkee yhteisöissä nopeasti ja yksittäiset tulkit voivat saman tien saada huonon tulkin leiman.

Mutta kuka sitten on loppukädessä vastuussa siitä, että tilaisuudessa tulkkaa epäpätevä tulkki? Tulkit sekä huonokuuloiset ja kuuroutuneet korostivat työnantajien roolia pätevyyden ja tilanteen vaativuuden arvioinnissa. Näiden ryhmien mukaan juuri työnantajat ovat vastuussa ”keikalle” lähettämisestä eivätkä tulkit voi kieltäytyä työnantajan määräyksestä. Tämänkaltaisessa tilanteessa tulkit saattavat olla luvussa 3.1. kuvatus kaltaisen velvoitteiden ristiriitaan liittyvän eettisen ongelman edessä. He saattavat itse arvioida omat taitonsa riittämättömiksi, mutta työnantaja on toista mieltä. Tulkki voi tällöin joutua työnantajan määräyksestä toimimaan eettisesti kyseenalaisella tavalla ja olla samalla hyvinkin tietoinen seurauksista. Työnantaja joutuu toki usein toimimaan riittämättömän tiedon varassa. Etukäteistiedot tai -materiaalit eivät välttämättä kerro tilaisuuden luonteesta tai sisällöstä riittävästi, tai tulkki saattaa olla uusi, joten hänen pätevyytensä arvioiminen on vaikeaa. Tästä syystä työnantajan rooli ennakotietojen kerääjänä onkin merkittävä.

Jos ammattiryhmä on nuori ja jäsenmäärältään pieni eikä koulutukseenkaan hakeudu kovin runsaasti opiskelijoita, mahtuu ryhmään luonnollisesti mukaan myös vähemmän päteviä ammattilaisia. Tämänkaltaisen tilanne on esimerkiksi kirjoitustulkkien kohdalla. Tämä ei kuitenkaan missään nimessä tarkoita, että kirjoitustulkit olisivat jotenkin vähemmän päteviä ammattiryhmä kuin vaikkapa viittomakielentulkit. Tilanne kuvastaa vain pätevien ja epäpätevien tulkkien suhteellista osuutta ammattiryhmän sisällä. Kuulevien ryhmässä asiaa kuvattiin esittämällä, että ”hyviä” tulkkeja on niin vähän, että asiakas joutuu joskus tyytymään ”huonompaankin”. Kirjoitustulkkien ammattiryhmässä tilanne onkin hyvin epäsuotuisa, sillä mitä useampi epäpätevä tulkki edustaa ammattiryhmää, sitä huonomman leiman ryhmä myös saa. Leima voi heijastua myös muihin viittomakielili- ja kuulovammaisalan tulkkeihin. Asiakkaiden näkökulmasta tilanne on niin ikään hyvin valitettava. Jotta tulkkauksen laatua voitaisiin nostaa, tulisi myös kirjoitustulkkien koulutusmääriä saada lisättyä.

Vastuun variaatioista

Vaitiolovelvollisuuden ohella myös vastuukysymykset ovat yksi kiistoihin liittyvä eettinen ongelma. Tämänkin tutkimuksen haastateltavat olivat nimittäin eri mieltä esimerkiksi tulkin ja asiakkaan rooleista sekä heidän

vastuualueistaan. Konkreettisena esimerkkinä olivat muun muassa poikkeavat näkemykset siitä, kenen vastuulla on tulkkaustilanteessa kertoa tulkin roolista muille läsnäolijoille. Tulkkien mielestä vastuu kuuluu heille, kun taas kuurosokeiden mielestä se on heidän vastuullaan. Toisena esimerkkinä vastuukysymyksistä, joihin ei aina löydy yksimielistä vastausta, on keskustelukumppanin eli lähteen ohjeistaminen sopivista toimintatavoista: kumpi huomauttaa lähteelle, että hänen tulisi puhua suoraan kuulovammaiselle tai antaa paperit hänelle eikä tulkille.

Kysymykset vastuista eivät tosielämässä ole näin yksinkertaisia. Tulkkaustilanteissa on monia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa vastuun syntymiseen tai sen ottamiseen: minkälainen tilanne on kyseessä, keitä on paikalla, mikä on tulkintilaajan rooli, mitä on tapahtunut ennen tilaisuutta ja ennen kaikkea ketkä ovat tulkin asiakkaita. Tutkimuksen haastateltavat toivatkin selkeästi esille, että vastuun jakautuminen vaihtelee asiakkaiden mukaan. Näkemykset tulkin ja asiakkaan rooleista sekä vastuusta herättävät aina keskustelua, pelkästään jo siksi, että tulkkaustilanteet ja asiakkaat ovat kovin erilaisia. Tässä tutkimuksessa esitetyt näkemykset eivät välttämättä sovellukaan toiseen tilanteeseen ja toiseen asiakasryhmään.

Toinen kiistoihin liittyvä eettinen ongelma kohdistui kysymykseen siitä, kuka on vastuussa lapselle välitettävän informaation muodosta eli siitä, miten ymmärrettävää ja lapsen ikätason huomioivaa käytetty kieli on. Tulisiko tulkin muokata tulkattavaa kieltä lapselle sopivaan muotoon vai tulisiko tämän vastuun olla jo lähtökohtaisesti lähteellä eli sillä, jolla on lapselle jotain sanottavaa? Vai pitäisikö vastuun kuulua jollekin toiselle henkilölle, vanhemmille tai opettajille? Kysymys kielen muokkaamisen tarpeesta ja sallimisesta koskee myös joitakuita ikääntyneitä – ja itse asiassa kaikkia asiakasryhmiä.

Haastateltavien näkemykset kielen muokkauksesta olivat jokseenkin ristiriitaisia. Suurin osa peräänkuulutti nimenomaan lähteen vastuuta, mutta osa ehdotti vastuuta myös tulkille. Jälkimmäisen kannan taustalla on luultavasti huoli lapsen kyvystä ja mahdollisuudesta ymmärtää muokkaamatonta kieltä. Huoli lapsen oikeudesta ymmärtää saattaa olla niin suuri, että tulkin eettisen vastuun alaa halutaan laventaa.

Saman logiikan mukaisesti voisi kuvitella myös tulkkien itsensä muuttavan tulkettaan lapsille tulkatessaan. Olen henkilökohtaisesti todistanut

useita esimerkkejä tästä. Tulkki muuttaa kielen rekisteriä ja tasoa hyvin spontaanisti joko tiedostamattaan tai perustellen itselleen, että muussa tapauksessa lapsi ei ymmärrä eikä tulkkauksesta ole hyötyä. Tämänkaltaista ja muunkin tyyppistä kielen muokkausta tulkit saattavatkin tehdä. Tiukasti tulkin profession pysyminen ja eettisen säännösten ehdoton noudattaminen ikään kuin uhrataan asiakkaiden hyväksi. Toiminnan perusteluna on yhtäältä tilanteen sujuvuus ja viestin kulkemisen varmistaminen mutta toisaalta myös omien kasvojen suojeleminen. Jos tulkki nimittäin noudattaisi täysin lähteen käyttämää kieltä muokkaamatta sitä, voisi hän nopeasti saada huonon tulkin leiman. Asiakkaat eivät voi läheskään aina päätellä, kummassa on viestin vaikeaselkoisuuden syy, lähteessä vai tulkissa. Tulkki joutuu siis toimimaan eettisesti hyvinkin kyseenalaisesti, ja sen seurauksena tulkin profession kehittyminen vaikeutuu.

Vastuukysymykset ovat myös aina sidoksissa valtaan. Kirjoitustulkit voivat esimerkiksi viittomakielisen asiakkaan kohdalla muuttaa tulketaan selkeämpään suomenkieliseen muotoon ja käyttää vähemmän lyhenteitä kuin huonokuuloisen kohdalla. Perusteluna tulkkeen muutokselle on tilanteen sujuvuus: se nopeuttaa tulkkausta. Käytännön toimivuuden kannalta tulkin tekemät muutokset ovat hyvinkin perusteltuja. Eettisestä näkökulmasta tulkin toiminta voi taas olla sängen kyseenalaista. Tulkki käyttää tilanteessa valtaa ohi asiakkaan, koska asiakas ei välttämättä ole edes tietoinen viestin ja tulkkeen välisestä erosta eikä siitä, että muille asiakasryhmille tulkattaisiin eri tavalla. Asiakas voisi haluta käytettävän myös lyhenteitä, mutta hänellä ei ole minkäänlaista valtaa vaikuttaa asiaan. Asiakas voisi haluta käytettävän myös yhtä selkeää suomen kieltä kuin muillekin ryhmille tulkattaessa. Kuinka hän muuten oppisi, miten muut ihmiset puhuvat? Tähän hänellä ei ole kuitenkaan mahdollista vaikuttaa, koska päätös on jo tehty hänen puolestaan. Lisäksi jos kirjoitustulkki olettaa tietävänsä, että asiakas ei ymmärrä jotain yksittäistä sanaa eikä siksi itseään käyttä sitä, hän käyttää asemaansa ja valtaansa väärin, koska tekee jälleen päätöksen asiakkaansa puolesta.

”Myönnän, että viittomakielisten kanssa toimin eri tavalla kuin suomenkielisten kanssa, joka näkyy ehkä just siinä, ettei käytä lyhenteitä. Sit jos tulee esiin joku sana, mitä tiedän, ettei asiakas ymmärrä, niin

kirjoittaisin ja sanoisin, että kysy häneltä. Mistä mäkään tiedän, että mitä puhuja sillä on tarkoittanut.”

Vaikka tulkki toimii juuri kuvatun kaltaisissa tilanteissa tilanteen sujuvuuden ja toimivuuden näkökulmasta perustellusti, on hänen toimintansa luvussa 3.1. kuvattuun velvoitteiden ristiriitaan liittyvä eettinen ongelma – hän joutuu toimimaan eettisesti kyseenalaisella tavalla. Myös tämän seurauksena tulkin profession kehittyminen vaikeutuu.

Jääviydestä

Tulkin profession kehittymistä hankaloittaa myös jääviyteen liittyvät kysymykset tulkkaustilanteissa. Niin tulkit kuin asiakkaatkin kertoivat tulkkien joutuvan tulkkaamaan tilanteissa, joissa käsiteltävä asia tai paikalla olevat ihmiset ovat liian läheisiä. Tulkkina toimiminen jääviydestä huolimatta ei voi olla vaikuttamatta tulkin työn laatuun eikä niin tulkille kuin asiakkaillekin koituviin seurauksiin. Jäävinä toimimisen seuraukset vaikuttavat myös oleellisesti tulkkien ammattikuntaan sekä heistä välittyvään kuvaan. Niin kauan kun tulkit tai asiakkaat eivät nosta tulkin mahdollista jääviyttä esiin, eivät seuraukset voi olla muuta kuin haitallisia kaikille tulkkausten osapuolille.

Kaikissa haastateltavissa ryhmissä korostettiin, että tulkin jääviys tulisi tuoda esille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, mieluiten ennen tilaisuutta. Tämä tietenkin edellyttää tarpeellisen etukäteistiedon ja -materiaalin saamista riittävän ajoissa. Yleensä vastuu tietojen – etukäteismateriaalin, tilaisuuden luonteen, osallistujien ja muiden vaikuttavien seikkojen – selvittämisestä on tulkin työnantajalla. Siksi heidän roolinsa tulkin jääviyskysymyksissä on keskeinen. Haastateltavat toivat myös esille ongelmallisen tilanteen, jossa tulkki itse kokee olevansa jäävi, mutta työnantaja ei.

Tulkin jääviyttä koskevat kysymykset eivät nousseet esille vain omassa teemassaan, vaan niistä puhuttiin myös muissa aiheissa, kuten tulkin suhteessa asiakaskuntaansa ja tulkin pätevyydessä. Haastateltavat toivat voimakkaasti esille, että tulkin jääviys vaikuttaa tulkkaustilanteeseen, tulkkiin ja heihin itseensä. Varsinkin jos kyseessä on läheinen tai tuttu tulkki, hänet haluttaisiin osata jättävä joku etukäteen.

Käytännöllisesti katsoen asiakkaan mahdollisuus arvioida tulkin jääviys etukäteen on siis poistettu tai tehty hyvin hankalaksi. Tilannetta vaikeuttaa myös se, että asiakas saattaa olla ainoa osapuoli, jonka mielestä tulkki on jäävi. Tulkki voi olla asiasta eri mieltä, tai hän ei ehkä pidä itseään jäävinä ennen kuin joku siitä mainitsee. Jos jääviyttä ei voida todeta ennen tilaisuutta, siitä aiheutuu seurauksia kaikille asianosaisille. Eniten tilanteesta kärsii yleensä juuri tulkin tilaaja, koska tulkintarve ja jääviys koskettavat ensisijaisesti häntä. Jos jääviyskysymys sivuutetaan, tulkin tilaajan elämän marginaalisuutta korostetaan eikä hänen täysivaltainen osallistumisensa mahdollistu.

Tänä vuonna, 2010, tulkkipalvelu tulee siirtymään kuntien järjestämisvastuulta valtiolle, tarkemmin Kansaneläkelaitokselle (Kela). Jatkossa puhutaan tulkkaukspalvelusta tulkkipalvelun sijaan. Siirto tehdään syys-

kuussa voimaan tulevalla erillisellä tulkkauspalvelulailla (Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta). Uuden lain tullessa voimaan kumoutuvat vanhat vammaispalvelulain säännökset tulkkipalvelusta. Uusi laki on ehtinyt herättää paljon keskustelua ja myös eettistä kädenväntöä. Jotkin uuden lain sisältämät kohdat ovat nimittäin myös eettisesti kiistanalaisia, eikä päätöksentekoa helpota erimielisyydet tai vaikkapa valvontaan liittyvät ongelmat. Konkreettisenä esimerkkinä voisi mainita muun muassa tulkin käyttöä koskevat tuntirajat²². Valtaosa tulkkipalvelua käyttävien jäsenten etujärjestöistä olisi tuntirajojen poistamisen kannalla. Perusteiksi on esitetty esimerkiksi sitä, ettei oikeutta kielelliseen ilmaisuun tulisi kielipoliittisesta näkökulmasta rajoittaa tuntimäärillä. Lain säätäjän näkemys ei kuitenkaan näytä olevan samansuuntainen, joten asia on edelleen eettisesti kiistanalainen.

Tulkkipalvelua koskevan merkittävän muutoksen yhteydessä on keskusteltu myös viittomakielentulkkien ammattisäännösten päivittämisestä. Ajatus säännösten päivittämisestä ei ole kuitenkaan syntynyt tulkkipalvelun muutoksesta, vaan luultavammin siitä, että säännöstö ei ole enää vastaa jatkuvasti kehittyvän ammatti- ja asiakaskunnan tarpeita. Mistään radikaalista muutoksesta ei säännösten päivittämisessä ole mielestäni kyse, vaan enemmänkin säännösten saattamisesta tämän päivän asiakkaiden tarpeiden ja tulkkien työn tasalle. Perusteita säännösten päivittämiselle löytyy myös tämän tutkimuksen tuloksista. Esimerkiksi vaitiolovelvollisuuden *ehdoton* noudattaminen on kyseenalaista tähän tutkimukseen osallistuvien mielestä. Tulkkien keskinäisestä kollektiivisesta vaitiolovelvollisuudesta tulisi käydä laajempi keskustelu, koska näen sen johtavan tulkkauksen laadun parantumiseen ja monien *ehdottomuudesta* aiheutuvien ongelmien poistumiseen.

22. Eettisesti kiistanalaista tulkkauspalvelulaissa on myös työn puolesta tehtävien ulkomaanmatkojen tulkkausmäärän rajoittaminen vain kahteen viikkoon. Vaikka tämä on merkittävä parannus aiempaan, joutuu tulkkausta käyttävä asiakas perustelemaan työmatkansa pitkäaikaisuuden, jos tulkkauksen tarve ylittää kaksi viikkoa. Kuulevilla työntekijöillä, jotka eivät käytä tulkkia, ei tällaista perustelutarvetta ole, eikä heidän työmatkojaan rajoita mikään ulkopuolinen taho. Toinen esimerkki on tulkkauspäivystyksen puuttuminen laista. Ongelmallista tässä on se, että jos tulkinkäyttäjälle sattuu ilta- tai viikonloppuaikaan jokin hätätilanne, hän ei voi tilata tulkkia, koska tulkinvälityskeskukset noudattavat yleisiä toimistoaikoja. Tulkkauspalvelua käyttävien asiakkaiden oikeudet esteettömään tiedonsaantiin ja omakieliseen viestintään eivät siis toteudu, koska laki ei velvoita ketään järjestämään tulkkauspäivystystä.

Edellä mainitun perusteella on selvää, että tulkkauksen etiikkaa on syytä tutkia. Tässä tutkimuksessa pystytään vastaamaan vain pieneen osaan niistä eettisistä kysymyksistä, joita olisi tärkeä selvittää. Tarvitaan lisää opinnäytetöitä, lisää painettuja julkaisuja, lisää tulkkauksen etiikkaa käsitteleviä artikkeleita ja ennen kaikkea keskustelufoorumeita, joilla voidaan avata monia eettisesti vaikeita tilanteita. Tätä kirjoittaessani on muistissani toissapäiväiset kirjoitustulkkien koulutuspäivät (19.–20.3.2010), jonne minut kutsuttiin vetämään keskustelua juuri tulkkauksen etiikasta. Vaihdoimme näkemyksiä vilkkaasti ja kävimme useita mielenkiintoisia keskusteluja vaikeista kysymyksistä. Tulkeilta saamani palaute kertoo, että tämänkaltaisia tilaisuuksia tulisi järjestää selkeästi aiempaa enemmän.

Kun viittomakielentulkkiopiskelijoiden ja työelämässä toimivien tulkkien kokemuksia peilaa heidän koulutukseensa, ei voi välttyä ajatukselta, että tulkkauksen etiikan käsittelyä tulisi lisätä. Käytännössä tämä ei tarkoita vain lisätunteja itse aiheesta, sillä tulkkauksen etiikkaa käsitellään opettajien mukaan monissakin oppiaineissa. Tulkkauksen etiikkaa tulisi pohtia sekä oppimisen että opettamisen näkökulmasta – pitäisi vakavasti miettiä, miten aihetta lähestytään, mistä näkökulmasta ja minkälaisin menetelmin. Tulkkeja kouluttavat oppilaitokset voisivat esimerkiksi luoda yhteistyöprojekteja, joissa tuotettaisiin opetuksen ja oppimisen tueksi materiaalia ja kirjallisuutta. Varsinkin työelämässä toimivat tulkit ovat kertooneet, että juuri eettisesti vaikeat tilanteet, joissa ei tiedä miten toimia, ovat haastavimpia. Niihin kaivataan evästyttä ja tukea.

Viittomakielentulkiksi opiskelevien olisikin tärkeää saada mahdollisuuksia kehittämään ja harjaannuttamaan eettistä ajatteluaan ja nimenomaan oman ammattikuntansa viitekehyksessä. Yksi väline eettisen ajattelun harjaanuttamiseen voisi olla erilaisten case-tapausten käsittely. Ryhmissä pohtiminen tuottaa useita vaihtoehtoisia näkökulmia ja suhtautumistapoja eikä varmasti yhtä ainoaa ”oikeaa” vastausta synny. Esimerkkini juuri mainitusta case-tapauksesta on kirjoitustulkkien koulutuspäiviltä:

Tulkkipari on keikalla, ja molemmilla on ”oma” asiakkaansa, so. kuitaaja. Toisen mielestä kaikki tulkataan, kun taas toisen mielestä ns. kahdenkeskeisiä jutusteluja ei tulkata, vaikka ne kuullaan. Miten tulkkien tulisi toimia?

Eettisesti ”oikeaa” valintaa ei ole olemassakaan. Tärkeintä kaikessa eettisessä toiminnassa on mielestäni se, että ammattisäännösten ymmärtämisen ohella tulkki on tietoinen siitä, mitä tekee ja pystyy perustelemaan sen itselleen. Harkitut perustelut takaavat sen, että voi seistä toimintansa takana – se tekee toiminnasta eettisesti kestävä ja perusteltua. Sitä varten on opittava pysähtymään ja pohtimaan omaa toimintaansa kriittisesti. On pystyttävä asettumaan tapahtuneen tilanteen ulkopuolelle ja tarkasteltava ulkopuolisen näkökulmasta, miltä oma toiminta näyttää ja minkälaisen vaikutuksen se mahdollisesti saa aikaiseksi. Keskeistä koko prosessissa on tiedostaa toimintansa lähtökohdat, syyt ja perustelut. Toisella tapaa esitettynä kyse on oman tulkkiuden (ks. s.20) kehittämisestä ja eettiseksi ammatilaiseksi kasvamisesta.

Viimeisenä, mutta ei missään nimessä vähäisimpänä asiana haluan korostaa, että tulkkauksen etiikka ei kosketa vain tulkkeja, eikä edellä mainittuja asioita pidä siksi ajatella vain heidän näkökulmastaan. Valitettavan usein tilanne on nimittäin sellainen, että tulkinkäyttäjillä ei ole syvällistä tietoa tulkin ammatista, toimenkuvasta, roolista, vastuusta eikä vaikkapa tulkin vallankäytön mahdollisuuksista. Heille on luonnollisesti muodostunut kokemusten kautta mielikuvia näistä asioista, mutta kuinka samantaisia ne ovat tulkkien mielikuvien kanssa? Sama problematiikka varjostaa heidän käsityksiään tulkkauksen etiikasta. Väittäisin, että suhteellisen harvalle tulkinkäyttäjälle viittomakielentulkin ammattisäännöstö on sisällöltään tuttu. Edelleen väittäisin, että tulkinkäyttäjät eivät pohdi tulkkaustilanteiden eettistä luonnetta yhtä laajasti kuin tulkit.

Nämä esittämäni väitteet eivät välttämättä tarkoita sitä, että tulkinkäyttäjien ja tulkkien käsitykset eettisistä kysymyksistä poikkeaisivat toisistaan. Enemmänkin tahdon sanoa, että nämä kaksi ryhmää rakentavat eettistä ajatteluaan täysin eri lähtökohdista. Eri lähtökohtien aiheuttamia seurauksia tulisi pohtia, ja samalla pitäisi tarkastella, mitä ne tuottavat ammatilaisen ja maallikon näkökulmasta. Mainio esimerkki eri lähtökohtien synnyttämästä jännitteestä löytyy Helsingin huonokuuloisten julkaisemasta jäsenlehdestä ”Kuulokset” (2009/5, 2010/1). Keskustelua käytiin lähinnä siitä, pitääkö (kirjoitus)tulkkina toimivan henkilön olla koulutettu, vai käykö työhön myös kouluttamaton henkilö. Keskustelun aloittanut tulkinkäyttäjä ei hyväksy ”monopolioikeutta tulkkirekisterissä oleville tulkeille”, koska se aiheuttaisi hänen mukaansa useita käytännön ongelmia esimerkiksi tulk-

keen luovuttamiseen (Tervaskari 2009, 18–19). Vastauksen tulkinkäyttäjän arkikokemuksista nousevaan kritiikkiin antoivat Kuuloliiton ja Kuurojen Liiton ammatilaiset, jotka lähestyvät tilannetta täysin eri lähtökohdista (Sarasmo & Grönlund 2010, 18–19). He esimerkiksi tekevät päivittäin työtä tulkkipalvelua koskevien asioiden parissa, heillä on laaja koulutus ja kokemus tulkkipalvelua koskevista asioista, he tarkastelevat tilannetta lain ja tulkkien ammattikunnan näkökulmasta, unohtamatta kuitenkin tulkinikäyttäjän oikeusturvaa.

Tässä esimerkissäni ei ole kyse siitä, kumpi keskustelun osapuolista on oikeassa, vaan siitä, että toinen lähestyy tilannetta omasta arkikokemuksestaan käsin, kun taas toinen ammatin tuottamasta viitekehyksestä. Juuri nämä erilaiset lähtökohdat tuottavat erilaisen tarkastelutavan ja sitä myötä myös erilaisen lopputuloksen.

Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) kuntainfossa (2010/2) tulkkipalvelun siirtymisestä valtiolle tiedotetaan seuraavasti:

”Henkilön aloittaessa ensimmäistä kertaa tulkkauspalvelun käytön, tulkkauspalveluun sisältyy myös lyhyt ohjaus tulkkauspalvelun käyttöön. Ohjauksessa tulkki käy läpi asiakkaan kanssa mitä tulkkauspalvelu on, mitkä ovat tulkin tehtävät, kuinka tulkki tilataan ja muut käytännön seikat.”

Tämä ”lyhyt ohjaus” ei mielestäni riitä, ja se jää täysin yksittäisen tulkin vastuulle. Entä miten huolehditaan niistä tulkinkäyttäjistä, joilla jo on palvelu käytössään? Mielestäni tulkkien ja tulkinkäyttäjien tulisi käydä vuoropuhelua tulkin ammatista, tulkin roolista, tulkin vallasta, tulkkauksen etiikasta jne. Samaa peräänkuuluttavat myös Selin-Grönlund ja Thuren Suomen viittomakielen tulkkien (SVT) julkaisemassa Kielisilta-lehdessä (2010/1). Vuoropuhelu edesauttaisi ensinnäkin tulkkien ammattikunnan kehittymistä vastaamaan paremmin asiakkaiden tarpeita ja toiveita. Toiseksi tulkinkäyttäjät saisivat enemmän tietoa käyttämästään palvelusta ja siihen kuuluvista asioista. Heillä olisi paremmat valmiudet tarjota rakentavaa palautetta, ja he voisivat osallistua palvelun laadun kehittämiseen. Uskon, että tulkkipalvelun valtiolle siirtymisen myötä vuoropuhelun käymiseen olisi oiva mahdollisuus ja viimeistäänkin – sopiva aika.

Airaksinen, T. 1987. Moraalifilosofia. Juva: WSOY.

Airaksinen, T., Elo, P., Helkama, K. & Wahlström, B. 1993. Hyvän opetus: Arvot, arvokeskustelu ja eettinen kasvatusta koulussa. Helsinki: Painatuskeskus.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7. painos. Jyväskylä: Gummerus.

Heiskala, T. 2008. Tulkkipalvelun siirto kunnilta valtiolle. Asiantuntijalausunto Sosiaali- ja terveysministeriölle. Uudenmaan erityispalvelut -kuntayhtymä.

Henriksson, L. 2000. Profiitiot ja sukupuolten välinen työnjako terveys-työssä. Teoksessa Kangas, I., Karvonen, S. & Lillrank, A. (toim.) Terveys-sosiologian suuntauksia. Gaudeamus: Helsinki.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2004. Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Jantunen, T. 2001. Suomalaisen viittomakielen synnystä, vakiintumisesta ja kuvaamisen periaatteista. Kuurojen Liitto, julkaisusarja L 1/2001.

Kalela, E. 2002. Huonokuuloiset suomalaisessa kuulovammaisuutta koskevassa kirjallisuudessa. Proseminarityö. Kasvatustieteen laitos, Helsingin yliopisto.

Kuurojen Liitto. 1982. Viittomakielen tulkin eettiset ohjeet. Espoo.

Kvale, S. 2007. Doing interviews. Lontoo: Sage Publications.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380 FINLEX.

Lappi, P. 2000. Viittomakielen lainsäädännöllinen asema. Teoksessa A. Malm. (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura.

Pietarinen, J. & Poutanen, S. 2005. Etiikan teorioita. 4. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Pynnönen, M. 1988. Tulkinkäyttäjien tietämys tulkin roolista ja työn-kuvasta. Turun kristillinen opisto. Tutkielma viittomakielentulkin opintoja varten.

Räikkä, J., Kotkavirta, J. & Sajama, S. 1995. Hyvä ammattilainen: Johdatus ammattietiikkaan. Helsinki: Painatuskeskus.

Salmi, E. & Laakso, M. 2005. Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: Libris Oy.

Selin-Grönlund, P. 2005. Tulkin valta – vaiettu näkökulma tulkkauksen laadun määrittelyssä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, Helsingin koulutusyksikkö. Opinnäytetyö.

Selin-Grönlund, P. & Thuren, V. 2010. Kenelle viittomakieli kuuluu? Kielisilta 1, 26.

SVT, Suomen viittomakielen tulkit ry. 2008. Vaikene kuin muuri. Kuurojen lehti 3, 21.

Taimo, A. 1991. Ammattieettisen säännösten arviointia käytännön tilanteissa. Tutkielma viittomakielentulkin opintoja varten. Turun kristillinen opisto.

Tate, G. & Turner, G. 2002. The code and the culture. Sign language interpreting – in search of the new breed's ethics. Teoksessa F. Pöckhacker & M. Shlesinger (toim.) The interpreting studies reader. Lontoo: Routledge.

Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä. 2009. Kannanotto: Tulkkauspalvelun valmistelu ja tulkkipäätöksi.

Wilkinson, S. 2004. Focus Group Research. Teoksessa Silverman, D. (toim.) Qualitative Research. Theory, Method and Practice. 2. painos. Lontoo: Sage Publications.

Diak, Diakonia-ammattikorkeakoulu. 2003. Tulkkipalvelutuksen historiaa. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.turku.diak.fi/lehdistotiedotteet/lehdistotiedote?id=1042581>](http://www.turku.diak.fi/lehdistotiedotteet/lehdistotiedote?id=1042581) (Luettu 18.12.2009).

Fast, M. & Kalela, E. 2006. Viitottu puhe Suomalaisessa kuulovammaisuutta koskevassa kirjallisuudessa. Kuuloliitto, Viitotun puheen tutkimushanke. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuuloliitto/materiaalipankki/julkaisut_ja_raportit/>](http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuuloliitto/materiaalipankki/julkaisut_ja_raportit/) (Luettu 4.5.2010).

Haapamäki, L. (toim.) 2005. Wallan kahva 2005. Teknillisen korkeakoulun ylioppilaskunta. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tky.fi/files/9/937321b0f17611dbaf1f3d52b47a963d963d_wallankahva_2005.pdf>](http://www.tky.fi/files/9/937321b0f17611dbaf1f3d52b47a963d963d_wallankahva_2005.pdf) (Luettu 19.2.2009).

HE 2002/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta sekä vammaisuuden perusteella järjestävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain ja sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 4 §:n muuttamisesta. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090220.pdf>](http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090220.pdf) (Luettu 4.5.2010).

HUMAK, humanistinen ammattikorkeakoulu. 2010a. Tulevaisuuden tulkit – Viittomakielialan yksikkö. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kka.fi/files/740/HUMAK_tulevaisuuden_tulkit.pdf>](http://www.kka.fi/files/740/HUMAK_tulevaisuuden_tulkit.pdf) (Luettu 9.2.2010).

HUMAK, Humanistinen ammattikorkeakoulu. 2010b. Viittomakielialan ylemmät korkeakoulututkinnot. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.humak.fi/koulutustarjonta/ylemmat_amk-tutkinnot/viittomakieliala.html>](http://www.humak.fi/koulutustarjonta/ylemmat_amk-tutkinnot/viittomakieliala.html) (Luettu 9.2.2010).

Kasher, A. 2005. Professional Ethics and Collective Professional Autonomy: A Conceptual Analysis. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=909>](http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=909) (Luettu 9.2.2010).

Kuulokynnys. 2010. Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kuulokynnys.fi/sivu.php?artikkeli_id=79>](http://www.kuulokynnys.fi/sivu.php?artikkeli_id=79) (Luettu 9.2.2010).

Kuurojen Liitto. 2010. Viittomakieli. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kl-deaf.fi/fi-FI/Viittomakieli/>](http://www.kl-deaf.fi/fi-FI/Viittomakieli/) (Luettu 12.5.2010).

Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 133/2010. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100133>](http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100133) (Luettu 17.5.2010).

Laurén, S. 2005. Tulkkipalveluopas. KHL. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kuulokynnys.fi/sivu.php?artikkeli_id=77>](http://www.kuulokynnys.fi/sivu.php?artikkeli_id=77) (Luettu 9.2.2010).

Lukkarinen, M. 2001. Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Saatavilla [www-muodossa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/kuulo.htm>](http://pre20031103.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/kuulo.htm) (Luettu 18.12.2009).

Marttila, J. 2006. Kuurosokeiden tulkkipalveluopas: Tietoa tulkkipalvelusta ja tulkkauksesta. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.ecredo.fi/kuurosokeat/data/liitteet/tulkinkaytto_sisus_korj-1.pdf>](http://www.ecredo.fi/kuurosokeat/data/liitteet/tulkinkaytto_sisus_korj-1.pdf) (Luettu 9.2.2010).

Mikkonen, P. 2009. Tulevaisuuden tulkit, Viittomakielialan yksikkö, Humanistinen ammattikorkeakoulu. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kka.fi/files/740/HUMAK_tulevaisuuden_tulkit.pdf>](http://www.kka.fi/files/740/HUMAK_tulevaisuuden_tulkit.pdf) (Luettu 19.2.2009).

Niemi, H. 2004. Arvioinnin hyvä ja paha. Saatavissa [www-muodossa: <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=909>](http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=909) (Luettu 9.2.2010).

Sarasma, P. & Selin-Grönlund, P. 2010. Tulkkipalvelut turvaa asiakkaiden oikeuksia. Kuulokset 1, 18–19. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.helsinginhuonokuuloiset.fi/images/stories/kuulokset/1-2010.pdf>](http://www.helsinginhuonokuuloiset.fi/images/stories/kuulokset/1-2010.pdf) (Luettu 7.4.2011).

STM, Sosiaali- ja terveysministeriö. 2001. Kuulovammaiset. Saatavilla [www-muodossa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/kuulo.htm>](http://pre20031103.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/omakieli/kuulo.htm) (Luettu 9.2.2010).

STM, Sosiaali- ja terveysministeriö. 2009. Tulkkipalvelut Kelalle 1.9.2010 alkaen. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfo/kuntainfo/view/1403566#fi>](http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfo/kuntainfo/view/1403566#fi) (Luettu 9.2.2010).

STM, Sosiaali- ja terveysministeriö. 2010. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelun järjestämisvastuu siirtyy kunnilta Kelalle syyskuun alussa. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kuntainfo/view/1489697>](http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kuntainfo/view/1489697) (Luettu 7.4.2010).

Suomen kirjoitustulkit ry. 2010. Kirjoitustulkkaus. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.suomenkirjoitustulkit.net/Sivuja/Kirjoitustulkkaus.html>](http://www.suomenkirjoitustulkit.net/Sivuja/Kirjoitustulkkaus.html) (Luettu 4.5.2010).

SVT, Suomen viittomakielen tulkit ry. 2007. Tulkki- vai tulkkauspalvelu. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/sanasto/tulkkipalvelu-vai-tulkkauspalvelu-tiedote/>](http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/sanasto/tulkkipalvelu-vai-tulkkauspalvelu-tiedote/) (Luettu 9.2.2010).

SVT, Suomen viittomakielen tulkit ry. 2010a. Koulutus. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/koulutus/>](http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/koulutus/) (Luettu 9.2.2010).

SVT, Suomen viittomakielen tulkit ry. 2010b. Asioimistulkkausohjeet. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/asioimistulkkausohjeet>](http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/asioimistulkkausohjeet) (Luettu 9.2.2010).

SVT, Suomen viittomakielen tulkit ry. 2010c. Asioimistulkin ammattisäännöstö. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/asioimistulkin-ammattisaannosto/>](http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/asioimistulkin-ammattisaannosto/) (Luettu 10.5.2010).

SVT, Suomen viittomakielen tulkit ry. 2010d. Viittomakielen tulkin ammattisäännöstö. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/viittomakielen-tulkin-ammattisaannosto>](http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit-suomessa/ammatti/viittomakielen-tulkin-ammattisaannosto) (Luettu 10.5.2010).

Tervaskari, K. 2009. Meille tulee uusi tulkkauspalvelulaki. Kuulokset 5, 18–19. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.helsinginhuonokuuloiset.fi/images/stories/kuulokset/5-2009.pdf>](http://www.helsinginhuonokuuloiset.fi/images/stories/kuulokset/5-2009.pdf) (Luettu 7.4.2010).

Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä. 2008. Pöytäkirja 6/08. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.tulkit.net/wordpress/wp-content/uploads/pk62008.pdf>](http://www.tulkit.net/wordpress/wp-content/uploads/pk62008.pdf) (Luettu 9.2.2010).

LIITTEET

Liite 1: Viittomakielen tulkin ammattisäännöstö (SVT 2010d)

Kuurojen Liitto ry - Kuulonhuoltoliitto ry -
Suomen Kuurosokeat ry - Suomen Viittomakielen Tulkit ry

Tämä ammattisäännöstö sitoo kaikkia niitä tulkkeja, jotka on merkitty yllä mainittujen järjestöjen pitämään tulkkirekisteriin. Tämä ammattisäännöstö on hyväksytty tulkkitoiminnan yhteistyöryhmän kokouksessa lokakuun 3. päivänä 1996 ja se on päivitetty 20.9.1999.

Ammattietiikka

1. Tulkki noudattaa ehdotonta vaitiolovelvollisuutta.
2. Tulkki ei käytä väärin mitään tulkkauksen yhteydessä tietoonsa tullutta.
3. Tulkki ottaa vastaan toimeksiannon vain, jos hänellä on siihen tarpeellinen pätevyys ja jossa hän ei ole jäävi.
4. Tulkki kunnioittaa ja tukee asiakkaidensa itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta.
5. Tulkki osoittaa solidaarisuutta ammattikuntaansa kohtaan.
6. Tulkki valmistautuu ajoissa ja huolellisesti tehtävänsä.
7. Tulkki käyttäytyy toimeksiannon yhteydessä moitteettomasti.
8. Tulkki on puolueeton eikä anna henkilökohtaisten asenteiden-
sa tai mielipiteidensä vaikuttaa työnsä laatuun.
9. Tulkki kehittää jatkuvasti ammattitaitoaan.
10. Jos tulkki toimii sellaisessa asiakastyössä, jossa asiakkaat ovat myös tulkkipalvelun käyttäjiä, hän toimii niin että ammattiroolit eivät sekoitu.

Liite 2: Asioimistulkin ammattisäännöstö (SVT 2010c)

Asioimistulkkaus on viranomaisen tai yksityisen tahon ja asiakkaan välisen asioimisdialogin (haastattelun, kuulustelun, neuvottelun, tiedustelun, selvitys- ja tiedonvälityskeskustelun jne.) tulkkausta. Tulkkaus on yleensä peräkkäistulkkausta, mutta se voi olla myös samanaikaistulkkausta. Asioimistilanteisiin voi liittyä myös monologeja (esitelmä, luento, juhlapuhe, tiedoksianto jne.) Asioimistulkilla (josta säännöstöstä käytetään sanaa ”tulkki”) tarkoitetaan henkilöä, joka toimii tulkkina edellä määritellyissä asioimistulkkaustilanteissa.

1. Tätä ammattisäännöstöä sovelletaan, mikäli laki tai asetukset eivät toisin määrää.
2. Tulkillla on vaitiolovelvollisuus.
3. Tulkki ei käytä väärin mitään tulkkauksen yhteydessä tietoonsa tullutta.
4. Tulkki ei ota vastaan toimeksiantoa, johon hänellä ei ole tarpeellista pätevyyttä tai jossa hän on jäävi.
5. Tulkki ei hyväksy toimeksiantoa, josta on haittaa tulkkien ammattikunnalle tai joka vähentää sen arvostusta.
6. Tulkki on solidaarinen ammattikuntaansa kohtaan.
7. Tulkki varmistaa, että työolosuhteet ovat tulkkaukseen soveltuvat.
8. Tulkki tekee etukäteen kirjallisen sopimuksen tulkkaustoimeksiannosta ottaen ensisijaisesti huomioon liittojen suositukset. Ellei kirjallinen sopimus ole mahdollinen, tulkki ja toimeksiantaja voivat tehdä sopimuksen suullisesti.
9. Tulkki valmistautuu tehtäväänsä huolellisesti ja ajoissa.
10. Tulkki pyrkii kattavaan tulkkaukseen, ei jätä mitään pois eikä lisää mitään asiaankuulumatonta.

11. Tulkki pysyttelee puolueettoman ja ulkopuolisena eikä anna henkilökohtaisten asenteidensa tai mielipiteidensä vaikuttaa työhönsä.
12. Tulkki ei toimi tulkattavien avustajana tai asiamiehenä.
13. Tulkki ei toimeksiantonsa aikana ole velvollinen hoitamaan mitään muita kuin tulkkaustehtäviä.
14. Tulkki käyttäytyy toimeksiannon yhteydessä tilanteen luonteen huomioiden.
15. Tulkki kehittää jatkuvasti ammattitaitoaan.

Ammattisäännösten laadintaan ovat osallistuneet Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry, Kääntäjien ammattijärjestö ry, Kuurojen Liitto ry, Suomen Viittomakielen Tulkit ry, Helsingin seudun asioimistulkkikeskus, Turun seudun tulkkikeskus ja Lingua Nordica Oy.

Liite 3: Ryhmähaastatteluiden kysymykset

1. Tulkin vaitiolovelvollisuus

- 1.1. Minkälaisessa tilanteessa tulkki voisi rikkoa vaitiolovelvollisuutensa, vai voiko hän?
- 1.2. Voivatko tulkit jakaa asiakkaaseen liittyviä tietoja keskenään, esimerkiksi jos useammalla tulkilla on sama asiakas?
- 1.3. Mitkä tiedot ovat tärkeitä ja lähes välttämättömiä tulkin työn toimivuuden kannalta?
- 1.4. Onko vaitiolovelvollisuus esteenä jonkin välttämättömän tiedon saannille?
- 1.5. Voiko/pitääkö tulkin rikkoa vaitiolovelvollisuus, jos asiakkaan henki tai terveys on vaarassa? Esim. jos tulkki tietää asiakkaan valehtelevan ja valehtelulla on vakavat hengissä pysymiseen liittyvät seuraukset.
- 1.6. Vaitiolovelvollisuuden rikkominen lastensuojeluun liittyvissä asioissa, rikoksissa tai niiden suunnittelussa?
- 1.7. Onnettomuustilanteessa, jossa lääkäri kysyy asiakkaaseen liittyviä tietoja (Asiakas tajuton, mutta tulkki tuntee hänet)?

2. Tulkin suhde asiakkaisiin

- 2.1. Saako/pitäisikö tulkin olla vapaa-ajallaan yhteydessä asiakaskuntaansa?
- 2.2. Mitä positiivisia tai negatiivisia seurauksia tällä voi olla?
- 2.3. Onnistuuko tulkilta ammattiroolin ja vapaa-ajan minän erottaminen toisistaan?
- 2.4. Entä muilta (esim. kuulovammaiselta, perheenjäseniltä, ystäviltä)?

2.5. Jos tulkki osallistuu usein yhteisön sosiaalisiin tilanteisiin, hän ystävystyy monien kanssa, hän oppii tuntemaan muut ja muut oppivat tuntemaan hänet jne. Haluavatko yhteisön jäsenet tilata tällaista tulkkia/ystäväänsä esim. lääkäriin, velka-asoiden hoitoon tai muihin henkilökohtaisiin tilanteisiin?

2.6. Jos tulkki on liian tuttu ja liian läheinen tulkkaustilanteessa mukanaoleville, niin mitä voisi/pitäisi tehdä? Tulkin tilaaja ei välttämättä saa tietoonsa tulkin nimeä etukäteen – mitä silloin?

3. Tulkin pätevyys

- 3.1. Onko ”huono” tulkki parempi kuin ei tulkkia lainkaan?
- 3.2. Tulisiko tulkin kieltäytyä tulkkaustilanteesta, jos hän ei mielestään pysty tarjoamaan korkealaatuista tulkkausta? Seuraus: asiakas ei saa tulkkia tai tulkkauksen laatu on heikko.
- 3.3. Entä jos tulkki huomaa vasta tulkkauksen alettua, että hänen ammattitaitonsa ei riitä – mitä tällöin?
- 3.4. Kenen (tulkin vai asiakkaan) pitäisi arvioida kuka on pätevä tulkkaamaan mitäkin tilannetta?
- 3.5. Miten pätevyyttä voidaan määritellä?

4. Vastuu tulkkaustilanteessa

- 4.1. Mistä tulkkaustilanteessa mukanaolevat ovat vastuussa? Esim. potilas, tulkki, lääkäri?
- 4.2. Vaihteleeeko vastuu eri asiakasryhmien kesken – lapset, iäkkäät, kehitysvammaiset?
- 4.3. Voiko asiakas esittää tarkentavia kysymyksiä tulkilta – kuuluuko tulkin muistaa jo tulkkaamaansa?

5. Tulkin jääviys

- 5.1. Kuka päättää onko tulkki tulkkaustilanteessa jäävi, vai ei?
- 5.2. Miten tulkkaustilanteeseen osallistujat voisivat toimia, kun tulkin jääviys tulee esille?
- 5.3. Uskalletaanko tulkin jääviys tuoda esille – asiakkaat, tulkki itse?

Liite 4: Ryhmähaastatteluiden kutsu

KUTSU

**TERVETULOA
KESKUSTELUTILAISUUTEEN!**

X.X.2006

**TULKKIPALVELUN KEHITTÄMISPROJEKTI
(TUPU 2004-2008)**

Kuulonhuoltoliiton tulkkauksen kehittämisprojektin tarkoituksena on kehittää tulkkipalvelun laatua käyttäjien toiveiden ja näkemysten perusteella sekä lisätä asiakkaiden tietoisuutta tulkkaukseen liittyvistä hyvistä toimintatavoista. Projekti koostuu viidestä osasta: 1. etäkirjoitustulkausta koskevasta selvitystyöstä, 2. tulkinkäytön koulutuksesta, 3. kirjoitustulkkien täydennyskoulutuksesta, 4. tutkimuksesta kohdetekstin ymmärrettävyydestä ja 5. tulkkauksen etiikan selvittämisestä.

Viimeksi mainitussa tulkkauksen etiikka-osiossa yksi keskeisimmistä tavoitteista on purkaa viittomakieleen tulkin ammattisäännöstö erilaisten asiakasryhmien ja tulkkaustilanteiden vaatimuksia ja tarpeita valottavaksi ohjeistukseksi. Tähän päästään selvittämällä tulkkaukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja niiden ratkaisumahdollisuuksia eri ryhmien (kuulovammaiset, kuulevat, tulkit) näkemysten ja tarpeiden mukaan.

VAIKUTA NYT!

Kutsumme sinut mukaan yhteiseen keskustelutilaisuuteen, jossa aiheena ovat tulkkaustilanteisiin liittyvät eettiset kysymykset. Haluamme tietää mitä juuri sinä ajattelet esimerkiksi tulkkien vaitiolovelvollisuudesta, tulkin roolista suhteessa asiakaskuntaan tai tulkin pätevydestä ja jääviydestä. Tilaisuudessa sinulla on mahdollisuus tuoda näkemyksesi esille ja vaikuttaa tulkkien ja asiakkaiden välisen vuorovaikutuksen kehittämiseen.

Keskustelutilaisuuksia järjestetään useampia suuntautuen eri kohderyhmille (viittomakieliset, huonokuuloiset ja kuuroutuneet, kuurosokeat, tulkit, kuulevat). Sinut me kutsumme edustamaan x. Tilaisuudessa on paikalla yhteensä n. 10 keskustelijaa. Tilaisuus nauhoitetaan ja tulkataan ylöskirjaajia varten.

Tilaisuus järjestetään ke x.x.2007 klo 16-20 Helsingissä Valkeassa talossa (A-osa 4. krs. neuvotteluhuone).

OSALLISTUMINEN

Sitovat ilmoittautumiset x.x.2007 mennessä.

Suunnittelija
Esa Kalela
Kuulonhuoltoliitto
esa.kalela@kuulonhuoltoliitto.fi
P. 050-5723490

Liite 5: Ryhmähaastatteluiden aihealueet ja pääkysymykset

Alla on keskustelutilaisuudessa läpikäytävät aiheet kysymyksineen. Olisi hyvä, jos voisit miettiä näitä asioita jo etukäteen. Keskustelutilaisuudessa tarkoituksena on saada selville, mitä juuri Sinä ajattelet ko. asioista. Voit kirjata ajatuksiasi jo valmiiksi, muista myös perustelut.

Tilaisuus on suhteellisen vapaamuotoinen, jossa käytävä keskustelu on pääroolissa. Käymme kysymykset järjestyksessä läpi. Alla olevassa listassa on vain aihealueiden pääkysymykset, joita täydennetään tarvittaessa apukysymyksillä ja käytännön esimerkeillä.

1. Tulkin vaitiolovelvollisuus

- Minkälaisessa tilanteessa tulkki voisi rikkoa vaitiolovelvollisuutensa, vai voiko hän?

2. Tulkin suhde asiakkaisiin

Jotta tulkki voisi laajentaa osaamistaan asiakkaiden kielen ja kommunikation sekä kulttuurin suhteen, hänen pitäisi osallistua asiakasyhteisönsä sosiaalisiin tapahtumiin.

Samalla tulkin tulisi pitää ammatillinen etäisyys asiakkaisiinsa.

- Saako/pitääkö tulkin olla vapaa-ajallaan yhteydessä asiakaskuntaansa?
- Mitä positiivisia tai negatiivisia seurauksia tällä voi olla?

3. Tulkin pätevyys

- Onko ”huono” tulkki parempi kuin ei tulkkia lainkaan?

4. Vastuu tulkkaustilanteessa

- Kenellä on tulkkaustilanteessa vastuu asioiden perille menemisestä?

5. Tulkin jääviys

- Minkälaisia seurauksia tulkin jääviydellä voi olla?

Jäävi = Esteellinen henkilö, jolla on sellainen läheinen suhde käsiteltävään asiaan tai siinä asianosaisina esiintyviin henkilöihin, ettei hän juridisesti tai moraalisesti voi osallistua päätöksentekoon.

Tervetuloa!